Afet Folkloru

Deprem Etrafında Oluşan Halk Bilgisi

Adil Çelik

Afet Folkloru

Deprem Etrafında Oluşan Halk Bilgisi

Adil Çelik

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI SERTİFİKA NU/*Certificate Number*: 82658

ISBN: 978-625-5036-07-0

DOI: 10.5281/zenodo.23591368

Kütüphane Kartı/Catalog in Publication

1. baskı, Umay Yayınevi, v+260 sf., dizin var, kaynakça var, ek görseller yok, Samsun, 2026; 1st Edition, Umay Publishing House, v+260 pages, index included, bibliography included, no images, Samsun, 2026

Anahtar Kelimeler/Key Words

1. Afet Folkloru, 2. Deprem, 3. Efsane, 4. Ritüel, 5. Halk İnancı

THEMA ve BISAC Kodları/THEMA & BISAC Codes

Thema Main and Second: 1. SOC011000 – SOCIAL SCIENCE / Folklore & Mythology, 2. SOC040000 – SOCIAL SCIENCE / Disasters & Disaster Relief

BISAC Main and Second: 1. JHMC – Social & cultural anthropology / Ethnography, 2. RNPG – Natural hazards & disasters

Editörler
Doç. Dr. Serkan KÖSE
Dr. Emrah TUNÇ

Kapak-Dizgi/*Cover-Design*:

Umay Yayınevi

Kitabın bütün yayın hakları Umay Yayınevi'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz. Kitabın bütünü benzerlik ve yapay zekâ tespit yazılımıyla taranmıştır. Çalışmanın bütün hukukî sorumluluğu yazara aittir. All publication rights to this book belong to Umay Publishing House. Without written permission from the publisher, except for academic studies and promotional activities where the source is clearly indicated, the book may not be quoted in part or in whole; it may not be copied, reproduced, or published in any printed or digital medium. The entire book has been scanned using similarity and ai detection software. The author bears full legal responsibility for this work.

Baskı-Cilt / *Printing and Binding:* Saytek Dijital Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Matbaa Sertifika No/ *Printing House Certificate No.:* 82296

Web Sitesi/ *Web Page*:
https://umayyayinevi.com

E-posta/*Contact*:

umayyayinevi@gmail.com
iletisim@umayyayinevi.com

Adres/Address:

55270, Atakum/Samsun/ Türkiye

Atıf/Cite: Çelik, A. (2026). *Afet folkloru Deprem etrafında oluşan halk bilgisi.* Umay Yayınevi.

Ön Söz

En eski dönemlerden günümüze uzanan süreçte kültür, insan tarafından doğa üzerinde oluşturulmaya çalışılan hâkimiyetin temel aracı olmuştur. İnsanoğlu, doğayı kontrol etme konusunda yetersiz kaldığını düşündüğü anlarda onu anlaşılabilir kılmak amacıyla hikâyeler üretmiştir. Bu hikâyelerin anonim olanları, toplumsal kabulleri temsil gücü açısından özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla herhangi bir toplumun dünya görüşünü anlayabilmek için mit, efsane, destan gibi folklor türlerinin özel bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu anonim anlatı biçimleri her ne kadar arkaikmiş gibi bir çağrışım yapsa da içinde bulunduğumuz çağda da gerekli koşulların oluşmasıyla söz konusu anlatıların güçlü bir dolaşım alanı yakaladığı bilinmektedir. Bir afet biçimi olarak deprem, beklenmedik büyük krizlere neden olmasından dolayı ortaya çıktığı coğrafyada bir dizi folklor türünün üretim ve tüketim dinamiklerini tetikleyen bir hadisedir.

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından filizlenen sözlü kültüre odaklanan bu araştırma, Pazarcık ve Elbistan'da yürütülen derleme çalışmaları sonucunda elde edilen halk inançları ve 129 anonim anlatı örneği üzerinden değerlendirmeler yaparak örneklemin sınırlayıcılığı kapsamında Türk toplumunun depremi ne şekilde kavradığının anlaşılmasına katkı sunmayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, depremin folklorik bir perspektifle daha kapsamlı biçimde ele alınması gerekliliğine ek olarak folklorun modern kent hayatındaki dönüşümlerinin gücünü ve sınırlarını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Çalışma, giriş niteliğindeki "Konunun Kapsamı, Önemi ve Yenilikçi Yönü" başlığıyla başlamaktadır. Bu kısımda 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin toplumsal etkileri ortaya konulmuş ve depremin doğa bilimlerinin dışında sosyal ve beşeri bilimlerin de konusu olması gerektiğine dikkat

çekilmiştir. “Deprem ve Folklor İlişkisine Dair Literatür” başlığında, Batı'da bir asrı aşan bir geçmişe sahip olan çalışmalardan Türkiye’deki araştırmalara uzanan literatür değerlendirilmiş, bu alandaki genel eğilimler, eksiklikler ve yanlışlıklar gösterilmiştir. “Yöntem” bölümünde araştırmanın literatür taramasından saha derlemesine ve metinlerin tasnifine uzanan aşamaları detaylı olarak açıklanmıştır. “Afet Folkloru Kavramsallaştırması” başlığında afet ve folklor ilişkisi teorik bir çerçevede ele alınarak afet folkloru (disaster folklore) kavramının tanımı yapılmış, bir tasnif modeli önerilmiş ve bu bilgi türünün anlamlandırma, baş etme, hatırlama ve hatırlatma işlevleri gösterilmiştir. Bunu izleyen “Mitolojik Tasarımlarda Deprem” ve “Türk Halk Şiirinde Deprem” bölümlerinde, toplumların depreme dair arkaik açıklamaları Türk ve dünya mitolojileri üzerinden incelenmiş, deprem temasının türkü, ağıt, koşma ve destan gibi halk şiiri türlerinde nasıl işlendiği değerlendirilmiştir. Çalışmanın merkezini Pazarcık ve Elbistan’da yürütülen saha çalışmasıyla derlenen malzeme oluşturmaktadır. Derlenen 32 efsane, 96 memorat ve 1 menkıbe olmak üzere toplam 129 anlatı, öncelikle “Sahadan Derlenen Anlatıların Tip Kataloğu Sinopsisi” başlığı altında sunulmuştur. Genel görünümün sunulmasına müteakip “Sahadan Derlenen Anlatıların Künye ve Metinleri” başlığı altında sözlü kültürden derlenen efsane, memorat ve menkıbe örnekleri belgelenmiştir. Anlatıların motif indeksi deprem öncesi, deprem esnası ve deprem sonrası olmak üzere üç ana kategori etrafında hazırlanmış ve “Sahadan Derlenen Anlatıların Motif İndeksi” başlığı altında sunulmuştur. “Depremle İlgili Halk İnançları” başlığında sahadan elde edilen inançlar halkbilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. “Deprem Etrafında Oluşan Halk Bilgisindeki Süreklilik ve Dönüşümler” bölümünde ise tip ve motiflerin yayılımı karşılaştırmalı olarak çözümlenmiştir. Bu bölümde, depremin ardından üretilen yaşayan anlatıların gelenekten ne ölçüde beslendiği ve modern şehir hayatında hangi dönüşümlere uğradığı gösterilmektedir.

“Sonuç” bölümünde araştırmanın bulguları değerlendirilmekte ve afet folklorunun belgelenmesi, arşivlenmesi ve aktarılması için öneriler sunulmaktadır. Çalışma, yazılı ve sözlü kaynaklara ek olarak dizinin sunulmasıyla sona ermektedir.

Elinizdeki bu kitap, “Depremle İlgili Olağanüstü Anlatılar ve Halk İnançları: Pazarcık ve Elbistan Örnekleri” başlıklı 324K624 numaralı TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destek Programı projesi kapsamında yürütülen çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bilimsel bir zeminde yürütülmesine olanak tanıyan finansal desteklerinden dolayı TÜBİTAK’a, kurumsal desteklerinden dolayı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi’ne teşekkür ederim. Saha çalışması esnasında derlenen malzemenin kaynağı olan Pazarcık ve Elbistan halkına müşkül durumlarına karşın gösterdikleri harikulade misafirperverlikleri ve sahip oldukları bilgiyi paylaşma konusundaki cömertlikleri için minnettarlığımı belirtmeliyim. Proje kapsamında araştırmacı statüsüyle yer alan Doç. Dr. Serkan KÖSE ve Doç. Dr. Sezen GÜLEÇ’e, ortaya çıkan metni okuyup eleştirilerini paylaşan Dr. Emrah TUNÇ’a teşekkürlerimi belirtmem gerekir. Son olarak, bu kitabın her sayfasını onlardan çaldığım saatlerle yazdığımı bilerek, sabrını ve sevgisini hiç esirgemeyen eşim Deniz’e ve oğlum Basat’a sonsuz teşekkür ederim.

Doç. Dr. Adil ÇELİK
Ekim 2026, Sivas

İçindekiler

Ön Söz •i

İçindekiler •v

Konunun Kapsamı, Önemi ve Yenilikçi Yönü •1

Deprem ve Folklor İlişkisine Dair Literatür •11

Yöntem •43

Afet Folkloru Kavramsallaştırması •55

Mitolojik Tasarımlarda Deprem •77

Türk Halk Şiirinde Deprem •93

Sahadan Derlenen Anlatıların Tip Kataloğu Sinopsisi •103

Sahadan Derlenen Anlatıların Künye ve Metinleri •105

- Efsaneler •105
- Memoratlar •117
- Menkıbeler •150

Sahadan Derlenen Anlatıların Motif İndeksi •151

Depremle İlgili Halk İnançları •163

Deprem Etrafında Oluşan Halk Bilgisindeki Süreklilik ve Dönüşümler •175

Sonuç •211

Yazılı Kaynaklar •219

Sözlü Kaynaklar •241

Dizin •253

Konunun Kapsamı, Önemi ve Yenilikçi Yönü

Bu araştırmanın kapsamı; 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Elbistan ve Pazarcık ilçelerinde 9 saat arayla meydana gelen iki büyük depremin toplumda bıraktığı etki ile sözlü kültürde üretilen olağanüstü anlatıları ve bu depremlere ilişkin halk inançlarını sahadan derleyip halkbilimi parametreleri ile değerlendirmektir. Böylelikle Türk halk kültüründe deprem olgusunun nasıl kavrandığının ve toplumsal bellekte ne şekilde muhafaza edildiğinin saptanmasına hizmet etmek amaçlanmaktadır. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen ve Türkiye'ye ek olarak Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, İsrail, Irak ve İran'da da büyük etkileri olan iki yıkıcı deprem sonucunda; on binlerce insan hayatını kaybetmiş, yüz binlerce insan evsiz kalmış, dolaylı yollardan milyonlarca insanın hayatı olumsuz yönde etkilenmiştir. Resmi kaynaklardan yapılan açıklamalara göre Türkiye'de bu depremlerden kaynaklı ölümlerin sayısı 45.784'tür (URL1).

Türkiye gibi dünyanın en önemli deprem kuşaklarından biri üzerinde yer alan ve depreme dair acı tecrübelere sahip olan bir ülkede, buna benzer acıları bir daha deneyimlememek için Türkiye'nin depremle mücadelede geliştireceği politikaların bilimsel temeller üzerine inşa edilmesi bir zorunluluktur. Öte yan-

dan deprem ve bilim ilişkisi söz konusu olduğunda doğal olarak akıllara gelen ilk disiplinler sismoloji ve jeoloji gibi doğa bilimlerinin çalışma alanına giren bilim dalları olsa da konunun insanî ve toplumsal boyutunu atlamamak ve "deprem" olgusunu tam anlamıyla kavrayabilmek adına sosyal ve beşeri bilimlerden de faydalanılması gerektiği açıktır.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere genel olarak deprem ve kültür ilişkisine odaklanan çalışmaların, daha özeldeyse deprem ve folklor ilişkisine odaklanan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Çeşitli folklor tanımlarının hemen hepsi folklorun (halk bilgisinin) birey ile toplum arasındaki ilişkiyi inşa ve organize eden işlevine referans verir. Kültür, eğer insan tarafından doğa üzerinde kurulan bir tahakkümse bunun en önemli araçlarından birinin örgütlenmek olduğu bilinmektedir. Örgütlenebilme becerisi olmaksızın insanoğlunun diğer hayvanlardan daha avantajlı bir alana konumlanması mümkün olmazdı. İnsanı örgütlü hareket etmeye sevk ve teşvik eden en önemli araç ise kuşkusuz anlatılardır. Yazının dahi kullanılmadığı dönemlerden itibaren insanoğlu ürettiği hikâyelerin doğurduğu inançlar etrafında birleşerek doğada egemen güç hâline gelmiştir. İlkel dönemlerdeki totem inançları, dinler, Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik akımıyla biçimlenen çağdaş dünya, kapitalizm vs. kısacası insanın ürettiği anlam alanlarının tamamı hikâyelerde pekişmiştir.

İki asırlık halkbilimi disiplininin özellikle üzerinde durduğu hususlardan biri hikâyelerdir. Destan, masal, halk hikâyesi

gibi türler üzerine oluşan literatürün yaygınlığı yalnızca Türkiye değil dünya halkbilimi tarihi üzerinden de incelenebilir. "Halk edebiyatı" kavramsallaştırmasıyla kategorize edilen bu ürünlerin başlangıçta yalnızca köylerde icra edildiği ve kentleşmeyle birlikte bu ürünlerin kaybolacağı düşünülmüş olsa da folklorun kent hayatı içinde de aktif biçimde üretilip tüketildiği XX. asırda tüm bilim çevrelerince kabul edilmiş bir durumdur. UFO mitlerinden, öğrenci yurtlarında anlatılan memoratlara kadar çeşitlenebilen bu anlatılar kent hayatı içinde de halk anlatılarının üretilip tüketildiğini göstermektedir. 17 Ağustos 1999 Gölcük ve 5-6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden sonra da folklorik anlatılar üretilmiştir. Türk toplumunun depremi ne şekilde kavradığını göstermesi açısından bu hikâyeler ve onların etkisinde biçimlenen halk inançlarının önemli olduğu varsayımı, bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu çalışmanın amacı en genel ifadesiyle Türk ulusunun toplumsal bellekte depremi nasıl anlamlandırdığının ve bu anlamı ne şekilde muhafaza ettiğinin ortaya konabilmesine katkı sağlamaktır. Araştırma kapsamında anlatı ve inançlar ile etrafında güçlü bir halk bilgisi barındıran deprem olgusunun halkbilimi parametreleri ile araştırılabilmesine elverişli bir çalışma modeli geliştirilmesi ve seçilen örneklem alanı üzerinden Türkiye'de deprem etrafında biçimlenen folklor müktesebatına dair genel bir fikir elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda yürütülen saha araştırmasından elde edilen anlatıların tip katalogları ve motif indeksleri oluşturulmuş, mitolojiye ve geleneksel

kültürün diğer alanlarına yansıyan deprem tasarımları ile bu canlı anlatılar arasında ilişkiler kurulmaya çalışılmış, güncel krizlerin aşılmasına yönelik üretilen folklorik çözümlerde ne ölçüde geleneksel bilgi setlerinin kullanıldığı sorusunun yanıtı aranmıştır.

Halk bilgisinin (folklor) yalnızca köylülere ait bir bilgi çeşidi olmadığı, kent hayatı içinde de folklorun bazı dönüşümlerle birlikte bir sürekliliğe sahip olduğu, bu sürekliliğinse toplumların aidiyet bilinçlerini güçlendirip sürekli kıldığı; dünyada neredeyse yarım asırdır bilinmektedir. Buna karşın folklor araştırmacılarının masal, halk hikâyesi gibi klasik türlere odaklanmalarının alan içinde klişeleşen bir geleneğe dönüştüğü açıktır. Deprem anlatılarına odaklanan bu araştırma, halkbilimi araştırmalarında güncel konuların da folklor perspektifiyle ele alınabileceğini gösterme potansiyeli açısından beşeri bilimlerde ilerlemeye katkı sunacaktır. Çalışmanın, kent kültürünün folklorcular tarafından ele alınmasındaki nicel artışı destekleme potansiyeli, gelenekten kopan çağdaş insanın yaşadığı pek çok krize sosyal ve beşeri bilimler aracılığıyla çözüm bulunmasına uzun vadede katkı sağlayacaktır. Yaşayan deprem anlatılarının derlenmiş olması, toplumsal bellekteki deprem kavrayışının ayrıntılarının görünmesine olanak tanımaktadır. Öte yandan elde edilen veriler; folklorcunun güncel kent anlatılarının hangi koşullarda üretildiğini, geleneksel anlatılarla ne tür bir ilişki içinde olduğunu, bu anlatıların hangi yönleriyle kavranması gerektiğini ve hangi kriterlere göre tasnif edilip yorumlanması gerektiği konusunda da yol gösterici olduğu için beşeri bilimlere yenilikçi katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Araştırma kapsamında sahadan derlenen onlarca anlatıda karşılaşılan Hızır, ışık, felaket alameti, iyiliğin mükâfatlandırılması, kötülüğün cezalandırılması gibi motiflerin, geleneksel anlatılardan süzülerek çağdaş folklorik anlatılarda da kendine yer bulabilmiş olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda üretilen bilgi, halkbilimi alanındaki güncel teorilerle yüzleşme olanağı sağlayacaktır. Bu da araştırmanın beşeri bilimlerde ilerlemeyi destekleyecek bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ek olarak Hızır gibi geleneksel motiflerin çağdaş anlatılarda yeniden üretildiğinin ve yaygınlık düzeylerinin saptanması; toplumun kültürel birikiminin ortaya konulması ve bunun sanatsal bir esin kaynağı olarak yeniden üretilmesine olanak tanıması açısından da bir önem arz etmektedir. Gelenekten kopuşun kimlik krizlerine neden olduğu ve bunun önüne geçmek amacıyla geleneğin modern kanallarla güncellenip yeniden yaratılmasının artık kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu; Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Oğuz, 2009) gibi uluslararası sözleşmeler üzerinden de okunabilir. Bu açıdan araştırma kapsamında derlenmiş olan ve geleneğin uzantıları olduğu tespit edilen anlatıların uygulamalı halkbilimi kapsamında sanatsal bir esin kaynağı olarak kullanılma potansiyeli, ulusal ve yerel kültürlerin tehlike altında olduğu küresel dünyada Türk ulusunun fertlerinin aidiyet bilinçlerini güçlü kılmaya da hizmet edecektir.

Uygarlık, insanın doğa üzerinde oluşturduğu bir tahakküm aracı olarak tanımlanabilir. Milyonlarca yıl önce ateşi kontrollü biçimde kullanmayı öğrenen ve uygarlık tarihinde tarım, sanayi,

bilişim vb. alanlarda büyük atılımlar yapan insanlık, XXI. yüzyılda depreme karşı hâlen büyük ölçüde savunmasızdır. Özellikle Türkiye'de belirlenen ve uygulanan deprem politikalarında büyük eksikliklerin söz konusu olduğu, trajik deneyimlerle anlaşılmıştır. Deprem politikalarının önemli bir bölümü halkın depreme karşı bilinçlendirilmesinden geçmektedir. Ancak öğretim süreçleri hiçbir zaman tek yönlü ilerlemez. Anlatıcının iletisi, dinleyicinin süzgecinden geçerek kavranır. Dolayısıyla eğitim politikalarının belirlenmesi ve uygulanması esnasında, toplumun gelenekten devraldığı bilgiyle depremi ne şekilde kavradığını bilmek bir yükümlülüktür. Bu bilgiye vakıf olmak, var olan politikaları güçlendirmekle birlikte başlı başına eğitim politikaları geliştirmeyi dahi elverişli kılacak bir güç sağlayacaktır. Toplumun geleneksel ve anonim olup sözle aktarılan kalıpsal kavrayışlarını saptamanın en isabetli yolu halk anlatılarına odaklanmaktan geçer. Eğitilmesi tasarlanan kitlelerin söz gelimi depremi "Tanrı'nın bir cezası" şeklinde gören inançlarının kaynağının mitolojik tasarımlara dayandığı bilgisine sahip olmak, geliştirilecek eğitim politikalarının biçimlenmesinde ve etkili sonuçlar doğurmasında araçsallaştırılabilir. Dolayısıyla bu araştırma kapsamında elde edilecek bulgular ve söz konusu bulguların doğuracağı etki, depreme karşı geliştirilecek kamu politikalarının bilimsel temellerini destekleyici bir niteliktedir.

Depremle ilgilenme potansiyelini, en az diğer sosyal bilimler kadar bünyesinde barındıran disiplinlerden biri olan halkbilimi, ortaya çıktığı andan itibaren toplumun zihin haritalarını tes-

pit edip kendine özgü yöntemlerle çıkarımlar yapmayı hedefleyen iki asırlık bir disiplindir. XIX. yüzyılda olduğu gibi otantik malzeme konusu bulmanın neredeyse imkânsız olduğu XXI. yüzyıl dünyasında, artık halkbilimcilerin modern kenti de bir laboratuvar olarak görmeleri gerektiğine dikkat çeken söylemler; Boratav'ın (1994: 69) maden işçilerinin, Dundes'ın (2003: 11) bilgisayar mühendislerinin anlatılarını işaret etmelerine kadar geriye götürülebilir. Sanayi Devrimi'nden günümüze yaşanan hızlı kentleşme süreci sonucunda eskiden köylülerin masalları etrafında koşan halkbilimcilerin günümüzde araştırma sahası kavramını da tartışmaya açmış olmaları (Ersoy, 2012); halkbilimi disiplininin geleneksel bilginin dönüşümünü anlama hedefleri ile de örtüşen bir durumdur. Kent hayatı içerisinde yürütülen araştırmaların bir yönü ile geleneksel olanla ilişkili olması da beklenen başka bir durumdur. Bu açıdan araştırma kapsamında derlenmiş olan efsane, memorat, menkıbe ve halk inançları gibi türlere dair iki asırdır devam eden araştırmaların çoğunluğunun taşrada ve köylerde yürütülmüş olması durumu, son yıllarda değişmeye başlamıştır. Kent hayatı içinde de efsanelerin üretilebildiğinin keşfedilmesi ile birlikte gerek dünyada gerekse Türkiye'de bu konular çalışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte kent folkloruna odaklanan çalışmalar bulunmasına karşın (Aslan, 2022, 2023), bu alanda yeterli ivmenin yakalandığını söylemek güçtür. Bu araştırma, halkbilimcilerin "kent folkloru" çalışmalarına yönelmeleri konusunda bir farkındalık sağlayacak olmasından dolayı da beşeri bilimler-

deki yenilikçi yaklaşımlara katkı sunma potansiyeli barındırmaktadır.

Çalışma kapsamında, Elbistan ve Pazarcık ilçelerinde depreme dair olağanüstü anlatılar ve halk inançlarının derlenip analiz edilmesi hedeflenmektedir. Efsane adıyla bilinen ve temel nitelikleri üzerinde uzlaşılmış olan türün (Boratav, 1995: Sakaoğlu, 1980: 3-6; 100; Açа, Ekici ve Yılmaz, 2014: 144-145), modern dünyada üretilen biçimlerine kent efsanesi (urban legend) denirken (Brunvand, 1996: 509); anlatının kahramanının ağzından ya da olayı yaşamış kişiden duyan birinden anlatılan biçimlerine de memorat (Kvideland ve Sehmsdorf, 1991:19'dan akt. Çobanoğlu, 2003:245) adı verilmektedir. Öte yandan modern dünyada bu tarz olağanüstü hikâyelerin varlıklarına dikkat çeken bir başka isim olan Eliade (2001: 222), modern mitoloji (modern mythology) olarak adlandırdığı bu örneklerin günümüz dünyasında dönüşüme uğrayarak varlıklarını sürdürdüklerini kanıtlamıştır (2001: 203-246). "Olağanüstü anlatı" üst başlığında kümelenebilecek anlatı örnekleri; uzmanların "kent efsanesi", "memorat", "modern mit" ya da (daha genel olarak) "efsane" olarak adlandırdığı türleri içermektedir.

Türkiye'de öteden beri efsaneler üzerine birtakım araştırmalar yapılagelse de söz konusu çalışmaların neredeyse tamamı coğrafi sınırlamalar ile yürütülmüştür. 101 Anadolu Efsanesi (Sakaoğlu, 1989), Erzurum Efsaneleri (Seyidoğlu, 2005) gibi çalışmalar söz konusu bölgelerden derlenen ve çok farklı temaları barındıran metinleri içermektedir. Taş kesilme (Sakaoğlu, 1980) ya

da UFO'lar (Aslan, 2022) gibi tematik sınırlandırmalar ile yürütülen efsane çalışmaları nicelik olarak oldukça azdır. Bu araştırma, deprem teması sınırlandırması ile belli bir temanın izini sürecek olması açısından efsane araştırmalarında tematik yaklaşımların kullanımının yaygınlaşmasına katkı sağlama potansiyeli barındırmasıyla da yenilikçi bir niteliğe sahiptir.

Batı'da deprem ve folklor ilişkisine dair yüz yıl önce başlayan bir literatür oluşmasına karşın bir deprem ülkesi olmasına rağmen Türkiye'de bu konu üzerine kaleme alınan birkaç makale ve tebliğden başka bir çalışma bulunmamaktadır. "Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları" adlı eserinde "*Özellikle 17 Ağustos 1999 yılında meydana gelen Körfez ve Düzce depremleri sonrasında memoratların ve bilhassa uçan efsanelerin yaygınlığı yakınen müşahede edilmiştir. Bu tür tabii afetler sonrası meydana gelen memorat ve uçan efsane artışı konusu başlı başına bir araştırma konusu olacak kadar önemli ve geniştir*" diyen Çobanoğlu'nun (2003: 57) sözlerinin üzerinden çeyrek asır geçmiş olmasına karşın bu konuda kapsamlı bir araştırmanın henüz ortaya konmamış olması da bu çalışmanın gerekliliğini, önemini ve alandaki önemli bir boşluğu doldurma potansiyelini belirgin kılmaktadır.

Literatür başlığında değinileceği üzere deprem temasını içeren âşık şiirleri üzerine kısmen bir literatür oluşmaya başlamasına karşın, deprem temasını içeren anonim anlatılar yeterince işlenmemiştir. Araştırmanın elde etmeyi hedeflediği veriler sayesinde, deprem etrafında oluşan halk bilgisinin bütüncül bir yakla-

şımla kavranması kolaylaşacaktır. Bu avantaj, araştırmanın yenilikçi değerini güçlendirmektedir.

Folklorun barındırdığı anlamı kavramadan toplumsal olana dair çıkarımlar yapmak, araştırmacıları çoğunlukla eksik bazen ise yanlış sonuçlara götürür. Bu araştırmanın yenilikçi değerinin en önemli kısmı, deprem-kültür ilişkisini ele alan çalışmalarda folklordan ne şekilde faydalanılabileceğini göstermek olacaktır. Folklorda özgün kuramlar ve araştırma modelleri geliştirilebilmesinin yolu, malzemeyi iyi kavramaktan geçer. Bir deprem ülkesi olan Türkiye'de deprem efsanelerinin kapsamlı olarak saptanmamış olması büyük bir eksikliktir. Bu araştırma her ne kadar Elbistan ve Pazarcık ile sınırlı olsa da Türkiye'nin başka yerleşim yerlerinde üretilen anlatıları derlemek isteyen araştırmacılar için bir model oluşturmaktadır ve bu açıdan yenilikçidir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular söz konusu efsanelerde hangi temaların daha yoğun ve tekrar eden biçimde ortaya çıktığını görmeye olanak tanımaktadır.

Deprem ve Folklor İlişkisine Dair Literatür[1]

Toplumların depremleri anlamlandırma ve yaşananları toplumsal bellekte muhafaza etme biçim ve süreçleri; depremi, sosyal ve beşeri bilimlerin farklı disiplinlerinin odağına yerleştirmiştir. Deprem konusu, çoğunlukla doğa bilimlerinin çalışma alanında ele alınsa da; deprem ve kültür ilişkisine odaklanan bazı çalışmalarla karşılaşmak da mümkündür. Bu çalışmaların bir kısmı konuyu halkbilimi disiplininden bağımsız olarak ele alırken bir kısmı ise doğrudan folklorik bir perspektife sahiptir. Bu başlık altında deprem ve folkloru ilişkilendiren çalışmalarla yüzleşerek konu üzerine oluşan literatürdeki genel eğilimleri, saptanan eksiklik ve yanlışlıkları göstermek hedeflenmektedir.

Deprem ve folklor arasında kurulan ilişki ekseninde yürütülen çalışmalar, Batı'da bir asırdan daha uzun bir geçmişten bu yana yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalardan ilki 1908 yılında *Folklore* dergisinde Hutchinson tarafından kaleme alınan "Earthquakes" adlı makaledir. Hutchinson bu kısa eserinde Japonya'da depremlerin oluşumlarıyla ilişkili bir mit ve bu mite dair halk inançlarından bahseder ve dönemin halkbilimi araştırmalarının

[1] Bu başlık altındaki veriler, "Prof. Dr. Ali Torun Armağanı" adlı çok yazarlı kitap çalışmasında "Deprem ve Folklor İlişkisine Dair Literatürün Eleştirel Bir Analizi" başlığı ile yayımlanmış olan kitap bölümünün (Çelik, 2026) kontrol edilerek yeniden düzenlenmesi suretiyle oluşturulmuştur.

genel eğilimi ile hikâyeyi vermekle yetinerek analize girmez (Hutchinson, 1908). Yazıda, Japon kültüründe depremin kaynağı olarak görülen mitolojik tasarımlarla Yunan, Roma vb. mitolojilerdeki tasarımlar arasındaki ilişkiler gösterilmeye çalışılır. Japon mitolojisindeki tasarımlarda Namazu adlı balığın merkezde yer aldığı, deprem ve bu balığın hareketi arasında ilişki kurulduğu, bu balığın hem sözlü anlatılara hem de görsel tasarımlara kaynaklık ederek kuşaktan kuşağa aktarıldığı dile getirilmektedir. Yazar, bu kalıpsal sözlü hikâyeler sayesinde insanların depremi anlamlandırdığını, ritüeller sayesinde olası yıkımları kontrol etme stratejileri belirlediklerini göstermektedir.

Hutchinson'ın bu öncü çalışmasından sonra 40 yıl boyunca deprem ve folklor ilişkisi üzerine herhangi bir çalışma yapılmaz. Sonrasında tespit aşamasındaki bir başka çalışma ise 1811-1812 New Madrid depremleri ile ilgili üretilen bir baladı çalışan Hudson (1947) tarafından kaleme alınmıştır. XIX. yüzyıl Amerikan vaiz geleneğine ve Hıristiyan eskatolojisine uygun biçimde baladın dizeleri, depremi tanrısal bir ceza olarak nitelendirmektedir. Vaizlerin kalıplaşmış söz öbekleriyle geleneksel bilginin aktarıcı aktörleri olarak değerlendirilmesi, Türk kültüründe de kendini gösteren ve halkbilimsel yaklaşımla ele alınmış bir husustur (Yılmaz, 2019: 416-419). Hudson'a göre depremin doğurduğu yıkım ve kaotik ortam, baladda betimlenerek kolektif hafızada yaşama olanağı yakalar. Öte yandan söz konusu baladın müzikal dokusu ile kilise ilahileri arasında da ilişki kuran çalışma, travmatik bir olayın anlamlandırılmasında dinsel öğretilerden istifade edildi-

ğini göstermektedir. New Madrid depreminin Amerikan folklorunda kıyamet alameti (sign of doomsday) olarak kodlandığını dile getiren Hudson bu kalıpsal adlandırmanın 1906 San Francisco depreminde de kullanıldığını söyleyerek folklorun süreklilik içeren doğasını gösterir ve folklorun anlaşılmaz olanı anlamlandırma çabası olduğundan söz eder.

1811-1812 New Madrid depremleri iki ay içinde gerçekleşen ve şiddetleri 7,4 ile 8,2 arasında değişen en az 4 büyük depremden oluşmaktadır. Böylesine büyük bir afetin ardından üretilen halk bilgisinin de güçlü ve yoğun olması, beklenen bir durumdur. Her alanda niceliğin çokluğunun niteliği tartışmaya açmasına benzer şekilde New Madrid depremlerinin ardından üretilen folklorun niteliği de halkbilimcilerin tartışmalarının odağına oturmuştur. New Madrid depremlerinin ardından oluşan halk bilgisinin, folklor mu yoksa fakelore (sahte bilgi) mu olduğu sorununu Viitanen (1973) tartışmıştır. "Folklor, fakelore, folklorun fabrikasyonu, geleneğin icadı" kavramsallaştırmaları etrafında yürütülen tartışmaların da bu çalışmayla eşzamanlı olarak gelişmeye başladığı bilinmektedir (Dorson, 2014; Dundes, 2007; Hobsbawm, 2006; Kirshenblatt-Gimblett, 2007;). W. S. Fox (1980: 259), "fakelore" üzerine yürüttüğü kavramsal tartışmada Viitanen'in sahte folklor sınıflandırmasına katılmaktadır. 1970'li yıllardaki bu tartışmaların 2000'li yıllarda yerini sakin bir uzlaşıya bıraktığı söylenebilir. Günümüzde "uygulamalı halkbilimi" kavramsallaştırması etiketinde toplanabilecek olan bu yaklaşımlar, yarım asır önce fakelore (sahte bilgi) olarak tanımlanan ürünlerin

de halk felsefesini ve yaşam tarzını yansıtması açısından kıymetli olduğu ve korunması gerektiği yönünde fikir birliğindedir. Özellikle Türkiye'de son yirmi yılda UNESCO'nun çizdiği somut olmayan kültürel mirasın korunması vizyonuyla biçimlenen eğilimler bu durumun temsili olarak değerlendirilebilir. Viitanen'in çalışmasında benimsediği tutumun, günümüzdeki kapsayıcı yaklaşımlardan uzak olduğu açıktır. Yazar, söz konusu depremin ardından halk tarafından üretilen anlatıları folklor, medya aracılığıyla üretilen anlatıları ise fakelore olarak tanımlar. Kolektif hafızadaki kırılganlıktan dolayı yazar, fakelore'un tarihsel hakikati dönüştürebilme potansiyelini bir sorun olarak işaret eder. Çalışmada kolektif hafızanın kırılganlığı ve fakelore üretimi arasında çift yönlü bir ilişkinin varlığından söz edilir. Buna göre kolektif hafızadaki kırılganlık fakelore üretimini tetiklerken üretilen fakelore ise kolektif hafızadaki kırılganlığı güçlendirir. Bu döngüsellik ise söz konusu kalıpsal bilgi setleriyle karşılaşan bireyin hakikatten daha fazla kopmasına neden olur. Medyanın hatta sosyal medya platformlarının da folklorik bilginin üretim alanları olarak kabul edildiği günümüzde (Baki, 2014: 85-88; Evren ve Kanlı, 2022: 135-136) artık fakelore ve folklor ayrımının bir önem taşımadığı söylenebilir. Örneğin depremle ilgili bir memorat günümüzde pekâlâ sosyal medya kanalları ile hızlıca yayılabilir. Söz konusu yayılım dinamiği, üretilen memoratın folklor olup olmadığı durumunu tartışmaya açmayı gerektirmez. Bu açıdan Viitanen'in çalışmasının 70'li yıllar için önemli sayılabileceği söylenebilir ancak gü-

nümüzde bu perspektifin değerini kaybettiğini unutmamak gerekir.

1971 yılında gerçekleşen Los Angeles depreminin etrafında oluşan halk bilgisini araştıran Andersen (1974); içine yangın, sel ve heyelan gibi afetleri de alabilecek bir terim olarak afet folkloru (folklore of disaster) kavramını önerir. Andersen'e göre afet folkloru, afetleri takip eden süreçte ortaya çıkan toplumsal ve kalıpsal reaksiyonlardır. Bu toplumsal reaksiyon sayesinde afetin yıkıcılığına karşı bir kontrol illüzyonu yaratılmaktadır. Deprem sonrasında ortaya çıkan halk inançları ve kent efsanelerine odaklanan yazar, söz konusu halk bilgisi ögelerinin toplumsal travmaların biçimlenmesinde ne tür bir etkisinin olduğunu tartışmaya açmaktadır. Örneğin bir grup insanın depremin ortaya çıkmasının Ay'ın yörüngesinin bozulmasıyla ilgili olduğuna dair taşıdıkları inanç, çok fazla gökdelen inşa edilmesinden dolayı yer kabuğunun çöktüğüne dair kabuller, depremin günahkâr Los Angeleslılara verilen tanrısal bir ceza olduğuna dair fikirler, depremden önce köpeklerin havlaması ve kedilerin tüylerinin dikilmesine dair yaygın inançlar; Andersen'ın sahadan derlediği halk inançlarıdır. Kent folkloru kavramının yeni yeni tartışılmaya başlandığı 70'li yıllarda kaleme alınan çalışmada Andersen, bu folklor türünün çok hızlı bir yayılım dinamiğine sahip olduğunu, depreme dair derlediği örneklerle kanıtlamaktadır.

Bendix (1990) ise kendi yaşadığı bir deprem sonucunda deprem, anlatı ve kültür arasında ilişkiler kurmaya çalışarak folklorun sınırları içinde değerlendirdiği kişisel deprem anlatılarının,

bireylerin deprem deneyimlerini anlamalarındaki işlevlerini ortaya koymaya çalışır. 1989 Loma Prieta (San Francisco) depremini deneyimlemiş 32 öğrencisi ile yürüttüğü mülakatlar sonucunda elde ettiği 48 saatlik ses kayıtlarını analiz ederek anlatılan anekdotlara odaklanan yazar, elde ettiği verileri James'in kaleme aldığı çalışmadaki (James, 1912) verilerle mukayese eder. Bendix, James tarafından ileri sürülen, depremlerin toplumsal bir birliktelik ve dayanışma ruhu oluşturduğuna dair teorik tutumun geçerliliğini göstermiş olur. Bu mukayese, Bendix'e anlatıların kültürel işlevlerini daha iyi saptayabilme olanağı tanımaktadır.

Batı literatüründe deprem ve folklor ilişkisine dair erken dönemde yürütülen çalışmalar çoğunlukla tespit etme, belgeleme, sözlü kültürden alıp yazıya geçirme ve kayıt altına alma eğilimindeyken daha yakın zamanda yürütülen çalışmalarda ise farklı kültürlerin ortak felaketler hakkındaki kalıplaşmış tasarımlarını mukayese etme eğiliminin belirginleşmeye başladığı söylenebilir. Ludwin vd. (2007) tarafından yürütülen bir araştırmada Kuzey Amerika'nın Cascadia bölgesindeki yerli Amerikan sözlü geleneğindeki efsaneler ile Japonya'daki 1855 Ansei Depremi üzerine çizilmiş olan "namazu-e" adlı resimlerdeki tasarımlar arasında ilişkiler yakalanmaya çalışılmaktadır. Bu karşılaştırmalı çalışmanın temel argümanı, deprem temasını içeren folklor tür ve örneklerinin, jeolojik olayların tarihini anlatmakta bir başvuru kaynağı olabileceği fikrine dayanmaktadır.

Deprem folkloru (earthquake folklore) kavramsallaştırması ile bir çalışma kaleme alan Berberian (2014) ise kırsalda ya-

şayan toplulukların uzun vadeli doğa gözlemleri ekseninde oluşan efsane ve halk inançları ile deprem fikrinin geçmişten geleceğe taşındığına değinir. Yazıya geçirilmiş Pers mitlerinden hareketle araştırmasını yürüten Berberian, söz konusu anlatılar sayesinde depremin doğurduğu korkuyu yenmenin amaçlandığı sonucuna ulaşır.

Literatürün bu kısmına kadar değinilen çalışmalar, deprem folklorunu temel bilimlerin ürettiği bilgi ile mukayese etmez. Ancak benzer bir konu üzerine çalışan Troll vd. (2015) volkanik patlama ve deprem gibi felaketlerle mücadele ederken halk bilgisinden yararlanma potansiyeline değinirler. Jeoloji disiplininin yakın zamanlarda açıkladığı Endonezya'daki Merapi Yanardağı ile Opak Fay Hattı arasındaki ilişkinin yüzyıllar önce folklorda açıklanmış olduğunu dile getiren Troll vd. kanıt olarak tarih boyunca çeşitli sebeplerle yazıya geçirilmiş olan mitolojik anlatıları göstermektedirler. Yanardağ ve fay hattı arasındaki ilişkinin mitolojik hikâyelerde sembollerle kurulduğunu dile getiren yazarlar bu sembolleri açıklayarak okurları ikna etmeye çalışırlar. Örneğin halk tarafından ruhların uzlaşmazlığı olarak açıklanan durum, jeolojide volkanik faylardaki gerilim birikimi ve karbonatlı kayaçların magmayla etkileşimidir.

Troll vd. (2015) jeomitoloji (geomythology) kavramsallaştırmasını özelde mitlerin genelde ise sözlü geleneğin jeolojik hadiseleri nasıl kodladığını ve bu bilginin ne şekilde aktarıldığını inceleyen bir çalışma alanı olarak tanımlarlar. Disiplinlerarası bir niteliği haiz olan bu çalışmayı esasında folkloru, tarih vb. disip-

linler için bilgi derlemesi gereken bir disiplin olarak gören eski bir yaklaşımın uzantısı olarak değerlendirmek mümkün. Çünkü folklorik bilginin hakikat olanla örtüştüğü derecede kıymetli olduğuna dair fikirler günümüzde bir geçerliliğe sahip değildir. Bazı durumlarda hakikatle hiçbir ilgisi olmayan anlatılar kitleleri birleştirerek güçlü bir örgütlü yapıya dönüştürebilmektedir. Troll ve arkadaşlarının, folkloru, başlı başına bir anlam örüntüsüne sahip bir bilgi çeşidi değil de bir tür "yardımcı bilgi" türü olarak tasnif etmesi bu çalışmanın eleştirilmesi gereken yönlerinin başında gelmektedir.

Florinsky (2016) ise deprem ışıkları ile ilgili yerel efsanelerin jeolojik hakikatler barındırıp barındırmadığını Yunan Ortodoks efsaneleri örneklemi üzerinden ele alarak kendinden öncekiler gibi folklordan beslenmeyi sürdürür. Kutsal mekânlarla bağlantılı olarak yazılı kaynaklarda kendine yer bulan iki efsanenin peşinden giden yazar; nörofizyoloji, jeoloji ve halkbilimi disiplinlerinin kesiştiği bir alanda bilgi üretmeye çalışmaktadır. 891 yılında Kırım'daki St. George Manastırı yakınlarındaki kayalıklara sürüklenen balıkçıların gördükleri ateş sütunu ve 1550'de bir denizcinin fırtına esnasında gördüğü ışığı takip ederek bir Meryem ikonu bulup onu bulduğu yere Panagia Tripiti Kilisesi'ni inşa etmesini konu edinen efsaneleri değerlendiren yazar, her iki alanda da deprem ışığı (EQL) ortaya çıkmasının jeolojik olarak mümkün olduğunu dile getirmektedir. Yazar iki efsaneden hareketle benzer jeolojik ve sismik koşulların farklı coğrafyalarda or-

tak folklorik bilginin üretilmesine zemin hazırlayabileceği fikrini kanıtlamaya çalışır.

Deprem ve folklor ilişkisine dair Türkiye dışındaki literatürde en güncel çalışma ise Türk dünyasından bir örnek ile Yusifova'ya (2023) aittir. Deprem, sel ve fırtınaların Azerbaycan halk kültüründeki farklı türlere yansımalarını derleyen Yusifova'nın (2023) çalışması, doğal afetlerin tanrıların gazabı ya da doğaüstü güçlerin gönderdiği bir işaret olarak kabul edildiğini dile getirir. Efsane, ağıt, atasözü gibi farklı folklor türlerinin toplumsal travmaların sanatsal temsilleri olduğunu vurgulayan yazar, diğer bilim dallarının bu folklorik metinlerin içerdiği verilerden istifade etmesi gerektiğini savunur.

Deprem olgusu etrafında oluşan folkloru, halkbilimi parametreleri ile araştırmaya dönük Türkiye'de yürütülen çalışmaların tarihi 2006 yılında başlar. İlk çalışmalardan biri Oğuz'a (2006) aittir. 2006 yılında "Çağdaş Kentte Mitin Gerçekliği ve İşlevselliği Açısından Marmara Depremi Anlatıları" başlığıyla sunulan tebliğde Marmara Depremi ile ilgili üretilen anlatıları, çağdaş kentteki mitolojik yansımalar olarak tavsif eden Oğuz, söz konusu anlatıları işlevci bir yaklaşımla değerlendirerek çağdaş kentte mitolojinin yaşamakta olduğu vurgusuyla bu anlatıların önemine dikkat çeker. Aynı sempozyumda deprem ve folklor ilişkisine değinen bir diğer çalışma ise Şenocak (2006) tarafından kaleme alınmıştır. 1999 Marmara Depremiyle ilgili efsane ve halk inançları hakkında bilgi veren Şenocak (2006) "İnsanlık Tarihinde Depremle İlgili İnanışlar ve Marmara Depreminin Eşza-

manlılık Boyutu" başlıklı tebliği ile Türkiye'de konuya dikkat çeken ilk iki isimden biridir. Bu tebliğde gelenekte yer alan mitolojik tasarımlardaki deprem teması ile Marmara Depremi etrafında oluşan anlatılar arasındaki ilişkiler yakalanmaya çalışılır. Şenocak'ın (2006) çalışması da tıpkı Oğuz (2006) örneğinde olduğu gibi bir sempozyum bildirisi olmaktan kaynaklanan sınırlılıkla kaleme alınmış olduğu için belirlenen örneklerle deprem ve folklor ilişkisinin kurulabileceği, deprem hadisesinin folklorik bir perspektifle ele alınabileceği konularına dikkat çekmekle yetinir. Bu iki öncü çalışma, sonrasında konuyla ilgili yürütülecek çalışmalar için örnek olma niteliği taşır.

Deprem olgusu etrafında oluşan folkloru, halkbilimi parametreleri ile araştırmaya dönük Türkiye'de yürütülen üçüncü çalışma ise Aksoy-Sheridan'a (2007) aittir. "Kentte Mitsel Korku: Fısıltı Depremleri" başlığıyla bir makale formunda kaleme alınan çalışma 1999 Düzce depremini merkeze alır. Araştırma, bütün Türkiye'yi derinden etkileyen bu büyük depremden sonra kamuoyunda oluşan endişe dalgalarının yol açtığı "deprem olacak" söylentileri ve bu söylentilerin yayılma biçim ve kanalları ile sonuçları üzerinde durmakta ve modern kent içerisinde efsane üretimlerinin devam ettiği sonucuna ulaşmaktadır. Söylentileri, yalanları ve dedikoduları; kalıpsal yapıları, aldıkları toplumsal onay ve yayılma dinamikleri açısından doğrudan folklorun sınırları içinde değerlendiren çalışmaların varlığı bilinmektedir (Sezgin, 2021; 2023; 2024). Söylenti ve dedikodunun sözlü kültür ortamında üretilmesinin tanışıklık gerektirdiğini dile getiren Aksoy-

Sheridan, kent ortamında ve özellikle de internette üretilen söylentiler için tanışıklık koşulunun ortadan kalkmış olmasıyla söylenti ve dedikoduların nicelik olarak arttığına dikkat çeker. İnternet ortamında kullanıcıların müstear isim kullanmasından kaynaklanan cüret; dedikodu ve söylentilerin sözlü kültür ortamına göre daha abartılı içeriklerle ve daha fazla üretilip tüketilmesine olanak sağlamaktadır. Akıl ve bilimin bir çıktısı olan bilgisayar ve internetin; mitsel bir arka plana dayanan inanış ve bilgilerin yayılmasında bu derece önemli bir işleve sahip olması ironik bir hakikattir. Kapferer'in (1992) internet aracılığıyla yayılan doğal afet söylentilerini Fransa örneği üzerinden çözümlemesine benzer şekilde Aksoy-Sheridan da 1999 Marmara Depreminden sonra afet söylentilerinin Türkiye'deki yayılım dinamiğine dikkat çeker. Çalışmada bu söylentilerin yayılım hızını tetikleyen sebeplerin başında kitlenin resmi otoritelerin yaptığı açıklamalara karşı duyduğu güvensizlik işaret edilir. İnternet sitelerinden aldığı bir dizi haberi paylaşan yazar, bunları "fısıltı depremi" olarak adlandırır ve bu haberlere reaksiyon olarak kitlenin parklara, bahçelere atıp çadır kurup günlerce evlerine girmediklerinden söz eder. Derlediği metinleri söylem analizine tabi tutan yazar, söylentilere meşruiyet kazandırmak isteyen anlatıcıların söylentinin kaynağını bazı durumlarda yönetsel otoriteye de dayandırabildiklerini dile getirir. Örneğin Kandilli Rasathanesi'nden tüm valiliklere gönderilen yazıda 24 saat içinde deprem olacağı belirtilir. Valilik bunu halka söylemez ancak valilikte çalışan bir memur bu belgeyi görür. Tanıdıklarına telefonla haber verir ve kısa sürede dedikodu

tüm şehre yayılır. Dedikodu ve söylentilere ek olarak deprem efsanelerinin de internet kanalıyla yayılma potansiyeli taşıdığını vurgulayan Aksoy-Sheridan bu metinlere dair örnekleri de sıralayarak anlatıların mitsel bir kurgu mantığına dayandığı çıkarımını yapar. Sayıları az olmakla birlikte çalışmada sıralanan deprem efsanelerine dair "suç-ceza-sonuç" şeklinde kalıplaşmış bir yapısal örüntüye işaret edilir.

Sözlü kültür ortamında üretilen deprem anlatıları üzerine yürütülen bir başka çalışma ise Altun ve Çelik (2015) tarafından yayımlanmıştır. Özet olarak yayımlanan tebliğ, 17 Ağustos Gölcük Depremi etrafında oluşan memoratlara odaklanmaktadır. Araştırmada elde edilen memorat örnekleri daha sonra tam metin olarak yayımlanmıştır (Çelik ve Altun, 2021: 102-108). Altun ve Çelik'in (2015: 229; 2021:102-108) derledikleri anlatılara hürmetle yaklaştıkları ve bu anlatıların iyi-kötü, doğru-yanlış diye sınıflandırılmalarının mümkün olmadığını dile getiren bilimsel bir tutum içinde oldukları görülmektedir. Sözlü tarih yöntemiyle 17 Ağustos 1999 gecesine dair bireysel deneyimleri derleyen araştırmacılar, 2001-2015 yılları arasında yürüttükleri saha araştırmasında toplam 105 anlatı derlediklerini, bunlardan 36 tanesinin memorat niteliği taşımadığını, geri kalan 69 anlatıdan 24 tanesini de söz konusu tebliğde işlediklerini vurgularlar. 24 memorat örneğinden elde edilen veriler: a) enkaz altında kalanlara Hızır'ın yardım etmesi, b) evliyalar ve Hızır sayesinde kurtulan bölgeler ve kişiler, c) ölülerin, şehitlerin canlanması ve yatırlar yoluyla kurulan iletişim, d) evliyalar ve Hızır'ın yaşanacak olay öncesi halkı

uyarması, e) cin, peri, melek gibi soyut varlıklara ilişkin olaylar, f) ahlaki açıdan değerlendirilebilecek olaylar, g) rüya görme yoluyla kurulan iletişim, h) tabiat olayları, ı) diğer - modern kent memoratı şeklinde dokuz alt başlık altında verilmiştir. Bu çalışmada sözlü anlatı örneklerinin tematik sınıflandırmasında kendini gösteren sorun, istikrarlı bir tasnif ölçütü kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin "Ahlaklı ve örnek bir insan olmasından dolayı rüyasına Hızır giren bir kişinin deprem olacağını öğrenmesi. Sonrasında bu haberi, köylüleri ile paylaşması ve ona inananların kaçıp kurtulması" epizotlarını içeren bir anlatı, tek bir memorat olmasına rağmen; "evliyalar ve Hızır sayesinde kurtulan bölgeler ve kişiler" kategorisine, "cin, peri, melek gibi soyut varlıklara ilişkin olaylar" kategorisine, "evliyalar ve Hızır'ın yaşanacak olay öncesi halkı uyarması" kategorisine, "ahlaki açıdan değerlendirilebilecek olaylar" kategorisine ve "tabiat olayları" kategorilerinin hepsine birden dahil edilebilir. Hatta bu kapsamdaki olası tüm anlatı örneklerinin "tabiat olayları" başlığına dahil edilmemesi için de herhangi bir sebep görünmemektedir. Diğer taraftan Çelik ve Altun'un (2021) çalışmaları her ne kadar önerdiği taksonomik sistem açısından eleştirilere açık olsa da bu çalışmanın 15 yıl boyunca sabırla devam eden saha araştırmasından elde edilen memorat örneklerinin kayıt altına alınması açısından önem taşıdığı açıktır.

6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinin ardından ortaya çıkan olağanüstü anlatıların basına yansıyan temsillerini çalışan Erdal, araştırmasının sonuçlarını "6 Şubat 2023 Depremlerinin Mi-

tik Teolojik ve Psikososyal Yansımaları" adlı bir makale olarak yayımlamıştır (Erdal, 2024). Saha araştırması yürütülmeden ortaya konan çalışmada memorat olarak tasnif edilebilecek birkaç anlatı ve halk inancının değerlendirilmesinde yazılı ve görsel basın kanallarına yansıyan örnekler üzerinden genellemeler yapılmaktadır. Çalışmada genel olarak ölüm ile yüzleşen öznenin duyduğu heyecanın bir ifadesi olarak değerlendirilen anlatıların dolaylı bir rahatlatma işlevine sahip olduğu ve öznenin kendini güvende hissetmesine katkı sağladığı vurgulanır. Erdal'ın değerlendirmelerinde teolojik olan ile mitik olanın ayrımının yapılmasında kullanılan ölçütlerin açıkça verilmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Örneğin "günahkârlığa verilen bir ceza olarak deprem" fikri Erdal tarafından "teolojik" etiketiyle sınıflandırılmaktadır ancak bu tasarım (bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında gösterileceği üzere) hemen hemen bütün mitolojilerde yer alır. Saha çalışması barındırmaması ve bazı kavramların tasnifindeki eleştiriye açık noktalar bir kenara bırakılacak olursa Erdal'ın çalışması, 6 Şubat depremleriyle ilgili sözlü, anonim ve mensur anlatılara odaklanan ilk çalışma olması açısından önemlidir.

Ekolojik krizlerin folklorik temsillerine odaklanan çalışması ile Açа (2023), dinsel ve mitik anlatıların içerdiği sembollerin analiz edilmesiyle ekolojik yıkımlara dair tasarımların geçmişten günümüze muhafaza edildiğini kanıtlamaya çalışır.

6 Şubat depremlerinin ardından yakılan ağıtların YouTube'daki temsillerini ağıt-travma-sağaltım üçgeninde ele alan Harmancı ve Arıcan (2024), deprem temalı ağıt metinlerinden ha-

reketle yas süreçlerinin ritüelleşmesinde söz konusu ağıtların üstlendiği işlevleri göstererek deprem temasının izini folklorik bir perspektifle sürmüşlerdir.

6 Şubat depremlerinin ardından ortaya çıkan memoratları, öğrencileri ile derleyen Özdal (2023a), 54 memorat örneğini içeren derleme çalışmasıyla bir belgeleme çalışmasına imza atmıştır. 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri ile sınırlandırılan örneklem, depremin etkilediği tüm şehirleri içine almaktadır. Özdal'ın çalışmasında derlenen metinler üzerine analizlerin yapılmamış olması, derlenen metinlerin kıymetini azaltmamaktadır.

Afetin farklı türlerinin folklorik biçimlerle olan ilişkisini Yukarı Fırat Havzası olarak tanımladığı Elazığ, Erzincan, Malatya, Bingöl ve Tunceli örneklemi üzerinden değerlendiren Kaval (2024), deprem, sel, kuraklık, kıtlık, şiddetli soğuklar gibi doğal afetlerin bölge folkloruna yansımalarını araştırmaktadır. Çalışmanın depremlerle ilgili olan kısmında özellikle halk şiirine dair örnekler ele alınmıştır.

1999 Marmara depreminden sonra Halıdere'de kurulan masal evi üzerinden folklorun sağaltıcı işlevine odaklanan Birkalan-Gedik (2024), bir tür uygulamalı halkbilimi çalışması olarak da değerlendirilebilecek pratiklere odaklanmaktadır. Bruno Bettelheim, Jack Zipes ve Donald Haase'in öğretilerinden yola çıkan yazar, anlatıların demokratik katılım, sağaltım, grup kimliği inşa etme ve trajediyi azaltma işlevleri üzerine değerlendirmeler yapar.

Mitolojik ve efsanevi anlatılar özelinde deprem temasının folklordaki yansımalarını süreklilik ve aktarım odağında tartışan ve bu araştırmanın akademik çıktıları olarak yayımlanan Çelik'in iki çalışması (2025a, 2025b) da anonim mensur anlatılara odaklanır.

Doğal afetlerin geleneksel kültürde tanrısal bir ceza olduğu fikrini sorgulayan Yolcu (2025) ve Zozani'nin (2023) çalışmaları ise farklı kültürler ve mitolojilerden seçilen örnekler üzerinden afetlerin kolektif ve ontolojik açıklamalarına odaklanmaktadır.

Afet temasını rüya temalı folklorik anlatılar bağlamında ele alan Çelik ve Özalp (2025) tarafından yürütülen çalışma ise sözlü kültür ortamından derlenen ve teması rüya olan 24 memorat üzerinden yapılan değerlendirmeleri içermektedir.

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen kişilerden derlenen memoratları kültürel bellek ve travma ilişkisi ekseninde değerlendiren Köse'nin (2026) makalesi, bu araştırmanın da bağlı olduğu 324K624 numaralı TÜBİTAK projesinin çıktılarından biridir. Çelik'in (2025a) deprem öncesi, deprem esnası ve deprem sonrası olağanüstülükleri şeklindeki üçlü tasnifini temel alan çalışmada, yaşlı adam, Hızır, ölmüş yakınlar ve şehitler gibi uyarıcı ve koruyucu tipler etrafında şekillenen memoratların travmanın sözlü kültür düzleminde işlendiği bir tür "sözlü terapi" işlevi gördüğü saptanmaktadır.

Bir deprem ülkesi olan Türkiye'nin yaşadığı ve tüm ulusu derinden etkileyen depremlerden biri de 1939 tarihli Erzincan

Depremidir. Ayrıca 1992 yılında yine Erzincan'da gerçekleşen bir başka deprem, bu şehrin tüm yurtta depremle ilişkili bir anlamla kavranmasına neden olmuştur. Erzincan depremleri için söylenen sözlü şiir örneklerini içeren Kara'nın (1994) "Erzincan'ın Gözyaşları (Deprem Ağıt ve Destanları)" adını taşıyan çalışması, deprem ve folklor ilişkisini şiirsel ürünler üzerinden gösteren bir antolojidir. Kara, çalışmasında çoğunlukla yazılı kaynaklardan istifade ederek Erzincan'da yaşanan yıkıcı depremlerin doğurduğu trajediyi ifade eden âşıkların söylediği konuyla ilgili destanları derleyerek bir araya getirmiştir. Toplamda 170 destandan oluşan çalışmada yer alan şiirler büyük ölçüde 1992 yılında gerçekleşen depreme, daha az kısmı ise 1939 yılında gerçekleşen depreme odaklanmaktadır. Şiirler ortak biçimde depremin doğurduğu yıkımın ne derece büyük olduğunu vurgularken bir yandan da geride kalanlara umut aşılamayı hedefler. Bu çalışmada, analize, değerlendirmeye ve söz konusu şiirlerin anlamlarını açığa çıkarma çabasına girilmez. Bu durum Kara'nın kitabına bir tanıtım yazısı kaleme alan Öztürk'ün (1999: 142) de dikkatini çeker. Öztürk, Kara'nın müstakbel çalışmalarında yapacağı derlemeleri belli bir perspektiften analiz etme talebini dile getirmekten çekinmez.

Depremin halk şiirindeki temsillerine odaklanan bir başka çalışma olan Kaya'nın "Sivaslı Âşıkların Marmara Depremiyle İlgili Destanları" başlıklı tebliği, dokuz şiir içermektedir (Kaya, 2007). Çalışmada yer alan şiirler; Alimî, Derdiyâr, Dost Cemalî, Halil İbrahim Bacak, İbrahim Aydın, Ömer Tombul, Rabia ve Şükrü Karataş'a aittir. Şiirlerde 17 Ağustos Depreminin tarihi ve

coğrafyası, depremin sebebi, deprem anına dair detaylar, deprem sonrasında içine düşülen talihsiz durum, depreme karşı insanların tavırları ile dua ve dileklerin belirginleştiği anlaşılmaktadır.

2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından "Âşık ve Ozanların Dilinden Deprem Ağıtları" başlığıyla kaleme alınan Kızıldağ'ın (2023) çalışması da Kara ve Kaya'nın çalışmalarına benzer biçimde âşıkların ürettiği şiirlerin derlemesini içermektedir. 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından deprem ve folklor ilişkisi üzerine kaleme alınan bu ilk çalışma iki bölümden oluşan bir kitaptır. Teorik çerçevenin çizildiği ilk bölümde ağıt türüne, âşıklık geleneğine ve âşıklara dair açıklamalar yapılmış, ikinci bölümde ise âşıklardan derlenmiş 81 ağıda yer verilmiştir. Eserde yer alan ağıtlar nazım şekli olarak koşma, destan ve semai formundadır. Deprem bölgesindeki kurtarma çalışmalarına katıldığını dile getiren Kızıldağ, sahadan derlediği ağıtları depremin üzerinden geçen 37. günde tamamladığını vurgulamaktadır. Eserde yer alan 81 ağıdın işlediği temalar içerisinde yıkım ve acı ile dayanışma çağrısı; niceliksel olarak başı çekmektedir. 81 eserin 60 tanesi bu iki tema üzerinden şekillenmektedir. Daha az olmakla birlikte yönetsel otoriteye getirilen eleştiriler ve dini teselli teması da göze çarpmaktadır. Buna ek olarak şiirlerde kullanılan coğrafi referansların nicelik dağılımı sırasıyla Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman ve Malatya şeklindedir. Deprem deneyimini halk şiiri geleneği içinde estetize ederek ölümsüzleştiren bu ağıtlar, depreme dair kolektif bellek araştırmalarında kullanılmak için oldukça elverişli bir veri seti sunmaktadır.

"Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Deprem Destanları" başlığıyla yayımlanan Özdemir'in (2023a) makalesi, yazılı kaynaklardan hareketle 1766 İstanbul, 1893 Erzurum Tortum, 1894 İstanbul, 1939 Erzincan, 1943 Tosya-Ladik ve 1992 Erzincan depremlerini konu edinen destanlara odaklanır. Özdemir'in çalışmasında 13 deprem destanından söz edilmektedir. Tamamı yazılı kaynaklardan alınan söz konusu 13 destandan 9 tanesinin tam metni verilmiş ve sınırlı bir ölçekte içerikleri hakkında betimleyici bilgiler aktarılmıştır. Çalışmanın ulaştığı en eski iki deprem destanı, 1766 İstanbul Depremiyle ilgilidir. Bunlardan ilki Âşık Petro diğeri de Minas Ceryanoğlu adlı Ermeni âşıklara aittir. 13 destanın 9 tanesi ise XX. asırda yazıya geçirilmiş destanlardan oluşmaktadır. Deprem destanları, depremin fiziksel sonuçları hakkında bilgi verirken bu yıkımın kaynağını yer yer toplumsal ahlaki işleyişin çökmesine bağlarlar. Bu mantık, bazı durumlarda âşıkların depremi tanrısal bir ceza olarak değerlendirmelerine de neden olmuştur ki bu tutumun da mitolojik tasarımların âşıklık geleneğindeki bir temsili olduğu açıktır.

"Bir Deprem Destanında Tarihin İzleri: Mürefte ve Civarı Büyük Zelzele ve Yangını Garib Destanı" başlıklı makale Özdemir'in (2023b) halk şiiri ve deprem ilişkisi kurduğu ikinci çalışmasıdır. 1912'de gerçekleşen Şarköy-Mürefte Depremi üzerine 38 dörtlükten oluşan bir destan üretip bunu matbaada bastıran Soytarı mahlaslı bir âşığın şiirinin çözümlendiği bu çalışmanın temel yaklaşımı, depreme dair tarihi gerçekliklere söz konusu destan üzerinden ulaşabilmektir. Âşıklık geleneğindeki destanla-

rın farklı kültür ortamlarında üretildiği ve siyasi propagandadan reklamcılığa kadar oldukça geniş bir işlev ağına sahip olduğu bilinmektedir (Çobanoğlu, 2000: 112-122). Medya ve folklor arasındaki ilişkinin tarihinin izlenmesinde de (Özdemir, 2008; Fidan, 2017) çok özgün bir alanı işgal eden âşık destanları, matbaanın İstanbul ve Anadolu'da yaygın olarak kullanılmaya başlandığı XIX. yüzyıldan sonra tüketicileriyle basılı olarak da buluşmuştur. Bazen bir kasabadaki aile içi cinayet gibi sansasyonel bir olay, bazen bilimsel alanda keşfedilen yeni bir araç gibi gündelik hayata dair detayları içeren bu destanlar halk hayatına dair önemli bir kaynaktır. Özdemir (2023b) çalışmasında Soytarı mahlaslı âşığın hayatı hakkında herhangi bir veriye ulaşamamış olsa da deprem destanından hareketle Mürefte depremine dair bazı sayısal bilgiler paylaşır.

Diktaş-Yerli (2023) tarafından sosyal bilimler alanında afet temalı lisansüstü tezlerin bibliyometrik ve tematik analizini hedefleyen çalışmasında halkbilimi disiplinine referans verilmemiş olması, konunun folklor özelinde henüz lisansüstü tez üretilecek derecede ilgi odağı hâline gelmediğini göstermektedir.

Yukarıdaki çalışmalar depremi folklorik bir perspektifle kavramaya çalışan eserlerdir. Bu çalışmaların dışında kalan ve genel anlamıyla "deprem ve kültür" ya da "deprem ve toplum" ilişkisine sosyal bilimlerin farklı alanlarının yöntem ve araçlarıyla değinen çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan birinin yazarı olan Tek (2018) tarafından kaleme alınan bir yazıda 1966 Varto Depreminin toplumsal bellekte muhafaza edilme süreçleri-

nin araştırıldığı ve tartışıldığı görülmektedir. Çalışmasının girişinde kolektif hafıza kavramının anlamını açıklamaya çalışan Tek, çalışmasının devamında 1966 yılında gerçekleşen Varto Depremini konu edinen bir şiirden yola çıkıp şairle yürüttüğü mülakattan elde ettiği verileri harmanlayarak Varto Depreminin kolektif hafızada nasıl bir yer kapladığını göstermeyi denemektedir.

Depremin, toplum tarafından kavranması meselesine eğilen bir başka çalışma da Arslantaş'a (2003) aittir. VII. ve XVII. yüzyıllar arasında İslam dünyasında kaleme alınan klasik metinlerden hareketle depremin Müslüman toplumlar tarafından kavranma biçimlerine odaklanan çalışma, dolaylı yollardan tarihsel halk bilgisi örneklerini barındırsa da özünde ilahiyat ve tarih disiplininin parametreleri ile şekillenmiştir. Tarih boyunca Müslümanların depremi algılama biçimlerinin izini süren yazar, İslam dünyasındaki deprem tasarımlarının köklerini ararken Peygamber'in yaşadığı zamana kadar gider. Çalışma içerisinde özellikle depremle kıyamet arasında ve depremle siyasi çalkantılar arasında ilişki kurulduğuna dair yazılı kayıtların verilmesi, dahası depremin "ahlaki çöküntü" içindeki toplumlara yollanan bir tür "tanrısal ceza" olarak sınıflandırıldığına dair kabullerin gösterilmiş olması, bu çalışmanın tarihsel folklorik bilgi odağında ilerlediğini göstermektedir. Bununla birlikte tarih ve ilahiyat disiplinlerinin ortak bir eğilimi olarak çalışmada değerlendirilen veri setlerinin tamamen yazılı kaynaklardan derlenmiş olması araştırmayı dezavantajlı kılmaktadır.

Deprem ve tanrısal ceza ilişkisini ilahiyat araştırmalarının vizyonu ile sorgulamaya çalışan Laçin (2011), kamuoyundaki kolektif inançların dinsel kaynakları üzerine değerlendirmeler yürütür. Örneklemini 1999 Marmara Depremi olarak seçen yazar, kamuoyunda dolaşan ve çoğunlukla komplo teorisi olarak değerlendirilen halk inançlarını sorgular. Söz konusu halk inançlarının hakikat payı taşımadığını kanıtlama çabası içinde olan yazar, çalışması boyunca Kuran'a referanslar vererek modern bilimler ile kitabi dinsel diskur arasında bir paralelliğin mevcudiyetine dair fikirlerini kanıtlamaya çalışır. Afetlerin dinsel kavranışlarına odaklanan bir başka isim olan Okutan (2020) ise çalışmasında özellikle Kuran'a verdiği referanslar ile günümüzde kurulan ilişkinin temelini göstermeye çalışarak ortaya koyduğu yargılarla Laçin'den (2011) ayrılır.

Depremi, insanların ahlaki normlardan sapmalarına verilen tanrısal bir yanıt olarak değerlendirme eğilimi, yalnızca İslami geleneğe özgü değildir. Bu kavrayış biçimi, Protestan dünyasında da görülen yaygın bir durumdur. "Science, Reason, and an Angry God: The Literature of an Earthquake" başlıklı makalesinde Clark (1965), 1755 yılında New England'da meydana gelen depremden sonra kilise yetkililerinin bu depremi Tanrı'nın gazabı olarak değerlendirip insanları tövbe etmeye çağırmaları ve bu çağrılara verilen bilimsel yanıtların doğurduğu çatışmayı işler. Konuyu ele alırken halk inançlarına verilen referans, İslam dünyası ile Hıristiyan dünyasının benzer düşünce dinamiklerine sahip olduğunu göstermektedir.

1999 Körfez Depreminin toplumsal boyutuna odaklanan Bozkurt (1999) ise 260 kişiye uyguladığı bir anketin sonuçları üzerinden sosyolojik değerlendirmelerde bulunmaktadır. "Bursa'da Deprem Olursa Paneli" adlı etkinliğe katılan kişilere uygulanan anket ile kitlenin depremden kaynaklı kayıpların sorumlusu olarak kimleri ve hangi kurumları gördükleri, kitlenin kamu hizmetlerini yeterli bulup bulmadığına dair eğilimlerini, gönüllü kurtarma çalışmalarına olan yaklaşımları, STK'ların üstlendiği sorumlulukların yeterli olup olmadığına dair kanaatleri, bilim insanlarının tutumlarına dair kitlenin fikirleri, devletin depremle ilgili politikalarının niteliği hakkındaki kamusal kanaatleri, medyanın depremi işleme biçimi hakkındaki genel kanaatleri ve geleceğe dair beklentileri ortaya koymayı denemiştir. Çalışma genel anlamıyla deprem ve toplum arasında ilişki kurmaya çalışsa da bu araştırmanın tamamen sosyolojik bir perspektifle biçimlendiği ve eserin herhangi bir yerinde folklorik bilgi setlerine referans verilmediği görülmektedir.

Depremin toplumsal boyutunu sosyolojik yaklaşımlarla ele alan ve editörlüğünü İslam Can'ın yaptığı "Afet Sosyolojisi" adlı derleme çalışma içinde doğrudan olmasa da dolaylı şekillerde afet etrafında oluşan folklorik bilgi çeşitlerine referanslar verildiği görülür (Can, 2020). Kitabın Ali Fidan tarafından kaleme alınan "Afet, Din ve Toplum" başlıklı bölümünde depremlerin insanlar tarafından yapılan kötülüklere karşı Tanrı tarafından verilen bir ceza olarak kabul edilmesi üzerine değerlendirmeler yürütülmektedir (Fidan, 2020: 242-248). Verilerin yazılı kaynaklar

üzerinden elde edildiği çalışmada Fidan, bütün tartışmayı "teodise" kavramsallaştırmasının sınırları içinde yürütür.

Deprem ve kültür arasında bir ilişki kurmaya çalışan ve bunu yaparken kısmen folklordan da beslenen Çapcıoğlu ve Çınar (2023), "afet alt kültürü" kavramı etrafında bu ilişkiyi açıklamaya çalışırlar. Söz konusu çalışma, içerik açısından folklor türlerinden istifade etme eğilimine sahip olsa da yazarların folklor literatürüne uzak olmalarından kaynaklanan bazı yanlış kavram kullanımları dikkat çekmektedir. Örneğin memoratların, yalnızca doğal afetlerle ilgili bir tür olduğuna dair iddia bu hususta ilk dikkat çeken örneklerden biridir (Çapcıoğlu ve Çınar, 2023: 125). Hâlbuki çok iyi bilinmektedir ki memorat olarak adlandırılan türün içeriğini yalnızca doğal afetlerle sınırlandırmak mümkün değildir (Çobanoğlu, 2003: 73-243; Polat, 2020: 41-43). Buna ek olarak dünyadaki mitolojik tasarımlardaki deprem temasına kısaca değinilen sayfalarda internet sayfalarından alınan popüler bilgilere, Türk mitolojisiyle ilgili kısımlarda ise yine Radloff (1951), Harva (2015), Roux (1999, 2005, 2011), Ögel (1989, 2010), İnan (2000) gibi alandaki başlıca bilimsel çalışmalar yerine akademik değeri ve anlamı olmayan yayınların referans olarak seçilmiş olması (Çapcıoğlu ve Çınar, 2023: 126); çalışmada üretilen bilginin niteliğini tartışmaya açmaktadır. Bütün bunlarla birlikte deyim, atasözü gibi kalıplaşmış ifadelerden ağıtlara kadar çeşitlenebilen türlere genel anlamıyla değinilmiş olması yerinde bir tercih olarak değerlendirilebilir. Bu niteliğinden hareketle Çapcıoğlu ve Çınar'ın (2023) çalışması, deprem ve kültür ilişkisi

ele alınırken folklor türlerine bakılması gerekliliği konusunda uyandırdığı fikir açısından önem taşır.

Çapcıoğlu ve Çınar'ın çalışmasıyla aynı kitapta (Kasapoğlu, 2023) yer alan "Arkaik İnsan Davranışı Olarak Doğal Afetin Tanrıya Fatura Edilmesi" başlıklı bir başka yazıda ise 6 Şubat depremlerinin "ilahi bir ceza" ve "kader" olarak algılanması üzerine bir tartışma yürütülmektedir (Zozani, 2023). Aynı zamanda bu tevekkülün siyaset tarafından araçsallaştırılmasını bir sorun olarak tanımlayan Zozani, bilimsel politikalar üretilmesi gerektiğini vurgular.

Depremle baş etmek maksadıyla geliştirilen stratejileri destekleyebilmek amacıyla bir araştırma yürüten Çevirme (2020), Işıl Altun ve Ersin Çelik'in 17 Ağustos Depremi üzerine yürüttükleri bir araştırma (Altun ve Çelik, 2015) kapsamında derlenen memorat örneklerine eğitim bilimlerinin parametreleri ile yaklaşmıştır. Arşiv malzemelerinden hareketle Türklerin depremle ilgili toplumsal fikirlerini "olumlu" ve "olumsuz" olarak ikiye ayırarak sınıflandıran Çevirme, deprem konusunda kitleye yaygın eğitimler verilmesi gerektiğini önerir. Verilmesi gereken eğitimlerin tasarlanmasında kolektif hafızada depremin nasıl kavrandığının bilinmesi gerektiğini dile getiren yazar, söz konusu kolektif kabullerin folklor türleri ile muhafaza edildiğini vurgular. Bu açıdan araştırmanın ulaştığı sonuçlardan biri deprem temasını içeren folklor türlerinin bir an önce derlenip kayıt altına alınması gerektiği şeklindedir. Çevirme'nin çalışması, kendi alanına katkı sağlayan ve depremle ilgili toplumsal politikalara hizmet etmesi

açısından önemli olmasına karşın konuyu halkbiliminin parametrelerinden bağımsız olarak değerlendiren bir eserdir. Çalışmanın folkloru yalnızca işlenmeye elverişli bir malzeme çeşidi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Felaketlerle mücadelede yerel bilginin kullanılabileceği temasını içeren bir başka çalışma da Japonya örneği üzerinden Jannel vd. (2022) tarafından yürütülmüştür. Felaket tanımının yalnızca doğal değil aynı zamanda kültürel dayanaklarla da izah edilmesi gerektiği yaklaşımından yola çıkan yazarlar bu ilişkiyi Japonca kavramlar üzerinden sorgularlar. Depremleri, hızlı gelişen felaket türleri olarak sınıflandıran çalışma, deprem etrafında oluşan kültürel bilgi birikiminin folklor türleri ile kuşaktan kuşağa aktarıldığını dile getirir. Örneğin 1923 Büyük Kantō Depreminin ardından üretilen efsanelerin kuşaklararası aktarımını bu duruma örnek olarak gösteren çalışma, kısmen de olsa folklora referans verir.

Cengiz (2024) ise 6 Şubat depremlerini mekân ve bellek kaybı açısından Hatay üzerinden ele almıştır. Çalışmada bir kavram olarak doğrudan folklorun kendisine ya da herhangi bir folklor türüne değinilmemişse de Hatay'daki mekân ve hafıza yitimi anlatılırken dolaylı olarak ritüellerden, yemeklerden vs. folklora içkin alanlardan bahsedildiği görülmektedir. Cengiz'in çalışması afetin zihinde muhafaza edilmesine değil, afetten kaynaklanan unutuşa odaklanmaktadır. Bu unutuşun da bir açıdan bazı geleneklerin (Paskalya gibi) aktarımının kesilmesi suretiyle gerçek-

leştiğine yapılan vurgu dışında çalışmanın folklorla ilişkisi çok azdır.

Bazı çalışmalar ise klasik metinlerden hareketle depremin mitolojik kurgulara nasıl yansıdığını tartışmaktadır. Bu konuda bir çalışma yürüten Bulut (2024) ile Dilek ve Kahya (2023) konuyu antropolojik bir perspektifle ele alarak değerlendirmeler yapmış olmakla birlikte bu iki çalışmanın da folklorik bir vizyondan bağımsız olarak yürütülmüş olması, bu tarz bir çalışmayı gerekli kılmıştır.

6 Şubat depremlerini Hatay özelinde etnografik bir yaklaşımla değerlendirmeye çalışan Yalçın ve Sağır (2024), yürüttükleri saha araştırmasından elde ettikleri verilerden yola çıkarak depremin oluşturduğu fiziksel ve toplumsal yıkımı, depremin kolektif hafızada bıraktığı izleri, bireylerin içine düştükleri çaresiz durumları değerlendirmektedirler. Değerlendirmelerin tamamı, saha araştırması ile elde edilen bireysel deneyim anlatıları ile ulaşılan verilere dayanmaktadır. Bu açıdan bu çalışma, 6 Şubat depremleri üzerine 2023 ve 2024 yılları içinde hızlıca yapılan ve bilimsel temelleri daha zayıf olan diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

6 Şubat depremlerini yine Hatay üzerinden ele alan Turgut'un (2024) çalışması, "kolektif koordinasyon" olarak tanımlanan dayanışma hareketine odaklanmaktadır. Kitap, deprem sonrasında devletin yardım konusunda yetersiz kalmasıyla doğal biçimde ortaya çıkan toplumsal iş birliğini ele almaktadır. Ha-

tay'daki şehir kimliğinin mezhep ve etnik kimliklerin önüne geçtiği diskurunu kitap boyunca vurgulayan yazar, bu dayanışma ruhu ile yıkımın ardından umudun inşa edilebileceğini göstermeye çalışır.

Coelho ve Beylunioğlu (2025) editörlüğünde "Deprem Sonrası Antakya: Tanıklıklar, Miras ve Gelecek" başlığıyla yayımlanan derleme çalışması içinde yer alan yazılar, doğrudan deprem ve kültür ilişkisine farklı perspektiflerle odaklanmaktadır. Depremin yarattığı toplumsal yıkımı, kayıpların derinliğini Antakya'nın çokkültürlülük niteliğini ön plana çıkartarak ele alan çalışma gelecek kaygısından ve umutsuzluktan da bahsetmektedir. Çalışmanın miras olarak adlandırdığı değerlerin tamamının Antakya'nın çokkültürlü yapısı dikkate alınarak tanımlandığı ve temsil edildiği görülmektedir. Ancak hemen hemen kitaptaki tüm yazılarda her açıdan öteki olanı önceleyen bu tutumun biraz abartılı olduğu da vurgulanmalı. Kilise, cami, sinagog gibi somut kültürel mirasa ek olarak aynı zamanda bazı dini ritüellere ve geleneklere de somut olmayan kültürel miras olarak yer verilmiştir. 6 Şubat depremlerinin doğurduğu yıkımın, miras aktarımını tehdit etmesine karşın Antakyalıların mirasa sahip çıkma ve geleceği yeniden inşa etme çabaları ayrıntılı olarak tartışılır. Kitapta yer alan bölümlerin bazıları yalnızca mülakatların aktarılmasından oluşmaktadır. Zaten bu derleme çalışmasının bilimsel niteliğe sahip olma iddiası taşıdığı söylenemez. Bununla birlikte yazarların, yaşananları kayıt altına alıp muhafaza etmek istemelerinin de kıymetli bir çaba olduğu inkâr edilemez. Kitapta yer alan yazılardan

"Yas, İnanç, Direniş: Yıkımın Ardından Somut Olmayan Mirası Yeniden Düşünmek" başlığıyla kaleme alınan bölüm (Can, 2025: 262-274), deprem ve folklor ilişkisine değinmesi açısından diğer yazılardan ayrılmaktadır. Yazısına kendi deneyimlerinden iki örnekle başlayan Can, hızlıca definlerin yapıldığı esnada depremzedelerin dini tören beklentilerine ve bu konudaki talepkârlıklarına antropolojik bir yabancılaşmayla dikkat çeker. Devamında evi kısmen yıkılmış yaşlı bir kadının birkaç kaburgası kırılmış olmasına rağmen Şabani bayramı gelmeden evden çıkmayacağını beyan etmesi üzerinden değerlendirmeler yapan Can, somut olmayan kültürel mirasın kuşatıcılığına dikkat çekerek bireylerin bu mirasa en kötü durumlarda bile sahip çıkma konusundaki kararlılığına dair çıkarımlarda bulunur. Coelho ve Beylunioğlu'nun (2025) derlemelerindeki diğer çalışmalardaki miras algısı ise çoğunlukla tapınaklar, köprüler, arkeolojik sit alanları gibi kültürel mirasla ilgilidir. Depremle yıkılan arkeolojik bir yapının toplumda bıraktığı etki ile deprem yüzünden aktarılma olanağını kaybeden bir somut olmayan kültürel mirasın artık yaşamayacak olmasının toplumda bıraktığı etki birbirinden farklıdır. Somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanan gelenekler, törenler, anlatılar; çoğunlukla sessizce yok olur.

Çevirme (2024), 2019-2023 yılları arasında afet ve kültür ilişkisine odaklanan bilimsel makalelerin genel bir değerlendirmesini vermektedir. Söz konusu değerlendirmede yer alan Bakırcı (2023), Barber ve Barber (2012), Cashman ve Cronin (2008), Çevirme (2020), Özdemir (2023a), Özdal (2023b), Öz-

men (2023) ve Türkan'ın (2023) çalışmaları, konuyu folklorik bir perspektifle ele almaları açısından bu araştırma kapsamında özel bir önem taşırlar.

Deprem ve kültür ilişkisine eğilen çalışmaların kaleme alındığı disiplinler içinde halkbilimine ek olarak antropoloji, etnoloji, tarih, sosyoloji, ilahiyat ve eğitim bilimleri disiplinleri göze çarpmaktadır. Kaleme alınan çalışmaların tamamı disiplin farkı gözetmeksizin depremin, kolektif bellekte bir dizi iz bıraktığı konusunda hemfikirdir. Folklor türleri, söz konusu izlerin en net belirginleştiği alanlar olarak kabul görmüştür. Folklor türleri kadar olmasa da sanatsal ve edebi ürünlerin de söz konusu kolektif belleği taşıyıcı bir işleve sahip olduğuna dair kabuller göze çarpar. Gerek doğrudan halkbilimi disiplini içinde olsun gerekse diğer disiplinlerde üretilen metinlerde folklorla ilişkili olarak en belirgin fikirlerden biri "depremin, olumsuz insan davranışlarına verilen tanrısal bir ceza olması" şeklindedir.

Folklor alanında dünyada depreme odaklanan çalışmaların tarihi, bir asırdan daha geriye gitmektedir. 1908 yılından günümüze halkbilimi alanında kaleme alınan deprem folkloruyla ilgili yazıların tamamı, deprem etrafında oluşan anlatıların sözlü kültür ortamında dinamik bir şekilde üretildiğini, kayıt altına alınıp belgelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İlk çalışmalarda yalnızca bu metinlerin yazıya geçirilip klasik bir koruma yaklaşımıyla muhafaza edilmeye çalışıldığı, daha yakın zamandaki örneklerde ise farklı kültürlerin deprem temasını içeren anlatılarını mukayese etmeye dayalı araştırmaların yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Dünya-

daki bazı çalışmaların, benzer jeolojik ve sismik koşulların farklı coğrafyalarda ortak folklorik bilginin üretilmesine zemin hazırlayabileceği fikrini kanıtlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu tutum bazı yönlerden eleştiriye açık olsa da halkbiliminin disiplinlerarasılık potansiyelini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'de halkbilimi disiplininin depremi bir çalışma konusu haline getirmeye başlaması ise 2000'li yılların başına rastlamaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan efsane, memorat tarzı mensur anonim anlatılara odaklanırken bir kısmı da âşıklık geleneği özelinde halk şiirinde deprem temasının yansımalarına odaklanmıştır. Şiir parantezindeki çalışmalarda fazla analize girilmemiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilmeli. Mensur ürünlere odaklanan az sayıdaki çalışmada ise sözlü kültürden alınıp yazıya geçirilmiş efsanelerin sayısı 2026 itibari ile henüz 80 civarındadır. Türkiye gibi sözlü kültürde yüzlerce anlatının aktif biçimde üretilip tüketildiği ciddi bir deprem ülkesinde bu belgeleme ve arşivlemenin henüz yetersiz olduğu açıktır.

Yöntem

Araştırmanın ilk aşamasında deprem ve folklor temalarını birleştiren çalışmalar ayrıntılı olarak ele alınarak bu çalışmalarda izlenen yöntem, çalışılan türler, elde edilen örnekler, analiz modelleri ve çalışmaların sonuçları değerlendirilmiştir. Mevcut literatürün çizdiği sınırlardan hareketle afet folkloru (disaster folklore) kavramının tanımı ve tasnifi ortaya konmuştur. Bu aşamada özellikle literatürde depremle ilgili anonim mensur türler olan efsanelerin yaygın olduğu anlaşılmış ancak bu alanda yeterli ölçüde derleme çalışmasının mevcut olmadığı sonucu ile karşılaşılmıştır. Aynı zamanda deprem temasını içeren halk şiiri örneklerini barındıran çalışmaların nicelik açısından anonim mensur türleri içeren anlatılardan daha fazla veri barındırdığı saptanmıştır. Bu saptamalar, mitolojik tasarımlardaki ve halk şiiri örneklerindeki deprem temasını hususi olarak ele almayı gerekli kılmıştır.

Özellikle mitolojik metinlerde doğa olaylarına özgü geliştirilmiş olan tasarımların evrensel olduğu bilinmektedir. Literatür taramasının önemli bir kısmını Türk ve dünya mitolojilerindeki deprem tasarımları oluşturmaktadır. Söz konusu tasarımlar binlerce yıl öncesinde toplumların depreme dair getirdiği açıklamalar olmasından dolayı önem taşımaktadır. Yunan mitolojisinde

"Enosigaios" (yeri sarsan, titreten) sıfatı ile beliren Poseidon, sadece denizlerin değil depremin de tanrısıdır ve "elinde tuttuğu üçlü yabayla yalnız dalgaları kabartıp denizi altüstü etmekle kalmaz, çepeçevre sardığı toprakları da sarsar" (Erhat, 2007: 252). İskandinav mitolojisinde ise dünyadaki yıkımların tümünden Loki sorumludur (Boyer, 2000: 706). Hemen her mitolojide buna benzer tasarımlar mevcuttur. Thompson'ın ünlü Motif Index'inde deprem (earthquake) izleğini içeren A. 123.1.4.; D.21.48.; F. 438.; F. 531.3.8.5.; F.531.6.12.5.; F.960.2.5.; F.969.4.; J.2634.; Q.552.25.; R.236.3. ve V.222.9. numaralarında kayıtlı 11 motif bulunmaktadır (1955-1958: 242). Deprem izleğinin halk anlatılarındaki bu yaygınlık düzeyi, saha araştırmasından elde edilen bulguları, elverişli biçimde değerlendirebilme olanağı sağlamıştır. Mitolojideki deprem tasarımlarının açıklığa kavuşturulması sonucunda elde edilen veriler, daha sonra sahadan derlenen verilerin sürekliliğini sorgulamak üzere muhafaza edilmiştir.

Mitolojik tasarımlardaki deprem temasının analiz edilmesini takip eden süreçte Türk halk şiirinde deprem konusunun ne şekilde ele alındığını görmek maksadıyla bu alanda yürütülen derleme çalışmaları ile belgelenmiş halk şiiri örnekleri incelenmiş ve elde edilen bulguların hem mitolojik dayanakları sorgulanmış hem de sahada yürütülen derleme çalışmaları için gerekli müktesebat oluşturulmuştur. Yukarıdaki yazılı metinler üzerine yürütülen çalışmalar, sahaya çıkmadan önce hazırlanan bilgi notları, gözlem kayıt formları ve özellikle de mülakat sorularının biçimlendirilmesinde kullanılmıştır.

Örneklem grubu ile yürütülen mülakatlarda kullanılan soruların belirlenmesinde Türkiye'deki halkbilimi çalışmalarında geçmişten günümüze oluşan tasnif modellerinden yararlanılmıştır. Türkiye'de Ziya Gökalp'ın (2024) 1913 yılında belirlediği 8 madde ile başlayan folklor tasnif modelleri, Türk Halk Bilgisi Derneği'nin 1928 yılında hazırladığı metot kitabında 15 başlık altında (Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber, 1928), Sedat Veyis Örnek'in 1977 tarihli çalışmasında 25 başlık altında (Örnek, 2000), 2003 tarihli SOKÜM Sözleşmesi'nde ise 5 başlık altında tasniflenmiştir (Oğuz, 2009: 167-168). Bu dört tasnif modelinin oluşturduğu fikirlerle afet folklorunun hangi biçimlerde ortaya çıkabileceğine dair değerlendirmeler yapılmış, araştırmanın hedefleri olan "anlatı" ve "halk inançları" alanlarındaki folklor türlerini belgeleyebilmek adına ölçütler belirlenmiş ve hazırlanan sorularla mülakatlar yürütülmüştür.

Çalışmanın temelini oluşturan saha araştırması, 6 Şubat 2023 tarihindeki depremlerinin gerçekleştiği Pazarcık ve Elbistan ilçe merkezlerinde yürütülmüştür. Saha araştırmasının yürütüldüğü iki yerleşimden biri olan Elbistan; Kahramanmaraş'ın en büyük ilçelerinden biridir ve Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kesişim bölgelerinde yer almaktadır. İlçe merkezi dışında 69 köy ve 50 mezradan oluşan Elbistan'ın toplam nüfusu 130.000'dir. Ekonomisinin çoğu tarıma ve tarım kökenli ticarete dayanan Elbistan, bu niteliği ile geleneksel bilginin hâlen canlı tutulup aktarıldığı bir alan olarak folklor araştırmaları açısından önem taşımaktadır. Saha araştırmasındaki ikinci merkez

ise Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesidir. Pazarcık Elbistan'a nazaran hem yüzölçümü olarak daha küçük hem de nüfusu daha az bir yerleşim yeridir. 47 köyü ve 28 mezrası bulunan Pazarcık'ın toplam nüfusu 70.000'dir. Elbistan'a nazaran Pazarcık'ı folklorik bilgi açısından daha ayrıcalıklı kılan en önemli fark, ilçe ve köylerdeki Alevi nüfustur. Barındırdığı Alevi nüfus ile Pazarcık'ın ritüeller, müzik, deyişler vs. türler özelinde zengin bir folkloru yaşattığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte literatüre bakıldığında söz konusu yörenin halkbilimcilerin ilgisini yeterince çekmediği anlaşılmaktadır.

Saha araştırmasına köylerin dahil edilmesi bu araştırmanın sınırlarını aşacağı için köyler dışarıda tutulmuş ve saha, depremlerin merkezini içeren iki ilçe merkezi ile sınırlandırılmıştır. Öte yandan bilginin çok hızlı yayıldığı günümüz dünyasında urformları köylere ait olan anlatıların çok kısa sürede kasabalara ulaşabileceği varsayımı da sahanın, iki ilçe merkezi olarak belirlenmesinde etkili olmuştur.

2024 ve 2025 yıllarında Pazarcık ve Elbistan ilçelerine toplam 6 kez gidilmiş, 1-30 Haziran 2025 tarihleri arasında 30 gün devam eden 6. saha deneyiminde 142 kişilik bir örneklem grubuyla mülakatlar yapılmıştır. Sahada yürütülen mülakatlarda başarı ölçütü olarak 70 anlatı, bir eşik olarak belirlenmiştir. Halkbilimi derlemeleri esnasında derleyici ve kaynak kişi arasında samimi bir iletişimin oluşması önemlidir. Bu açıdan daha kalabalık bir örneklem grubunun, kaynak kişilere ayrılacak zamanı azaltacağı için samimi bir iletişim ortamının doğma ihtimalini baltala-

yacağı; daha az sayıdaki bir örneklem grubunun ise yukarıda belirtilen başarı ölçütüne ulaşmayı engelleyebileceği düşüncesinden hareketle örneklem sayısının alt sınırı 80 olarak belirlenmiş ancak sahaya çıkıldığında veriler toplam 142 kişiden elde edilmiştir.

Kaynak kişilerin belirlenmesi esnasında kullanılan ölçüt, kaynak kişi adayının repertuvarı ve retoriği olmuştur. Kaynak kişilerin yaş, cinsiyet ve eğitim durumuna dair dağılımlar, orantılı biçimde yapılmış ve kendilerine yöneltilecek sorular bu değişkenlere göre hazırlanmıştır. 142 kişilik örneklem grubunun 64'ü kadın, 78'i ise erkektir. En genç kaynak kişi 2008, en yaşlı kaynak kişi ise 1946 doğumludur. Kaynak kişilerin doğum yılı ortalaması 1984'tür ve saha çalışmasının yürütüldüğü esnada yaş ortalamaları 41'dir. Kaynak kişiler içinde okuma yazma bilmeyenler de lisansüstü eğitim öğrencileri de bulunmaktadır ancak eğitim düzeylerinin ortalaması yüksek değildir. Eğitim düzeylerine göre en yaygın grubu lise mezunları oluşturmaktadır. Mesleki dağılım açısından işsizler, çiftçiler, öğrenciler ve işçiler yaygındır. Kamu personelleri ve beyaz yakalıların oranı azdır. Örneklem grubunun belirlenmesinde kullanılan repertuvar ve retorik ölçütleri sayesinde araştırmanın hedefleri doğrultusunda yer alan toplumsal belleğe ulaşmaya dönük engellerin en aza indirilmesi sağlanmıştır. Sahada yürütülen derlemeler sonucunda elde edilen anlatıların folklorik değerlerinin teşhis edilmesinde halkbilimi literatüründe oluşan kuramsal yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Bu kapsamda sözlü anlatıların temel nitelikleri olan ve Axel Olrik (2003) tarafından saptanmış 15 epik yasa, sahada derlenen anlatı örnekleri-

nin ne derece yaygın bir toplumsal onay aldığını kanıtlamak maksadıyla ölçüt olarak kullanılmıştır. Böylelikle belirlenen kaynak kişilerin, toplumu temsil edip etmediği yönündeki kuşku da mümkün olduğunca ortadan kaldırılmıştır.

Saha araştırması öncesinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nden 18.10.2023 tarihli ve E-99711239-050.04.01-348619 sayılı etik kurul onay belgesi temin edilmiş, mülakat yapılan kaynak kişilere etik ilkeler doğrultusunda açıklamalar yapılmıştır. Ek olarak örneklem grubunun ad ve soyadlarının paylaşılmayacağı, kendilerinin yalnızca yaş, cinsiyet, meslek gibi KVKK kapsamında sorun oluşturmayacak bilgilerinin yayınlarda paylaşılacağı bilgisi mülakatlar esnasında beyan edilmiştir. Deşifreler esnasında kendilerinden anlatı ve inanç örnekleri derlenen kaynak kişilere, halkbilimi alanyazınındaki geleneğe uygun biçimde KK kısaltmasıyla başlayan ve numarayla devam eden kodlar verilmiş, metin boyunca referanslar bu kodlar üzerinden biçimlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda görüşme yapılan kaynak kişilerin temel niteliklerini içeren bir liste "Sözlü Kaynaklar" adıyla paylaşılmıştır.

Öte yandan çalışma ekibinde araştırmacı statüsüyle yer alan ve deprem travmalarının etkileri üzerine çalışmış Doç. Dr. Sezen GÜLEÇ (Yılmaz, Güleç ve Sarıçam, 2024), kaynak kişilerden bilgi alınması esnasında psikolojideki terapötik becerilerin kullanılması sürecini organize etmiştir. Derlemelerin yürütülmesinde empati (Brewin vd., 2019), aktif dinleme (Bodie ve Worthington, 2016), açık uçlu sorular (Gonzalez vd., 2021), içerik ve

duygu yansıtma, özetleme (Kvale, 2007) ve asgari düzeyde teşvik (Gergen, 2015) kavramsallaştırmalarıyla bilinen terapötik beceriler aktif olarak kullanılmıştır. Bu destek sayesinde örneklem kümesindeki depremzedelerin kişisel olarak deneyimledikleri travmaların tetiklenme olasılıklarının en aza indirilmesi mümkün olmuştur. 4 kişilik saha araştırması ekibiyle iki ilçede yürütülen 142 mülakatın hiçbirinde kaynak kişilerin travmalarının tetiklendiğine dair bir reaksiyon gözlemlenmemiştir. Bilakis mülakat yapılan onlarca kişi, bilgi paylaşmalarından kaynaklı memnuniyetlerini istikrarlı biçimde bazen de coşkuyla ifade etmişlerdir.

Belirlenen kaynak kişilerle yürütülen görüşmelerde halkbilimi derleme yöntemlerinden olan "yönlendirilmiş mülakat" (Goldstein, 1983: 74-77; Ekici, 2004: 72) tekniği kullanılarak daha önceden hazırlanmış olan sorular kaynak kişilere yöneltilerek verilerin derlenmesi gerçekleştirilmiştir. Derlenen verilerin, anlatı ve inanç ögeleri olmak üzere iki temel kümeden oluşması hedeflenmiştir. Anlatı kapsamındaki örneklerin efsane, kent efsanesi, modern mit, memorat, menkıbe gibi adlarla anılan türler olduğunu yukarıda belirtmiştik. Saha araştırmasından sonraki süreçte elde edilen anlatıların, yine sahadan derlenen inançlarla olan ilişkileri açıklığa kavuşturulmuştur.

Elde edilen derlemelerle özellikle efsane ve memorat kategorilerine dahil edilebilecek geniş bir veri setine ulaşılmıştır. Folklorda bir tür olarak efsane kavramı üzerine yürütülen çalışmalar iki asırlık bir geçmişe sahiptir ve yakın zamana kadar efsane kapsamında tasniflenen bazı anlatıların artık memorat ve

menkıbe olarak tasniflenmeye başlandığı da bilinmektedir. Esasında Türkçe literatürde XXI. asrın başına kadar efsane başlığı altında yürütülen çalışmaların, bugün memorat olarak tanımlanan türü de kapsadığı görülmektedir. Boratav ile başlayıp XXI. asra kadar devam eden çalışmalarda efsanenin şemsiye bir kavram olarak kullanıldığı, yer yer mitleri de içine alan bir tür tanımını işaret ettiği anlaşılmaktadır (Ekici vd., 2024: 307). Ancak 2000'lerin başından itibaren efsane ve memoratın ayrı türler olduğuna dair değerlendirmeler de yapılagelmiştir (Çobanoğlu, 2003: 13-19; Polat, 2020: 23-35). Bu ikinci yaklaşıma göre olağanüstü deneyimi içeren öykü eğer onu yaşayan ya da yaşayan birinden duyan kişi tarafından anlatılıyorsa memorat olarak sınıflandırılmalıdır. Sahadan elde edilen anlatıların türlere ayrılmasında bu ikinci yaklaşım temel alınmış ve derlenen sözlü anlatıların kahramanları ve anlatıcıları arasındaki ilişki sorgulanarak efsaneler ve memoratlar ayrı ayrı tasniflenmiştir. 30 günlük saha deneyimi sonucunda 32 efsane, 96 memorat ve 1 de menkıbe örneği belgelenmiştir. Buna ek olarak halk inançları ve ritüellere dair tür örneklerine de rastlanmış, afet folklorunun yaşayan örnekleri ile yüzleşilmiş, literatürdeki boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır.

Türlere göre yapılan tasnifi takip eden süreçte efsane, memorat ve menkıbe örneklerinin her birine künye numaraları verilmiştir. Künyelendirmede harf ve sayılar kullanılmış olup efsaneler "E" sembolü ile; memoratlar "M" sembolü ile; menkıbeler ise "Mn" sembolü ile başlamaktadır. Bu türlere dahil olan örneklerin

her birine ise söz konusu sembollerden sonra numaralar verilmiştir. Bu kapsamda E1 ile başlayan efsane künye numaraları E32'ye kadar; M1 ile başlayan memorat numaraları M96'ya kadar ilerlemekte; tek bir örneği derlenen menkıbe ise "Mn1" kısaltması ile gösterilmektedir. Bu künyelendirmenin yapılması, metinlerin verilmesinden sonra yürütülecek tartışmalarda referans verilecek olan anlatı örneklerini basit bir şekilde işaret edebilme endişesinden kaynaklanmaktadır.

En önemli amacı taksonomi olan Fin kuram ve yöntemi, sözlü kültürden derlenen verilerin, anlatının parçalanamayan en küçük yapı taşı olan "motif" ölçütü ile sınıflandırılmasını önermektedir. Araştırma kapsamında yürütülen çalışmalardan elde edilen 129 anlatı örneği içerisinde onlarca motif yer aldığı görülmüştür. Bunların nitelikli bir analizinin yapılabilmesi için künyelendirilen metinlerin analizlerine geçilmeden önce deprem anlatılarının tip kataloğu ve motif indeksi oluşturulmuştur. Tip kataloğunda mevcut 129 anlatı, üç ana başlık altında tasniflenmiştir. Bunlar a) deprem öncesi, b) deprem esnası ve c) deprem sonrası şeklindedir. Efsane, memorat ve menkıbe örneklerinin künye numaraları sıralanarak genel bir taslak hazırlanmıştır. Devamında ise derlenen anlatı örneklerindeki motifler tespit edilmiş, tip kataloğunun oluşturduğu genel taslak üzerinden motifler belirlenmiştir. Motif indeksin hazırlanmasında Thompson'ın (1955-1958) ünlü indeksinde kullandığı yöntem izlenmiştir. Tip kataloğunda belirlenen üç temel başlığın her biri sırasıyla A, B ve C harfleriyle temsil edilmekte, ardından dereceli olarak numaralar gelmektedir.

Motiflerin alt başlıklarının derecelendirilmesinde numaralar arasında noktalar kullanılmıştır. Bu yöntemle belirlenen ve üç temel başlık altında çeşitlenen motiflerin birinci derece numaraları 1'den 38'e kadar uzanmaktadır. Alt başlıklarda ise motifin çeşitlenmesi ölçüsünde dereceli bir şekilde inmektedir. Oluşturulan indekste alt başlıkların çeşitlendirilmesinde en fazla beşinci dereceden numaralara kadar inilmiştir. Tip kataloğunun ve motif indeksin çıkarılmış olması, anlatıların temel izleklerinin basitçe görülebilmesi ve anlatıların vermek istediği iletinin kolayca kavranabilmesi hedefleriyle ilgilidir.

Tasnif çalışmasından sonraki aşamada sahadan elde edilen verilerle literatürden elde edilen veriler arasında ilişkiler kurulmuştur. Böylelikle mitolojik dönemlerden getirilip tekrar eden ve kaybolmuş olan motifler üzerinden çıkarımlar yapılması mümkün kılınmıştır. Bu açıdan derlenen verilerin tasnif edilmelerinde Tarihi Coğrafi Fin Kuram ve Yöntemi (Dorson, 2011: 11-18; Çobanoğlu, 2005: 111-222) kullanılmış olup verilerin analiz edilmesinde ise Frazer (1991), Eliade (2001), Campbell ve Moyers (2007) tarafından uygulamaya dökülmüş olan ve sembolleri analiz etmeyi hedefleyen mitolojik teoriden faydalanılmıştır. Motiflerin, geleneksel Türk kültüründeki varlıkları sorgulanırken özellikle mit, efsane, destan, halk hikâyesi, halk inançları gibi özel alanlar üzerine oluşan literatürle yüzleşilmiştir.

Anlatılarda yer alan motiflerin bir kısmı, anlatının tüketicilerine doğrudan, bir kısmı ise dolaylı iletiler göndermektedir. Dolaylı iletilerin analizlerinde mitolojik teorinin öğretilerinden isti-

fade edilmiştir. Son aşamada ise deprem etrafında oluşan anlatıların önerdiği fikirlerin bir bütün olarak görülmesi hedeflenmiştir. Böylelikle hem toplumsal bellekteki deprem olgusuna dair fikirlerin geçmişten günümüze süreklilik ve dönüşümleri üzerinden toplumun zihin haritasına dair çıkarımlarda bulunulmuş hem de Türk toplumunun depremi kavrama biçimlerinin diğer toplumlarla örtüşen ve ayrılan yönleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Afet Folkloru Kavramsallaştırması[2]

Afet temasını içeren halk bilgisi türlerinin genel bir çerçeve kavramsallaştırması olarak afet folkloru, afetlerin toplumsal bellekte nasıl işlendiğini, anlamlandırıldığını ve aktarıldığını gösteren geleneksel bir bilgi seti olarak karşımıza çıkar. Bu başlık, afet ve folklor ilişkisini teorik bir çerçevede ele almayı, afet folkloru (disaster folklore) kavramsallaştırmasının sınırlarını, işlevlerini ve toplumsal rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Salt bir doğa olayı olarak sınırlandırılarak anlaşılması mümkün olmayan afetlerin doğurduğu kültürel boyutun göz ardı edilmemesi gerektiği varsayımına dayanarak folklorun afetler karşısında bir anlamlandırma, baş etme, hatırlama ve hatırlatma stratejisi olarak nasıl işlev gördüğü burada açıklamaya çalışılacaktır. Afet ve folklor arasındaki ilişkiyi tartışarak başlayan bu bölüm, "afet folkloru" kavramının teorik bir tanımını yaparak devam etmekte, bir tasnif modeli önermekte ve afet folkloru olarak tanımlanan bilgi çeşidinin işlevleriyle toplum açısından taşıdığı anlamı ortaya koymaya çalışmaktadır.

[2] Bu başlık, "Afet Folkloru: Tanım, Tasnif, İşlev ve Anlam" başlığıyla folklor/edebiyat dergisinin 127. sayısında yayımlanmış olan makalenin (Çelik ve Köse, 2026) gözden geçirilerek düzenlenmiş hâlidir.

Deprem, sel, yangın, heyelan, çığ gibi doğal afetler; toplumların yaşamını altüst ederken afeti deneyimleyen toplumun onu kavrama biçiminde halk bilgisi devreye girer. Türkçe Sözlük'te afetin tanımı "*çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım, olumsuz sonuçlar doğuran durum*" (URL1) şeklindedir. Uzmanlar tarafından afet, insanlar için fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve çevresel kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen, etkilenen topluluğun yerel imkân ve kaynaklarını kullanarak baş edemeyeceği, kriz yönetimi gerektiren doğa veya insan kökenli olay ve/veya olayların sonuçlarına verilen genel bir ad (Kadıoğlu, 2013: 38) şeklinde tanımlanır. Konuyu farklı şekilde ele alan bir başka afet tanımı ise şöyledir:

> *"Çeşitli doğa olaylarının neden olduğu yıkım anlamına gelen afet kavramı, dünya sistemindeki bazı doğa olayları, teknolojik ya da insan kaynaklı yapıp etmeler ile ortaya çıkan ve meydana geldiği yerlerde çok sayıda insanın ölümüne, yaralanmasına ve mal kayıplarına yol açan ülkenin doğal çevresine, konut, tarımsal alanlarına ve iletişim-ulaşım ağı gibi yapılarına derin hasarlar bırakan olaylar şeklinde tanımlanabilir."* (Dölek, 2021: 5)

Söz konusu tanımlar, afetin genel değerlendirmeler çerçevesindeki konumu doğrultusunda yapılmıştır. Afet; deprem, sel, yangın, çığ, fırtına, kasırga, kuraklık gibi jeolojik, hidrolojik, me-

teorolojik vb. hadiselere dayanan bir çeşitliliğe sahiptir. Bu açıdan afet, farklı bilim dallarının kendi bakış açılarına göre tanımlanabilme esnekliğini barındırır.

Afetler can ve mal kayıplarına yol açtığı kadar toplumun düşünce dinamiğini de etkileyen, bu dinamiği uzun vadeli olarak dönüştüren eşiklerdir. Geniş kitlelerin; aile bireylerini, akrabalarını, komşularını, iş arkadaşlarını vs. eşzamanlı olarak ve beklenmedik biçimde kaybetmesi; toplumsal hayatta derin ve kalıcı izlere neden olabilmektedir. Afet folkloru, hem söz konusu izlerin muhafaza edilmesinde hem de afetin doğurduğu toplumsal travmayı tedavi etme konusunda işlevler içeren bir bilgi çeşididir. Özellikle çaresizlikle senkronize bir dinamiğe sahip olan çoğu halk inancı örneğinde olduğu gibi, afet folkloru da toplumsal krizlerin yönetilmesinde kullanılan kolektif bir terapi niteliği taşımaktadır. Çeşitli hastalıkları bulunan ya da çocuk sahibi olamayan bireylerin türbeleri ziyaret etmesi inanç ve uygulamasında görüldüğü üzere (Boratav, 1994: 147; Örnek, 2000: 133) afet folkloru da çaresizlikle tetiklenen ve geleneksel kodlarla üretilen bir bilgi çeşididir.

Afetin farklı biçimleri içinde depremlerin özel bir alanı işgal ettiği söylenebilir. Çünkü yangın, heyelan, sel gibi doğa olaylarına nazaran depremler daha geniş coğrafyaları etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Üstelik depremler, diğer doğa olaylarına nazaran daha az öngörülebilir bir niteliktedir ve tüm yıkım, dakikalar hatta saniyeler içinde gerçekleşebilmektedir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler Türkiye'deki 11 ile ek ola-

rak komşu ülkelerde de yıkımlara neden olmuş büyük bir facia olarak tarihte yerini almıştır. Bu beklenmedik durumun doğurduğu şaşkınlık hâli, depremin kitlelerin belleğinde anlaşılabilir kılınması adına alternatif açıklamalar aramaya iter. *"Genel anlamıyla doğal afet, özelde ise depremin dil ve kültürde çeşitli algılanma, anlamlandırılma ve açıklanma biçimlerine, davranış kodlarına ve temsillere konu olduğu görülmektedir"* (Çapcıoğlu ve Çınar, 2023: 121). Yaşanan bir deprem sonrasında olup biteni anlamlandırma çabası içindeki kitle için, geçmişten devralınan motiflerle örülü halk inançları ve efsaneler gibi folklorik bilgi setleri kısa sürede canlanarak dolaşıma girer.

Artistik bir iletişimsel süreç olarak folklor (Ben-Amos, 2003: 46), taşıyıcılarının onayını alan kolektif bir bilgidir. Bu onay devam ettiği sürece aktarılan ve böylelikle yaşayan folklor, geçmişten devralındığı için gelenekseldir. Geleceğe aktarılabilme potansiyelinden ve günlük ihtiyaçların değişmesinden dolayı esnektir. Folklor, varlığını bir şekil kazanmasına borçludur. Tekrarlanarak kalıplaşan bilgi setleri, belli biçimler kazanır ve biçim sayesinde bu bilgi setleri geleceğe sözlü olarak taşınma olanağını elde eder. Folklorun bu soyut tanımı, onun XIX. yüzyılda kabul edildiği gibi yalnızca bir köylü bilgisi olmadığını göstermektedir. Kentleşme, değişen yaşam alanları ve ihtiyaçlar, geçmişten devralınan geleneksel bilginin esneyerek ve günümüzde de farklı işlevler üstlenerek varlığını sürdürmesinin önünde bir engel oluşturmamıştır. Günümüzde "kent folkloru" (Aslan, 2023) kavramsallaştırması etrafında yürütülen çalışmaların yaygınlığı, "meslek

folkloru" (Açа, 2015), "netlore" (De Vos, 2018), "beden folkloru" (Young, 2003), "taraftar folkloru" (Tepeköylü, 2016) gibi halkbiliminin içinde farklı çalışma alanlarının doğmasına olanak tanımıştır. Bu çalışmada "afet folkloru" adıyla kavramsallaştırılmaya çalışılan alan da "kent folkloru" kapsamında değerlendirilebilir.

Folklor her şeyden önce onun taşıyıcısı olan grupları ilgilendiren, onlara hitap eden, onları diğerlerinden ayıran ve yine ancak onlar tarafından anlaşılabilecek bir bilgi çeşididir. Folklor, ihtiyaca istinaden ortaya çıkar ve yine ihtiyaçlar doğrultusunda varlığını sürdürür. Örneğin folklorun en eski türlerinden biri olan mitler; evrenin ve insanın nasıl ortaya çıktığına dair barındırdığı açıklamalarla ilkel zihinlerin sorularına yanıt vermiştir (Eliade, 2001: 9-34). Günümüzde, insanın ortaya çıkışı, biyoloji ile; evrenin kökeni ise fizikle açıklanmaktadır. Bununla birlikte mitolojik bilgi ise sanatsal bir esin kaynağı olarak işlenmeye devam etmekte, romanlara, resme, müziğe, sinema ve dizi filmlere kaynak oluşturmaktadır (Çelik, 2025c; Köse, 2016). Öte yandan çağdaş bilimsel araçlarla çözülemeyen sorunlarla karşılaşılması durumlarında kitlelerin sanat kanalıyla aktarılmaya devam eden mitolojik bilgiyi hatırlayıp ona başvurdukları da bilinmektedir.

Doğayı anlama, onu kontrol altına alıp evcilleştirme, insanın değişmeyen çabasıdır. Ekme, biçme, topraktan ürün elde etme anlamlarını içeren "kültür" sözcüğünün etimolojisi; uygarlığın, doğa üzerinde kurulan bir tahakküm aracı olduğuna dair fikirleri göstermektedir. Her koşulda hayatta kalmak ve üremek, biyoloji-

nin temel yasalarındandır ve diğer türlerde olduğu gibi insanlarda da işleyen güçlü bir mekanizmadır.

Bu açıdan insanlar, yaşantılarını devam ettirebilmek için deprem, sel, kuraklık, kasırga, fırtına, çığ, yıldırım, yangın gibi doğal sebeplerden kaynaklanan afetlere karşı bin yıllar boyunca stratejiler geliştirmiştir. Günümüzde yaygın olarak jeoloji, fizik, sismoloji, oşinografi gibi pozitif bilimler; bu mücadelenin temel araçları olsalar da modern bilimlerin doğuşu ancak Yeni Çağ'a kadar götürülebilen birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahiptir (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 11-36). Bu süreç, en az 140.000 yıldır günümüzde sahip olduğu bedensel ve bilişsel nitelikleriyle varlığını sürdüren insanlığın tarihinde çok yakın ve sınırlı bir zaman dilimidir.

Modern bilimin insanlığa kazandırdığı epistemolojik eğilimlerden önce de insanlar depremi, seli, fırtınayı, volkanik patlamayı anlama çabasına sahipti. Kuşaktan kuşağa sözle aktarılan kozmogoni, antropogoni, teogoni ve eskatoloji mitleri; bu anlam arayışı çabasının arkaik temsilleri olarak değerlendirilmeli. Evrene dair geliştirilen bu mitolojik öyküler, salt eğlence arayışı içindeki insanın ürettiği fantastik kurgular olmaktan öte; evrenin işleyişine dair yapılan kutsal ve gerçek açıklamalar olarak kabul edilmekteydi (Eliade, 2001: 28). Pozitif bilimlerin yaygınlaşması, geleneksel bilginin aktarım gücünü düşürmüş olsa da geleneksel bilgi asla tamamen kaybolmamış, en azından bu bilginin bir bölümü kısmen dönüşerek, kısmen yeni işlevler edinerek günümüze kadar taşınmıştır. "*İnsanların kendilerini zor varoluşsal sorularla*

karşı karşıya buldukları durumlar, özellikle kayıp ve değişimle karakterize edilen aşırı koşullardır. Afet yaşayan insanların tepkileri, inanç sisteminin ahlaki ve etik özünü içerir ve hem toplumsal hem de kozmik adalet, günah ve ceza, nedensellik, sekülerin kutsalla ilişkisi ve ilahi olanın varlığı ve doğası kavramlarına derinlemesine bir bakış içerir" (Oliver-Smith, 1996: 308). Kolektif bellekte muhafaza edilen afet folkloru, kriz anlarında ortaya çıkma potansiyeline sahiptir. Afetler, söz konusu geleneksel bilginin aniden canlanmasına neden olabilmektedir ve bu durum afet ve folklor ilişkisinin en karakteristik niteliğidir.

Öte yandan afet ve folklor arasındaki ilişkinin bir başka boyutu da beklenmedik biçimde ve aniden ortaya çıkan afetin, mevcut halk bilgisini yok etme tehdidi oluşturmasıdır. Söz gelimi konuyla ilgili yapılan saha temelli çalışmalar, 6 Şubat depremlerinden sonra Antakya'nın yerel mutfak mirasının tehlike altında olduğunu saptar. "*Fiziksel koşulların bozulması, üretimin durma noktasına gelmesi ve bu süreçlerin yerel tatların aroma ve lezzetinde değişimlere yol açması*" (Kıran, 2025: 257) gibi tespitler, afet bağlamında folklorik bilginin aktarım süreçlerinin sekteye uğradığını göstermesi bakımından önemlidir. Ek olarak enkaz altından çıkartılan bazı mevtaların topluca defnedilmeleri esnasında kriz yönetimine bağlı olarak icra edilemeyen cenaze törenlerine kitlenin gösterdiği protest reaksiyon da afet ve folklor ilişkisinin çatışma ayağına gösterilecek bir başka örnektir.

Afet folkloru, afet teması etrafında oluşmuş, artistik iletişimsel süreçlerle şekillendirilmiş, belli kalıplar kazanarak sözlü

aktarım yoluyla kuşaktan kuşağa yaşatılan, toplumsal onay gören, esnek ve işlevsel niteliği ile taşıyıcı grubun ihtiyaçlarına yanıt veren, toplumsal krizler karşısında canlanarak yıkımın kolektif bellekte işlenmesini sağlayan geleneksel bilgi türüdür. Toplumların geçmişte yaşadıkları doğal (deprem, sel, yangın, kuraklık, fırtına vb.) ve insan kaynaklı (savaş, salgın, göç, kıtlık vb.) afet olaylarına verdikleri kültürel tepkiler, bu olaylar etrafında şekillenen sözlü anlatılar, ritüeller, inançlar, davranış kalıpları ve kolektif hafıza; afet folklorunun kapsamına girer. Afet folkloru, halkın yaşadığı afet deneyimlerini anlamlandırma çabasının bir ürünüdür. Bu deneyimlerin halkın diline, inanç sistemine, geleneksel bilgisine, halk hekimliğine, türkü ve ağıtlarına, masal ve efsanelerine, dualarına, beddualarına ve ritüellerine yansımasıyla oluşur ve afetlere karşı alınan geleneksel önlemleri, korunma yöntemlerini, toplumsal hafıza içindeki uyarıcı anlatıları da kapsar. Afet folkloru; afetlerin travmatik etkilerini hafifletmeye yönelik toplumsal dayanışma örüntülerini, ritüel temelli iyileşme biçimlerini, toplumun afet sonrası yeniden yapılanma sürecindeki kültürel reflekslerini ve yerel bilgiye dayalı afet algılarını da içerir.

Afet folkloru (disaster folklore) kavramını bilim dünyasında ilk kullanan isim, 1974 yılında "The Los Angeles Earthquake and the Folklore of Disaster" başlıklı makalesi ile David M. Andersen'dir. 1971 yılında gerçekleşen Los Angeles depreminin ardından üretilen halk şarkılarını ve efsaneleri çalışan Andersen, geliştirdiği kavramın yalnızca depremle sınırlı tutulamayacağını ve içine diğer afet biçimlerinin de dahil edilmesiyle bu başlık al-

tında yeni çalışmalar yapılabileceği varsayımına dayanarak verilerini paylaşır (Andersen, 1974).

Afet gibi travmatik deneyimlerle karşılaşan toplumlar, bu deneyimleri mitler, efsaneler, memoratlar, ağıtlar, ritüeller, halk inançları, tabular, toplumsal uygulamalar, temsiller aracılığıyla işler ve anlamlandırır. Örneğin, deprem sonrası anlatılan rüyalar, mucizevi kurtuluş hikâyeleri, Hızır kültüne dair anlatılar veya hayvan davranışlarına yüklenen kehanetler, afetin neden olduğu şok ve çaresizlik duygusunu sembolik bir düzleme taşıyarak adeta bu yıkımı evcilleştirir.

Afet folkloru, toplumların doğal veya insan kaynaklı afetlere karşı geliştirdiği sözlü anlatılar, pratikler, inançlar ve davranış modellerini kapsayan geniş bir kültürel alanı ifade eder. Afet folklorunun içerdiği bilgi, korkuyu ve kayıplardan duyulan acıyı azaltma ve kontrol altına alma, dayanışma, direniş ve yeniden inşa temalarını da barındırır. Özellikle ani ve yıkıcı afetlerden sonra ortaya çıkan anonim anlatılar, toplumsal belleğin şekillenmesinde kritik bir rol oynar.

Yukarıda soyut biçimde tanımlanmaya çalışılan afet folklorunun kapsamı oldukça geniştir. Afet folkloru kapsamına giren bilgiyi folklorun geleneksel türlerine göre tasnif etmek gerekirse bu halk bilgisi çeşidini SOKÜM Sözleşmesi'ndeki tasniften hareketle Oğuz (2009: 129-142) tarafından önerilen folklor çalışma kadroları üzerinden sınıflandırmak mümkündür. Buna göre afet folkloru; a) sözlü gelenekler ve anlatımlar, b) gösteri sanatları, c)

toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler, d) doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve e) el sanatları geleneği şeklinde beş ana başlık üzerinden sınıflandırılabilir.

Yukarıda sözü edilen beş kategoriden ilki olan sözlü gelenekler ve anlatımlara daha yakından bakmak gerekirse; afetlerin özellikle efsane ve memorat olarak sınıflandırılan anlatı türlerinde kendine yer bulduğu görülür. Halkbilimi çalışmalarının iki asırlık tarihi içinde halk edebiyatı olarak tasnif edilen türlere özel bir ilginin olduğu bilinmektedir. Bu durum hem söz konusu türlerin yaygınlığı hem de bu türlerin halk hayatına (folk life) dair karmaşık bilgi ağlarını içermeleriyle ilgili bir durumdur. Halk edebiyatının anonim ve mensur türlerini içeren "sözlü anlatılar", mit, efsane, masal, destan, halk hikâyesi, fıkra, memorat gibi türleri içermektedir. Birbirleri arasında kronolojik ilişkileri de barındıran bu türler, yazılı bilincin yaygın olmadığı kitlelerin hayata dair vizyonlarını biçimlendiren bir işleve sahiptir.

"*Doğal afetler genelinde sarsıcı, travmatik ve kimi zaman dehşet verici anlara maruz kalan bireyin, kimi zaman ruhsal anlamda olayın üstesinden gelebilmek kimi zaman da olayın vahametini vurgulama içgüdüsü ile veya daha başka gerekçelerle birtakım hikâyeler anlatma*" (Erdal, 2024: 265) eğilimi evrensel bir durumdur. Afet temasını işlemesi açısından bu türler içinde özellikle mit, efsane ve memoratlar diğer türlere nazaran daha belirgindir. Örneğin gökyüzünden düşen bir yıldırım sonucunda ormanlar ve yaşam alanlarının yanıp kül olması karşısında dehşete düşen ve bu sıra dışı durumu açıklamak isteyen arkaik bilinç, ko-

nuyu tanrılarla ilişkilendirir (Çelik, 2021: 307-308). Yunan mitolojisinde Zeus'un öfkesi ile açıklanan yıldırım, Türk mitolojisinde doğrudan bir tanrı olarak kabul edilmektedir. Bu mitolojik açıklamalar, meteorolojik gözlemlerin mümkün olmadığı dönemlerde insanın doğayı anladığını düşünmesine ve kısmen rahatlamasına yardımcı olma işlevini üstlenmekteydi.

Örneğin Yunan mitolojisinde Poseidon'un yabasıyla açıklanan deprem (Erhat, 2007: 252), Fin mitolojisinde Loki'nin davranışlarına bağlanır (Boyer, 2000: 706). Türk mitolojisinde ise yeryüzündeki sarsıntılar bazen yer altında durduğuna ve boynuzları ile yeryüzünü tuttuğuna inanılan bir öküzün hareketleriyle (Ögel, 1995: 537) bazen dünyaya zincirle bağlı olduğu ve dünyayı taşıdığı düşünülen öküzlerin hareketleriyle (Harva, 2015: 23; Ögel, 1995: 248) bazen dünyanın etrafında koştuğuna inanılan bir oğlağın hareketleriyle (Harva, 2015: 107) bazen de yer altında üst üste durduğuna ve dünyayı taşıdığına inanılan bir dizi hayvanın hareketiyle açıklanmıştır (Roux, 2001: 108). Yine bu tasarımlara benzer bir şekilde tufanların kaynağı da yer altında bulunduğuna inanılan balıkların hareketleri ile ilişkilendirilmektedir (Ögel, 1989: 134; Çelik, 2025b).

Zaman içinde bilimsel araç ve yöntemlerin yaygınlaşması, temel bilimlerde yaşanan gelişmeler, evrene dair açıklamalar içeren mitlerin gerçekliğine ve kutsallığına olan inancı sarsmış ancak bu mitler sanat ve yaratıcı endüstrilerde üretilmeye devam etmiştir. Bununla birlikte gerçekliğine ve kutsallığına artık büyük

ölçüde inanılmayan bu tasarımlar, afet gibi kriz anlarında hatırlanmaya ve rağbet görmeye devam etmiştir.

Depremi Poseidon, Loki, öküz gibi figürlerle açıklayan arkaik insan bu figürlerin verdiği cezaları da insan davranışlarının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Yaygın ve ortak inanç, insanların ahlak sınırlarının dışına çıktığı durumlarda bir ceza olarak afetlerin gönderilmesidir. Pazarcık ve Elbistan'da yürütülen saha araştırmalarında, yukarıda betimlenen mitolojik bilincin etkilerinin halk kültüründe kısmen de olsa yaşadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de 1999 yılında yaşanan depremle ilgili olarak özellikle tarikat ve cemaatlerde üretilen efsanelerden biri, bu kapsamda değerlendirilebilir:

> *"Gölcük depreminde deniz kenarındaki bir lokantada içki içen insanların hepsi deprem olunca denize düşüyor ve orada boğularak ölüyor. Sonra kurtarma ekipleri bunları çıkardığında bunların başı güya domuz başına dönüşmüş. Bir de kuyrukları çıkmış. Bu hikâyeyi imam hatipte okurken yurttaki arkadaşlardan duydum."* (KK58)

Tür olarak efsane kapsamında değerlendirilebilecek yukarıdaki anlatı örneği, "toplumsal normlara aykırı davranan bireyleri cezalandırmak için tanrılar tarafından doğal afet gönderilmesi" şeklindeki mitolojik tasarımlarla (Çelik, 2025b; Yolcu, 2025) örtüşmektedir. Toplumsal normun ihlali, bu anlatıda dinsel

dayanaklarla meşrulaştırılan "içki içme yasağı"nın çiğnenmesidir.

Deprem sonrası kurtarma çalışmaları temasını içeren efsanelerde de bu bilincin yansımaları yaygın şekilde görülmektedir. Kurtarma çalışmalarını içeren efsanelerde bazı depremzedeler, gizemli biçimlerde kurtarılır. Kurtarma çalışmalarına şehitlerin ya da ölen yakınların yardım ettiğine dair temalar anlatılarda kendine bolca yer bulur. Bu efsanelerde olağanüstü yardımla kurtulan bu kişilerin iyilikleri ile bölgesel bir üne sahip oldukları özellikle vurgulanır. Bazı anlatılarda bayrak ve Kuran gibi kutsal nesnelere gösterilen saygının bir ödülü olarak kurtuluş gelir (KK112, KK114). Örneğin göçük altında annesini arayan bir kaynak kişi tam kepçenin kazacağı bir noktaya baktığında orada bir bayrak görür. Bayrağın zarar görmemesi için kepçe operatörüne seslenir ve kepçe operatörü makinayı durdurur. Bayrağı almak için eğilen depremzede bayrağı kaldırdığında altta annesini görür. "Bayrağa duyduğumuz saygıyı o an unutmuş olsaydık annem o kepçe darbesiyle ölecekti. Allah korudu" (KK114) diyen kaynak kişi, annesinin kurtuluşu ile toplumsal normlara bağlılığı arasında ilişki kurar. Bu hikâyenin bayrak yerine Kuran'lı varyantları mevcuttur (KK112, KK115).

Bazı anlatılarda depremden önce gizemli bir kişi gelir ve depremin gerçekleşeceği haberini verir. Bu gizemli kâhinin doğru söylediği, deprem olunca ortaya çıkar. Anlatılar, kâhine inanıp şehri ya da köyü terk edenlerin iyi insanlar olduğunu ve kurtuluşun, iyiliğin mükâfatı olarak geldiğini kabul etmektedir. Mitolojik

afet tasarımlarındaki "toplumsal normlara uymayanlar, afet ile cezalandırılır" şeklindeki kabullerin bu çağdaş anlatılarda varlığını sürdürmesi afet folklorunun sürekliliğini işaret etmektedir. Yangın, tipi ve sel gibi afet biçimlerinin de bu konuları işleyen âşıklar tarafından sosyal normları ihlal eden insanlara gönderilen tanrısal bir ceza olarak değerlendirildiği bilinmektedir (Çobanoğlu, 2000: 84).

Deyim ve atasözü gibi konuşmalık türler içinde de afet fikri kendini göstermektedir. Örneğin "Dağ başına harman yapma savurursun yel için/Sel önüne değirmen yapma öğütürsün sel için" (Püsküllüoğlu, 2003: 60) atasözünü üreten geleneksel bilinç, felaketten korunma ya da önlem alınması için tedbiri elden bırakmamak gerektiğini vurgular. Folklorik ifadelere yansıyan geleneksel kabuller, riskli bölgelerde yapılaşmanın olmaması ve doğa ile uyum içerisinde yaşanması gerektiğini önermektedir. Bu ve buna benzer yargıları içeren ifadeler, insanlara afetle mücadelede deneyimlerle elde edilmiş stratejiler sunmaktadır. Söz konusu stratejiler folklorun doğasına uygun biçimde kalıplaşarak kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilmektedir.

Yukarıda belirtilen beşli tasnifte ikinci alanı gösteri sanatları oluşturmaktadır. Oğuz'a (2009: 135) göre âşıklık geleneği, bu kapsama girmektedir. Türkiye'de afetin en yaygın biçimlerinden biri olan depremler, âşıklık geleneğinde yaygın olarak işlenen bir temadır. Bir deprem ülkesi olan Türkiye'de deprem temasını işleyen âşıklık geleneğindeki destan, koşma ve semai biçimlerindeki

ağıtların XVIII. asırdan itibaren yazıya geçirilmeye başlandığı bilinmektedir (Özdemir, 2023a). 1912 Şarköy-Mürefte (Özdemir, 2023b), 1939 ve 1992 Erzincan depremleri (Kara, 1994), 1999 Marmara depremi (Kaya, 2007) ve 2023 Kahramanmaraş depremleri (Bakırcı, 2023: 49; Kızıldağ, 2023) üzerine söylenen âşıklık geleneğindeki şiirler; afet folkloru kapsamına girmektedir. Bu alanda üretilen ve geleneksel âşık şiirlerini içine alan literatür, afet folklorunun müzikal ve gösterime dayalı boyutunu teşkil etmektedir.

Folklorun yapısı çoğunlukla bütünleşik bir doğaya sahiptir. Birinci kategoriyi oluşturan sözlü gelenekler ve anlatımlar kümesinde yer alan bazı tasarımların siluetlerini ya da etkilerini âşıklık geleneğindeki ürünlerde bulmak mümkündür. Örneğin "Yer altında sarı öküz/Yüz on dört bin yaşındadır/Mevlam anı hoş yaratmış/Bütün dünya başındadır/Kendi sarı alnı sakar/Dün û gün Hakk'a tapar/Silkininince âlem yıkar/Bir büğülek peşindedir" (Kaya, 1991: 472) diyerek XIX. yüzyıldan seslenen Ruhsati'nin dizelerinde mitolojik deprem tasarımlarının izleri kendini gösterir. Ruhsati'nin semaisinde yüz on dört bin yaşında olduğu ve yer altında yaşadığı söylenen sarı öküzün silkininince âlem yıkabileceğinin vurgulanması Asya'dan getirilen mitolojik tasarımların yakın zamana kadar halk şiirinde muhafaza edildiğinin açık bir göstergesidir. Teknolojik araçların ve dijital platformların yaygınlaşması ile âşıklık geleneği kapsamında üretilen afet folkloru temalı tasarımların kendine daha etkili ve geniş bir üretim-tüketim alanı

bulduğu, Harmancı ve Arıcan'ın (2024) yukarıda sözü edilen çalışması üzerinden de anlaşılmaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ikinci maddesinden hareketle belirlenen tasnif modelinde üçüncü kategoriyi toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler oluşturmaktadır. Bu kapsamda depremde hayatını kaybedenler için topluca icra edilen cenaze namazları, insan hayatının geçiş dönemlerinde icra edilen temel bir ritüel olarak belirginleşmektedir. Bu ritüelin Türkiye ölçeğindeki eşzamanlı ulusal icraları, folklorun toplumsal bütünleşmeye katkısı kapsamında okunabilir. Depremde ölenlerin ardından tertip edilen mevlit ritüelleri de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Ayrıca sahada yürütülen araştırmada, depremden sonra kurtarma çalışmaları devam ederken bazı cenazelerin namaz kılınmaksızın defnedilmesine gösterilen kolektif tepki, afet folklorunun bu kategorisine toplum tarafından yüklenen özel önemi göstermektedir. Yine sahadan elde edilen bilgiler, depremden olağandışı şekilde kurtulanların, Elif Ana ve Ali Baba türbelerini ziyaret ettiklerini göstermektedir. Deprem sonrası uzun süre devam eden artçıların büyük bir depreme dönüşmemesi için adak adanması ve kurban kesilmesi pratikleri de saptanmıştır. Ayrıca sosyal medyadan yayın yapan bazı hesapların artçı depremleri önceden bilip haber verdiklerine dair dedikodular da fal ve kehanet temelli geleneksel inançların afet folkloruna yansımaları olarak okunabilir. Bu son gruptaki inançların özellikle 6 Şubat depremlerini takip eden bir iki aylık sü-

reçte aktif olduğu, sonrasında zamanla sönümlendiği saptanmıştır.

Afet folklorunun dördüncü alt başlığı olan doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar içinde özellikle halk inançlarının belirginlik kazandığı görülmektedir. Sahada yürütülen araştırmada deprem olmadan önce bir dizi belirti ortaya çıktığına dair halk inançları belgelenmiştir. Bu kapsamda depremden önce köpek, inek, keçi, tavuk gibi hayvanların nedensiz ve uzun uzun ses çıkarması, havanın kızıla dönüşmesi, kuşların daireler halinde uçması, köyde nedensiz ve beklenmedik şekilde beliren karga sürüleri, ölü bir karga ile karşılaşmak, karıncaların yuvalarını terk edip evleri basması, havanın aşırı sıcak olması, dolunayın aşırı parlak olması gibi çalışmanın ilerleyen kısımlarında müstakil bir başlık altında ele alınacak durumlar bir felaketin yaklaştığının habercisi olarak değerlendirilmektedir. Depremden bahsetmenin yeni depremler doğuracağına dair halk inançları da bu kategoride yer almaktadır. Yine bu inançlara ek olarak gençlerin giyim tarzı, kadın ve erkeğin geleneğin biçtiği rollerden uzaklaşması ve cinsiyet sınırlarının belirsizleşmesi, hırsızlığın ve yolsuzluğun artması gibi durumlar da geleneksel kabuller içinde afetlerin kaynağı olarak konumlandırılmaktadır. Bu kapsama dahil edilebilecek bazı tabulardan ve kaçınmalardan da bahsedilebilir. Örneğin üzerine yıldırım düşen bir ağacın uğursuz kabul edilmesi, o ağacın içinde cinlerin yaşadığına dair inançlar ve o ağaçla temas etmekten kaçınmak şeklindeki yaygın halk inancı, afet folklorunun bu alanına verilebilecek bir başka örnektir.

Beşinci ve son kategori olan el sanatlarına dair afet folkloru ile ilgili herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Yukarıda değinilen yazılı kaynaklarda da sahada yürütülen çalışmada da bu kategoriye dahil edilebilecek herhangi bir örneğin henüz tespit edilememiş olması, bu tarz ürünlerin bulunmadığı ya da gelecekte üretilmeyeceği anlamına gelmemektedir. Nitekim İtalya'nın ünlü volkanik dağı Etna'dan saçılan küllerle icra edilen geleneksel el sanatı örnekleri (URL2), bu gruba dahil olabilecek afet folkloru örneklerinin Türkiye dışındaki mevcudiyetini göstermektedir.

Afet folkloruna dahil edilebilecek tür ve örnekler; folklorun tüm türlerinde olduğu gibi bir dizi işlevsel rol üstlenir. Önemli bir kısmı terapötik olan bu işlevlerin içinde afetin yol açtığı travmayı hafifletmek, anlamlandırmak ve olası afetlere hazırlıklı olmak amacıyla toplumsal belleği canlı tutmak gibi işlevler öne çıkar.

Afet folklorunun başlıca işlevi travmayı anlamlandırma ve kabul edilebilir kılmaktır. Afetler, birey ve toplum üzerinde derin bir şok, korku ve çaresizlik yaratır. Afet folkloru, bu travmatik deneyimi efsane, ağıt gibi gelenekten beslenen kalıpsal formlara dönüştürerek onu anlaşılır kılar. Örneğin, deprem sonrası anlatılan "Hızır'ın yardım etmesi" ya da "göçük altında yardım bekleyen bebeklerin Hızır benzeri gizemli mitolojik figürler tarafından beslenmesi" motiflerini içeren efsaneler, devasa yıkımlarda ilahi bir yardımın gelebileceğine dair bir fikirle ümit aşılar. Bu sayede afet, rastgele bir yıkım olmaktan çıkar, doğanın acımasız yönü evcilleştirilir.

Afet folklorunun bir başka işlevi ise toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamasıdır. Afet sonrası ortaya çıkan ağıtlar, efsaneler, birlikte icra edilen ritüeller, bireylerin birbirlerine hatırlattıkları halk inançları; toplumu ortak bir duygu etrafında birleştirir. Bu folklor ögeleri, acının paylaşılmasını ve kolektif bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Bu durum, toplumsal bağları güçlendirir, birlikte acı çekme yoluyla dayanışma ruhunu canlı tutar ve yaraların ivedilikle sarılmasına katkı sağlar.

Afetler, toplumsal hafızada iz bırakan olaylardır ve folklorik anlatılar aracılığıyla bu izler nesiller boyu aktarılır. Bu açıdan afet folkloru, kültürel belleği besler ve onu canlı tutar. Deprem, sel, yangın gibi büyük afetlerle ilgili efsaneler ve ağıtlar toplumun geçmişteki deneyimlerini ve bu deneyimlerden çıkarılan dersleri yansıtır. Kolektif olarak üretilen bilgi, bazen doğrudan bazense sembollerle folklor türlerine yansır ve yeni nesillere aktarılır. Bu aktarım, kültürel kimliğin sürekliliğini sağlar ve toplumu bir arada tutan ortak bir tarih bilinci yaratır.

Afet folklorunun bir diğer işlevi ise olası kriz senaryolarına hazırlıklı olma konusunda toplumsal bir farkındalık uyandırmasıdır. Geleneksel bilgi, afetlerden çıkarılan dersleri gelecek nesillere aktararak benzer durumlara hazırlıklı olunmasını sağlar.

Afet sonrası ortaya çıkan anlatılar ve şiirler; bireylerin kaygı ve korkularını ifade etmelerine, dolayısıyla ruhsal olarak rahatlamalarına yardımcı olur. Ağıt yakmak, türkü söylemek veya anma törenleri düzenlemek, kaybın yasını tutmanın ve travmayı

sembolik olarak dönüştürmenin bir yoludur. Bu pratikler, toplumsal bir terapi işlevi görerek bireylerin ruhsal durumlarını onarmalarına katkı sağlar.

Afet folkloru; dayanışma, paylaşım, sabır, fedakârlık gibi toplumun ahlaki ve etik değerlerini vurgulayarak bu değerleri güçlendirir ve yeni nesillerin benimsemesine hizmet eder. Örneğin, deprem sonrası yardımlaşma hikâyeleri veya kurtuluş anlatıları, toplumsal dayanışmanın önemini hatırlatır ve bu değerlerin ve bilincin nesiller arasında aktarılmasını sağlar.

Resmî tarih yazımının dışında, afet folkloru, yaşananları halkın gözünden yansıtan bir "sözlü tarih" arşivi oluşturur. Bu anlatılar, afetin sosyal, kültürel ve duygusal boyutlarını ortaya koyarak resmî kayıtların eksik bıraktığı insan hikâyelerine ışık tutar.

Afet sonrası üretilen folklorik ürünler, topluma umut ve direnç aşılar. Yeniden yapılanma sürecinde söylenen türküler, anlatılan kurtuluş hikâyeleri ve dayanışma pratikleri, toplumu geleceğe taşıyan motivasyon kaynaklarıdır. Folklorun doğası gereği söz konusu türler üretildiği sürece toplumdaki umut ve direnç fikirleri de canlı tutulmuş olur.

Bütün bu değerlendirmeleri toparlamak gerekirse afet folkloru, toplumların afetlerle nasıl baş ettiklerini, travmayı nasıl dönüştürdüklerini, kültürel kimliklerini nasıl koruduklarını gösteren ve afet temasını işleyen folklor türlerinin örnekleri anlamına gelir. Afet folkloru, özel bir folklor türünü değil, mevcut folklor türleri içinde afet temasına odaklanan örnekleri içeren bir kavram olarak

değerlendirilmelidir. Elde edilen veriler, afet folklorunun geleneksel folklor türleri içinde belli türlerde daha yoğun biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu yaygın türlerin başında efsaneler ve ağıtlar gelmektedir. Yaygınlık düzeyi açısından efsane ve ağıtları halk inançları ve toplumsal uygulamalar takip eder.

Yakılan bir ağıt, tüm toplumu ortak duygu ve düşünce etrafında birleştirir. Söylenen bir türkü hem icracı ve dinleyicileri teskin eder hem de acının travmatik etkisinin tüm topluma ulaşmasını sağlar ve acı, ortak bir deneyim haline dönüşerek paylaşılır ve azalır. Geleneksel bilgi, efsane aracılığıyla afetin nedenselliği üzerine cevap vererek onun olumsuz etkisinin azalmasını sağlar.

Afetin sebebi bilimsel veriler ışığında ne olursa olsun, afet folkloruyla halk onu kendi geleneksel kültürel kodlarıyla anlaşılır hale getirir ve bu evcilleştirme çabası esasında bir toplumsal terapi olarak değerlendirilebilir. Afetin yol açtığı maddi ve manevi yıkım ya da hasar, söylenilen bir türkü ya da ağıtta, anlatılan efsanede sosyal tarih biçimini alır.

Elde edilen bulgulardan bir başkası da afet folkloru kapsamına giren malzemenin Türkiye'de özellikle deprem temasına odaklanmış olmasıdır. Bu durum Türkiye'nin bir deprem ülkesi olması ve depremin sel, kuraklık, yangın gibi diğer afet türlerine nazaran daha kontrol edilemez ve yıkıcı sonuçlar doğurmasının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Afet folkloru, toplumların afetler karşısında gösterdiği toplumsal direncin ve sanatsal yaratıcılığın geleneklerden beslenen

kalıplaşmış temsilleridir. Ancak, bu alandaki çalışmalar henüz yeterince derinlemesine ve sistematik değildir. Özellikle Türkiye gibi afet riski yüksek olan ülkelerde, afet folklorunun belgelenmesi, arşivlenmesi ve analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda mülakat ve etnografik gözlemleri içeren saha araştırmalarının artırılması, disiplinlerarası iş birliğinin güçlendirilmesi, afetin yıkıcı etkisi dikkate alınarak somut olmayan kültürel mirasın korunması yönünde çalışmaların hızlandırılması ve mirasın dijital ortamlarda belgelenmesi gibi hususlar önem taşımaktadır.

Mitolojik Tasarımlarda Deprem[3]

İnsanoğlu en eski dönemlerden itibaren evrenin işleyişine ve kendi varlığına dair bir anlam arayışı içinde olmuştur. Günümüzde de devam eden bu anlam arayışı esnasında pek çok sorunun yanıtı bilimle verilmektedir. Örneğin günümüzde hastalıkların sebebini teşhis edebilecek teknik araçlar, uzmanlaşmış hekimler, hastalıkları iyileştirecek farmakolojik formüller mevcuttur. Ancak bu araçlar ve bilgi birikimi insanlık tarihinde yakın zamanlara kadar mevcut değildi. Dolayısıyla insanlık, arkaik dönemlerde karşılaştığı hastalıkları; davranış ve tercihleriyle ilgili olarak tanrıların kendilerine gönderdiği bir ceza olarak değerlendirip bunları tedavi etmek için icra edilen törenlerle hastalığa neden olduğu düşünülen kötü ruhları kovmaya çalışmıştı. Başka bir örnek vermek gerekirse günümüzde bir yıldırımın nasıl düştüğünü açıklayabilecek düzeyde bilgi birikimimiz mevcut. Ancak meteoroloji gibi bilimlerin gelişmediği, gökyüzünü gözlemleme araçlarının ve bu alanda yetişmiş uzmanların olmadığı bir bağlamda, gökyüzünden düşen yıldırımın ağaçları tutuşturup yakmasını anlamlandırmak isteyen insanoğlu mitlere başvurmuştu. Arkaik dönem-

[3] "Bu başlık, *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları-VI* adlı kitapta Adil Çelik tarafından "Mitolojik Tasarımlarda Deprem" başlıklı özel bir bölüm olarak yayınlanmış yazının gözden geçirilmesiyle hazırlanmıştır (Çelik, 2025b).

lerde insanlık, yıldırımın kaynağını öfkeli tanrılara bağlayıp onların hikâyelerini kurgulayıp, anlatıp, inanarak davranışlarını buna göre tanzim etmeye çalışmıştı.

Mitolojik bilgi, insanın evreni ve kendisini kavramak amacıyla geliştirdiği ilk bilgi çeşididir ancak zamanla insanın kendini ve evreni anlamlandırmak amacıyla kullandığı araçlar ve yöntemler değişip dönüşmüştür. Öte yandan bu dönüşümle birlikte mitolojik tasarımlar tamamen yok olmamıştır. Mircea Eliade, modern insanın mitolojik düşünceden kurtulamadığını ikna edici verilerle anlatmaktadır (Eliade, 2001: 203-236). Dolayısıyla günümüzde de ortaya çıkan kriz anlarında, binlerce yıl öncesinden günümüze taşınmış ve kolektif bellekte muhafaza edilen mitler, birden uyanabilmektedir. 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri ile ilgili üretilen efsaneler, bu mitolojik tasarımların bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla günümüzde üretilen deprem anlatılarını ve bu anlatıları icra eden insanları tam anlamıyla anlayabilmek için anlatıların en eski biçimleri olan "mit" türü içinde depremin ne şekilde kavrandığına yakından bakmak gerekmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda Türk, Yunan, İskandinav, Pers, Aztek, Sümer, Japon, Güney Amerika Andları, Sumatra yerlileri ve Gürcü mitolojilerinden seçilen bir dizi tasarımda, depremin ne şekilde kavrandığına şimdi daha yakından bakabiliriz. Elde edilecek bilgi, araştırma kapsamında sahadan derlenmiş verilerin anlamlandırılmasında hayati bir öneme sahiptir. Şimdi mitolojik tasarımlardaki deprem teması sırasıyla Türk ve dünya mitolojilerinde olmak üzere değerlendirilecektir.

Türk mitolojisinin temel kaynakları, özellikle Yunan, Pers ve Fin mitolojilerinde olduğu gibi sınırları net metinler değildir. Yunan mitolojisi, Homeros'un İlyada ve Odisseia'sı ve Hesiodos'un İşler ve Günler'i; Pers mitolojisi, Firdevsi'nin Şehname'si; Fin mitolojisi ise Lönnrot'un Kalevala'sı üzerinden açıkça izlenebilir. Bu destanlar; içerdikleri mitolojik bilginin bir paket halinde çağımıza ulaşmasını sağlamıştır. Ancak Türk mitolojisi söz konusu olduğunda metinlerin farklı tarihsel dönemlerde, farklı coğrafyalarda hatta farklı dillerde kayıt altına alınmış bir dizi karmaşık kaynak havuzu referans alınmaktadır. Muhtelif sebepleri bulunan bu durum (Çelik, 2021: 306-307), bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bir dedektif titizliğiyle değerlendirilmesi gereken bu veri setlerinin başlıcaları arasında XIII. asırda yazıya geçirilmiş Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı, XIV. asrın sonunda yazıya geçirilmiş Oğuz kahramanlık anlatılarını içeren Dede Korkut kitabının Dresden nüshası gibi tarihi kaynaklara ek olarak XIX. asırda Rus etnograf ve folklorcuların çalışmalarıyla başlayan ve sözlü kültür ortamından derlenen metinler de vardır. Söz konusu olan deprem tasarımı olduğunda ise verilerin tamamı XIX. ve XX. asırlarda yürütülen folklor derlemelerinden elde edilmiştir. Bu dağınık kaynak havuzu dikkate alınarak Türk mitolojisindeki deprem tasarımlarına dair elimizdeki verileri şöyle sıralayabiliriz.

Anlatı 1: Radloff tarafından XIX. yüzyılda yapılan derlemelerde elde edilen bir metin şu şekildedir: "Katay Han'ın kapısında, 40 boynuzlu bir boğası varmış. 60 çocuk oynuyormuş...

Han, 40 telli bir saz çalıyormuş. Katay Han, Kara Han'ın çocuklarını alınca, boğa büyük bir deprem yaratıyor" (Ögel, 1995: 537).

Anlatı 2: "Tufanın olacağını ilk olarak demir boynuzlu gök (tüylü) bir teke (temir müüstüii kök-tekke) haber vermişti. Gök teke yedi gün boyunca kudurmuşçasına meleyip koşarak yeryüzünü dolaşmış. Yedi gün deprem oldu. Yedi gün dağlar ateş püskürdü. Yedi gün yağmur yağdı. Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı. Yedi gün kar yağdı. Bundan sonra soğuklar başladı" (Anohin, 2006: 19).

Anlatı 3: "Kırgız efsanelerine göre, Dünya Denizi'nin üzeri çok yoğun bir sis tabakasıyla kaplıdır. Bu sisin üzerinde bir kaya, bu kayanın üzerinde de yeryüzünü boynuzlarının üzerinde taşıyan koyu gri bir boğa (öküz) bulunur" (Harva, 2015: 22).

Anlatı 4: "Kırım Tatarları, denizdeki dev balığın üzerinde bir boğanın olduğuna ve bu boğanın boynuzları üzerinde yeryüzünü taşıdığına inanırlar. Kırım Tatarlarına ilişkin bir başka efsanede ise yeryüzünü bir mandanın taşıdığı, mandanın altında balığın, balığın altında suların, suların altında rüzgârın ve en altta da koyu karanlığın olduğu anlatılır. Manda yorulup, yeryüzünü boynuzunun birinden diğerine geçirdiğinde, depremler meydana geldiği ve mandanın hayatı boyunca alacağı nefes sayısının sınırlı olup, bu sayıya ulaşıldığında dünyanın sonunun geleceğine inanılır" (Harva, 2015: 22).

Anlatı 5: "Altay Teleütleri arasında Dünya'nın sini biçiminde olup, gök kubbenin bunun üzerinde olduğu, ufuk çizgisinin yeryüzünün sınırı olup, dört mavi boğa tarafından taşındığı, boğalar tökezledikleri takdirde, deprem meydana geleceğine inanılır" (Harva, 2015: 23).

Anlatı 6: "Tatarlara göre Tanrı, yeryüzünün taşıyamayacağı ağırlıktaki büyük bir mamutu, yeryüzünü taşıması için yeryüzünün altına yerleştirmiştir" (Harva, 2015: 23).

Anlatı 7: Tunguzlar ve onlara komşu olan başka Türk boyları arasında yer altındaki mamut veya benzeri korkunç yaratıkların hareketlerinin depremlere sebep olduğuna dair inançlar görülür (Harva, 2015: 24).

Anlatı 8: Kamçadal (İtelmen) topluluğunda ise depremin sebebi yer altında bulunduğuna inanılan bir köpekle açıklanır. Buna göre Tanrıların kızağına koşulmuş Tuila isimli bir köpek, yer altında koşturmaktadır. Bu koşturma esnasında ne zaman üzerindeki karları silkelese yeryüzünün sarsıldığına inanılmaktadır (Harva, 2015: 24).

Anlatı 9: "Dünyanın yaradılışı esnasında dünyada sadece iki kişi vardır; bunlardan birisi bir gün ava çıktığında yeryüzünde bir delik görüp, delikten içeri süzüldüğünde demirden yapılmış bir kulübeyle karşılaşır. Ava giden arkadaşını merak eden diğer kişi onu aramaya çıktığında, aynı delikten geçerek kulübeye vardığında, orada yeryüzünün yaşlı bilgesine rastlar. Yaşlı bilge bir yatakta oturmuş, insan kafası büyüklüğünde bir cismi elinde tut-

maktadır. Adam, 'Dede, elinde ne tutuyorsun?' diye sorduğunda, ihtiyar; 'Ne mi tutuyorum, bu bizim yeryüzümüzdür, eğer bunu ellerimde tutmasaydım, yeryüzü olmazdı' diye cevaplar. Kulübeye gelen kişiler yemek yiyip, yatağa uzanıp uykuya dalıp, ertesi sabah uyandıklarında, yeryüzünün yaşlı bilgesi, ikinci gelen adama 'anlayacağın gibi ben bütün gece hiç uyumadım ve seni de bu yüzden çağırdım. Görüyorsun ki ellerim yoruldu, titriyor, bu sebeple dünyamız da sarsılıyor. Seni, yeryüzünün merkezine ağırlık, arkadaşını da yeryüzünün ayağı yapacağım ve benim ellerime destek olacaksınız' der. Böylece adamlardan biri, Ural dağlarının kutsal zirvesi, diğeri de yeryüzünün ayağı olur. Bir daha yeryüzüne dönemeyen bu iki kişi de teselliyi ancak kendilerini insanlığa adamakta bulacaklardır" (Harva, 2015: 24-25).

Anlatı 10: Altay Türklerindeki bir anlatı içinde deprem de bulunan bir dizi afeti, demir boynuzlu mavi bir oğlağın hareketi ile açıklamaktadır. "Yedi gün boyunca oğlak dünyanın etrafında koştu ve korkunç bir şekilde meledi; deprem, yedi gün devam etti; dağlar, yedi gün boyunca yandı; yağmur, yedi gün boyunca yağdı; yedi gün boyunca, fırtınalarla dolu yağdırdı; yedi gün boyunca kar yağdı" (Harva, 2015: 107).

Anlatı 11: "Kaf Dağı'na diğer dağlar yeraltı dalları ve damarları ile bağlıdır. Tanrı bu bölgeyi yok etmek isteyince bu dağlardan birini harekete geçirirdi. Bu durum da yer sarsıntısı yapardı" (Seyidoğlu, 2017: 48).

Türk mitolojisindeki deprem tasarımlarında kendini gösteren en belirgin ortaklık, dünyanın büyük bir hayvan veya hayvanlar tarafından taşındığı inancıdır. Bu hayvanların başında boğa/öküz gelmektedir. Öküz etrafında oluşan inançların yaygınlık düzeyi, bu izleğin halk şiirinde yakın zamana kadar muhafaza edilmiş olması üzerinden de okunabilir (Akman, 2012). Boğaya ek olarak manda, balık, mamut, oğlak/teke de kozmik düzenin sağlanmasındaki aktörler olarak kabul edilmektedir. Jean Paul Roux, bu temayı içeren anlatıların yaygınlığına ilişkin: "Yakın zamanlardaki kozmogonilerde dünya, her türlü hareketi depremlere neden olan bir boğa üzerinde veya birbiri üstüne binmiş bir hayvan yığını üzerinde taşınmaktadır" şeklinde bir genelleme yapar (Roux, 2001: 108). Bununla birlikte dünyayı taşıdığına inanılan hayvanlardan bir başkası olan kaplumbağa ile deprem arasında bir ilişki kurulmamıştır (Roux, 2000: 602; Şimşek, 2016). Bu tasarımlarda, hayvanların baskın görünümünün, eski Türk toplumundaki sosyal hayatla ve doğayla kurulan ilişki biçimiyle alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Deprem sarsıntıları, bu taşıyıcı hayvanların hareketlerine bağlanır. Hayvanlar farklı sebeplerle hareket ettiklerinde ya da dünyayı boynuzunda taşıyan öküzün, yeryüzünü bir boynuzdan diğerine aktarması ile yeryüzündeki hareketlerin ortaya çıktığına inanılır. Hayvanları hareket etmeye sevk eden nedenler arasında yorgunluk, nefes sayısının sınırlı olması ve tökezleme gibi sınırlılıklar yer alır. Bu detay, eski Türk toplumundaki kozmik düzenin sınırlılığına ve kırılganlığına dair kabulleri görünür kılmaktadır.

Doğanın da canlı kabul edildiği bu bilinçte (Çelik, 2022: 108), her canlı gibi onun da bir gün tükenip yok olacağı inancı görülür. Yok oluşun tetiklenmesinde ortaya çıkan en önemli göstergelerden biri ise depremdir.

Türk mitolojisinde deprem çoğunlukla eskatolojik tasarımların bir parçası olarak fırtına, tufan, büyük yangınlar, denizlerin taşması vs. doğa olaylarıyla birlikte verilen bir paketin içinde sunulan tamamlayıcı bir ögedir. "Dünyanın sonu bu mite göre bir sarsıntı sonunda olacaktır. Denizler yarılacak ve dokuz çatallı kara taş görünecektir" (Seyidoğlu, 2017: 49). Bu bütünleşik tasarımlar, diğer afet örneklerinde olduğu gibi depremin de kozmik düzenin yenilenmesine hizmet eden bir eşik olarak değerlendirildiğini gösterir. Her sonun yeni bir başlangıç olmasına benzer şekilde esasında her eskatolojik tasarım da nihayetinde bir kozmogoniye işaret eder.

Öte yandan Türk mitolojisindeki deprem motifini içeren anlatılar, Türk kozmik tasarımının dikey ve bölümlerden oluşan bir örgüye sahip olduğuna dair fikirleri de gösterir. Karanlık, rüzgâr, su, balık, boğa ve yeryüzü sıradüzenini içeren anlatılar hiyerarşik bir silsileyi gösterirken depremin bu hiyerarşik düzenin bozulmasından kaynaklandığına dair fikirleri de açığa çıkarır.

Deprem motifini içeren anlatılarda kendini tekrar eden bir başka figür de yedi sayısıdır. Türk mitolojisinde yedinin çift yönlü anlamı ve bazı durumlarda düzensizliği işaret eden işleviyle kullanılması durumu, bu verilerle örtüşmektedir.

Türk mitolojisinde depremin kaynağı yeraltı ile ilişkilendirilmektedir. Yukarıda sözü edilen hayvanların tamamı anlatılarda yeraltında verilir. Gök, yeryüzü ve yeraltı şeklinde üçlü kozmik algı tasnifinde uğursuzluk, kıtlık, hastalık, ölüm gibi olumsuz anlamları çağrıştıran durumların tamamının kaynağının yeraltı olması, depremin de yeraltı ile bağdaştırılmasıyla örtüşmektedir.

Son olarak Türk mitolojisinde kahramanın doğuşu ile ortaya çıkan bir deprem teması da yer almaktadır. Satuk Buğra Han anlatılarında kahramanın doğumunun anlatıldığı epizotta bu doğumun bir dizi olayla birlikte depremleri de tetiklediği dile getirilmektedir (Roux, 2005: 333). Krallığı eline alacak olan hükümdarın doğuşunda ortaya çıkan depremle birlikte yıldız kayması, heyelan, kadınların erkeğe dönüşmesi, iki güneşin görünmesi gibi bir dizi olağandışı durum, yalnızca Türk kültürüne özgü olmayıp başka mitolojilerde de izlenebilen bir durumdur. Örneğin Madagaskar'da asırlarca kuşaktan kuşağa aktarılan bir destanın kahramanı olan İbonia'nın doğumu ile "bütün canlı varlıkların kalçaları kırılır, kayalar çatlar, toprak sarsılır ve her yeri gök gürültüsü kaplar" (Ottino, 2000: 713). Kaltenmark (2000: 644) bu durumu, zorba hükümdarın iktidarının, ideal kahramana geçeceğinin işareti olarak görür. Türk sözlü kültüründe Peygamber'in hayatını konu edinen anlatılarda da buna benzer bir ilişkilendirme görülür. Muhammed Peygamber'in doğduğu gece Kisra Sarayı'nın yıkıldığını vurgulayan popüler sözlü anlatı, aynı mantıkla açıklanabilir.

Yunan mitolojisinde Poseidon; Kronos ve Rheia'nın oğlu, denizlerin ve depremin tanrısıdır. "Enosigaios" onun temel sıfatıdır. Bu sıfat "yeri sarsan", "toprağı sarsan" anlamına gelir. Poseidon da diğer kardeşleri gibi kolayca öfkelenebilen bir tanrıdır. Öfkelendiğinde elindeki üç dişli yabayı yere vurarak afetler oluşturur. Bu afetlerin başında deprem gelir, buna ek olarak büyük dalgalar ve toprak kaymalarını da tetiklediğine inanılmaktadır (Erhat, 2007: 251-252).

Poseidon'un azılı Odysseus karşıtlığı, kendisinin depremi temsil etmesiyle örtüşür. Çünkü Yunan mitolojisinde Odysseus her şeyi ile insanı temsil eden bir figürdür. Odysseus kurnazdır ancak sonuna kadar ailesine de bağlıdır. Truva Savaşı bittikten sonra yurduna dönmeye çalışırken yıllarca limandan limana sürüklenir (Homeros, 2014). Bu trajedinin kaynağı Poseidon'un Odysseus'un kaderine müdahale etmesidir. Odysseus'un savaştığı ve kör ettiği ünlü Kiklop Polyphemos, Poseidon'un oğludur. Poseidon'un kargaşa ile bağlantısı Kiklopların babası olmasıyla da örtüşür. Her açıdan insanı temsil eden bir kahraman olan Odysseus'un esas düşmanıdır Poseidon. Poseidon'un Odysseus'a yaptıkları, tarih boyunca depremlerin uygarlıkları yok etmesinin sanatsal bir ifadesi olarak okunabilir.

Destanlarda uzun hikâyelerin kısa epitetlere dönüştüğü bilinmektedir. Hesiodos'un dizelerinde Poseidon için şu epitetler kullanılır: "Toprağı kuşatan, yeri sarsan Poseidon" (Hesiodos, 2017: 3); "toprağı sarsan uğultulu Tanrı Poseidon" (Hesiodos, 2017: 20); "toprağı sarsıp gümbürdeten Poseidon" (Hesiodos,

2017: 40); "deprem tanrısı Poseidon" (Hesiodos, 2017: 73). Görüldüğü üzere İşler ve Günler'de dört yerde verilen Poseidon epitetlerinin tamamının depreme referans vermesi, bu mitolojik figürün temsil ettiği anlamın depremle olan ilişkisini açıkça göstermektedir. Yeraltının tunç kapılarını kapatma görevi Poseidon'a aittir (Hesiodos, 2017: 31). Roma mitolojisinde "Neptün/ Neptunus" adıyla tanınan Poseidon'un Roma'da gördüğü hürmet, Antik Yunan'a göre sınırlıdır. Bu durum, Seemann (2020: 98) tarafından Romalıların Antik Yunanlılar kadar denizci bir topluluk olmamasıyla açıklanmaktadır. Bununla birlikte Neptün figürünün depremle olan ilişkisi korunmuştur.

İskandinav mitolojisinde depremin kaynağı, birkaç farklı karakter ve olayla ilgilidir. Bunlardan ilki, Loki'nin zincire vurulmasıdır. Balder'in ölümündeki rolü nedeniyle tanrılar, Loki'yi cezalandırmaya karar verirler. Onu bedeninin üç yerinden zincire vurup kayalara bağlarlar ve başının üzerine bir yılan yerleştirirler. Yılan, durmaksızın zehrini Loki'nin yüzüne damlatır. Bu sırada Loki'nin sadık karısı Sigyn, zehri bir kâseyle tutarak onu korur. Sigyn dolan kâseyi boşaltmak için uzaklaştığında, zehir Loki'nin yüzüne damlar ve Loki çektiği acıyla titreyerek yerin sarsılmasına neden olur. Her bir damla titremeye, her titreme de depreme neden olur. İşte bu titreme, dünyadaki depremlerin mitolojik açıklaması olarak kabul edilir (Crossley-Holland, 2011: 365; Munch, 2020: 108).

Deprem ve Loki arasında kurulan bu güçlü ilişkiye ek olarak İskandinav mitolojisindeki bir başka tasarıma göre ise depre-

min kaynağı Loki'nin oğlu Fenrir'in zincire vurulması olarak açıklanır. Tıpkı Loki'nin öyküsünde olduğu gibi Fenrir de vurulduğu zincirlerden kurtulmaya çalıştıkça yeryüzü sarsılır ve böylece deprem ortaya çıkar. Yine başka bir tasarıma göre deprem, Yggdrasill adlı kutsal bir ağacın köklerini kemiren Nidhogg adlı bir ejderha ile açıklanır. Kemirme eylemi ağacı sallar, sallanan ağaç da yerküreyi sarsar.

Pers mitolojisinde çoğu kötü ve olumsuz durumda olduğu gibi depremin kaynağı da Ehrimen ile bağdaştırılır. Pers mitolojisinde dağların ve derelerin oluşmasına da sebep olan yeraltından gelen titreşimlerin aktörü Ehrimen'dir (Yıldırım, 2012: 450). Avesta ve Mezdiyesna dinsel metinlerinde Ahura Mazda'nın en büyük düşmanı olan Ehrimen, pek çok demonik varlığın da idarecisidir (Yıldırım ve Arısoy, 2021: 17). İnanca göre Ehrimen, Ahura Mazda'nın yaratılışına tepki olarak yeryüzünü yarıp içine girer, bu hareket Elbruz Dağı'nın ortaya çıkmasına neden olur (Yıldırım ve Arısoy, 2021: 60).

Buna ek olarak günümüz İran folklorik anlatılarında da diğer mitolojilerdeki tasarımlara benzer biçimde depremin oluşu, dünyayı üzerinde taşıdığına inanılan hayvanlarla bağdaştırılır. Gâv-i Zemîn adıyla bilinen ve dünyayı boynuzlarında taşıdığına inanılan bir öküz ne zaman dünyayı bir boynuzundan diğerine geçirmek istese deprem olacağına inanılmakta, karşılaşılan depremler bu öküzün hareketlerine yorulmaktadır (Yıldırım ve Arısoy, 2021: 127).

Aztek ve Quichelere ait olduğu bilinen XVI. yüzyıldan kalan arkeolojik verilerde görülen takvim tasarımları, dünyanın sonunun bir depremle geleceğine işaret eder (Mission Archeologique et Ethnologique Française au Mexique, 2000: 1142). Bu işaret dışında herhangi başka bir malumat bulunmamaktadır.

Sümer mitolojisinde depremler, tıpkı diğer afetlerde olduğu gibi tanrıların insanların davranışlarına istinaden verdiği bir ceza olarak değerlendirilir. Fırtına ve tufan gibi gök kaynaklı yıkımlar Enlil ile bağdaştırılırken deprem gibi yeraltından gelen afetler ise yeraltı tanrılarından olan Nergal ile ilişkilendirilir (Bottero, 2000: 631). Babil şiirine yansıdığı kadarıyla Nergal/Erra, nedensiz yıkımlar da gönderebilmektedir (Black ve Green, 2003: 156).

Japon mitolojisinde depremleri Namazu adı verilen bir yayın balığının tetiklediğine inanılmaktadır. Yeraltında yaşayan Namazu'nun, başını ya da kuyruğunu oynattığında yeryüzünde sarsıntıların ortaya çıktığı kabul edilir. Bu hareketlerin Takemikazuchi adlı bir tanrı aracılığıyla kontrol edildiği kabul edilmektedir. Büyük ve yıkıcı depremlerin, Namazu'nun hareketlerini Takemikazuchi'nin kontrol edemediği durumlarda ortaya çıktığı düşünülür. Öte yandan Japon mitolojisi ve halk inançlarında da deprem, insan davranışı ve tanrısal reaksiyon arasında ilişki kurulmuştur. Örneğin, Heian dönemi devlet adamı Sugawara no Michizane'nin sürgün edilmesinin ardından öfkeli ruhunun deprem ve diğer felaketlere yol açtığına dair anlatılar, depremi tanrısal bir ceza olarak gören bir bilincin ürünüdür (Jannel vd., 2022).

Güney Amerika'daki And toplumlarında yıkıcı depremlerin ortaya çıktığı durumlarda icra edilen ritüellerle cinsel perhize tabi tutulan bir dizi rahibenin, tanrılara kurban olarak sunulduğu bilinmektedir (Clastres, 2000: 37-38). Bu törenlerin, öfkelenip insanlara deprem yollayan tanrıları teskin edeceğine inanılır.

Sumatra adalarındaki yerlilerin inançlarına göre depremlerin kaynağı iki tanrının mücadelesine dayanmaktadır. Nega Padoha adlı, inek boynuzlarına, ellere ve kollara sahip bir yılan, kendisine verilen bir görev doğrultusunda dünyayı boynuzları üzerinde taşımaktadır. Battara Guru adlı tanrı ise onu kontrol etmektedir. Nega Padoha ne zaman dünyayı bırakmak istese Battara Guru müdahale etmekte, ortaya çıkan çekişme yeryüzünün sarsılmasına neden olmaktadır (Frazer, 2020: 143-44).

Gürcü halk kozmolojisinde evrenin çeşitli katmanlardan oluştuğuna inanılmaktadır. "Gök katmanındaki ateş, yıldırım biçiminde insanlara görünür. Yeraltı katmanındaki ateş ise deprem olarak kendini ortaya koyar" (Charachidze, 2000: 363).

***

Bütün bu verileri toparlamak gerekirse, depremin antropomorfik ve özel mitolojik tanrılarla bağdaştırılması durumuna Yunan, Pers, Sümer, Japon ve İskandinav mitolojilerinde rastlanmaktadır. Diğer mitolojilerde ise deprem çoğunlukla özel bir adı ve kimliği olmayan figürler olarak hayvanlar tarafından tetiklenmektedir.

Türk, Pers, Japon ve Sumatra mitolojilerindeki deprem tasarımları, kozmik düzenin kırılganlığını çağrıştırmaktadır. Bu mitolojilerdeki tasarımlarda görünen dünyanın bir boğa, balık, yılan veya benzeri devasa bir hayvan tarafından taşındığına dair inançlar, kozmik düzenin kırılganlığına dair fikirleri destekleme işlevine sahiptir. Deprem, bu kozmik taşıyıcıların yorgunluk, hareket veya kontrol kaybı gibi nedenlerle sarsılmasının bir sonucu olarak anlamlandırılır. Bu tasarımlar, insanın, evreni canlı ve dinamik bir sistem olarak kavramasının bir sonucu olarak okunabilir. Elbette evrenin canlılığına dair kabuller, evrene sınırlamalar getiren bir bilinci de pekiştirmektedir.

Mitolojilerin bir kısmı, depremi, insan davranışlarına tanrılar dünyasından verilen bir ceza olarak algılar. Bu tasarımlar, deprem mitlerinin insan davranışlarını biçimlendirme işlevine de sahip olduğunu göstermektedir. Çoğu mitolojide depremin kaynağı, tanrı ya da hayvan fark etmeksizin yeraltındaki figürlerle bağdaştırılır. Kaos ve kötülüğün merkezi olarak konumlanan yeraltı bu anlatılarda depremin de kaynağı olarak belirginleşir ve deprem bu saklı ancak tehlikeli dünyanın yeryüzüne ve insan hayatına bir uzantısı olarak sunulur.

Başta Türk mitolojisi olmak üzere diğer çoğu mitolojide de deprem, peşi sıra ortaya çıkan bir dizi doğal afetten oluşan bir felaketler paketinin parçası olarak sunulur. Çoğu durumda deprem, eskatolojik bir kurgunun bileşenlerinden biri olarak gösterilir ve tufan ve kasırga gibi doğa olaylarıyla birlikte verilir. Bu eskatolojik kurgu içinde deprem, yıkımla birlikte yeniden doğuşa işaret

eden bir motif olarak da okunabilir. Ek olarak depremlerin, sosyal ve siyasal hayatın akışı içinde olağanüstü olaylarla ilişkilendirilen, söz konusu olayların yaşandığı zamanları imleyen bir belirteç olarak kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Bütün bu veriler ve değerlendirmelerden hareketle mitolojik tasarımlarda depremin; kontrol edilemeyen, öngörülemez ve yıkıcı bir doğa olayı olmaktan çıkarılarak, insan zihninde anlamlandırılabilir, sembolik bir dille kavranabilir bir ögeye dönüştürülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Türk Halk Şiirinde Deprem

Halkbiliminin çalışma alanı içinde nasıl ki halk edebiyatı türleri yaygınlık düzeylerinden dolayı özel bir alana konumlandırılıyorsa (Duman, 2013: 170) halk edebiyatı içinde de şiirsel türlerin benzer bir önem taşıdığı söylenebilir. Bu durum, halk edebiyatı türlerinin sözlü dinamiğinin doğal bir sonucudur. Mensur anlatı formu çoğunlukla yazılı kültür ortamında üretilmeye elverişli bir yapıya sahipken şiirsel formlar, yazının bilinmediği ya da yeterince kullanılmadığı dönemlerde de bilgiyi saklama işlevi gördüğü için (Ong, 2014: 46-96) halk edebiyatı içinde şiirsel türlerin ayrı bir önemi ve yaygınlığı mevcuttur. Söyleyeni belli olan koşma ve semaiye ek olarak anonim türler içinde değerlendirilebilecek türkü ve ağıtlar; tarih boyunca toplumsal belleğin aktarılıp yaşamasına hizmet etmiştir. Üstelik söz konusu türlerin örnekleri, yalnızca geçmişte üretilmiş ve üretim süreci artık tamamlanmış ve sadece tüketilen bir nitelikte de değildir. Hâlen yeni ağıtların yakıldığı, yeni türkülerin doğduğu, âşıkların güncel hadiselerle ilgili koşma, semai, destan gibi şiir türleri ürettiği ve bunları medya kanallarıyla tüketime sunduğu bilinmektedir. Zihniyet dönüşümleri ya da teknolojik gelişmeler bu geleneği etkilese de halk şiirinin farklı dönemlerde güncellenerek mevcudiyetini sürdürdüğü bilinmektedir (Başaran, 2022: 437). Dahası günümüzde üre-

tilen şiir formundaki bu folklor örneklerinin yayılması, toplumsal bir onay alması ve kalıcılaşma şansını elde etmesi, tarihsel dönemlerde olduğu gibi uzun sürmemekte, medya ve internet teknolojileri sayesinde çok kısa sürede bu ürünlerin difüzyonları gerçekleşebilmektedir. Toplumu derinden etkileyen olayların tamamında olduğu gibi yaşanan bazı büyük depremlerin ardından sözlü kültürde ağıt formunda onlarca şiir üretildiği görülmektedir.

Türk halk şiirinde deprem temasının ne şekilde işlendiğinin ele alınacağı bu başlık altında Kara (1994), Kaya (2007), Kızıldağ (2023) ve Özdemir'in (2023a, 2023b) çalışmalarında yer alan 270 şiir örneği üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Bu çalışmalarda yer alan şiir örnekleri; 1766 Büyük İstanbul Depremi, 1912 Şarköy/Mürefte Depremi, 1939 Erzincan Depremi, 1966 Varto Depremi, 1992 Erzincan Depremi, 1999 Marmara Depremi ve 2023 Kahramanmaraş depremlerini konu edinmektedirler. Şiirlerin tamamı âşıklık geleneğinin temel niteliklerini barındırmaktadır, dörtlüklerden oluşmaktadır, koşma ya da semai nazım biçimine sahiptirler, dilleri halk diline yakındır ve nazım türü olarak çoğunluğu ağıt kategorisine dahil edilmektedir.

Deprem temasını içeren şiirlerin yaygın biçimde ele aldığı temalardan biri, depremin nedenini açıklama üzerinedir. Bu şiirlerin kimi örneklerinde, tıpkı mitolojik kavrayışlarda olduğu gibi, deprem olgusu, insanlara Tanrı tarafından gönderilen bir uyarı olarak değerlendirilir. Depremin ilahi bir ikaz olarak kavrandığı bu örnekler, âşıkların ürettiği şiirlerin folklorun temel işlevlerini barındırmalarının doğal bir sonucudur. Bascom (2010: 79-80) ta-

rafından işaret edilen "törelere destek olma işlevi", folklorun özellikle de sözle biçimlenen türlerinde yaygın olarak görülür. Bascom'a göre folklor türlerinin icraları, tüketicilere toplumsal normları anımsatır. Hemen her toplumda olumsuz davranışlar olarak kategorize edilen hırsızlık yapmak, geleneksel cinsiyet rollerinin dışına çıkmak, dinsel ögelere yeterince hürmet etmemek gibi davranışların yanlışlığına dair fikirler; sözlü anlatılar ya da şiirlerle anımsatılır. Bu anımsatma bazen doğrudan bazense dolaylı biçimde gerçekleşebilmektedir. Ayşegül Murathanoğlu'na ait bir koşmanın "Yüce Allah'ın gazabıydı bu olay / İnsanoğluna ibret olsun diye" (Kara, 1994: 120) şeklindeki dizeleri bu kabulleri yansıtan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Yine benzer şekilde Dursun Cavaklı'ya ait olan bir destanda geçen "Hatamız büyük, sen daha büyüksün" (Kara, 1994: 52) yakarışı, depremin kaynağını insanların hatalarına bağlayan bir tutumu yansıtmakta ve Tanrı'dan merhamet dilemektedir. Marmara Depremi ile ilgili olarak İbrahim mahlaslı Sivaslı bir âşığın semai formundaki bir ağıdında "Ne yaparsa Mevla'm yapar / Deli olan yoldan sapar" (Kaya, 2007: 10) dizeleri, depremin norm dışı davranan insanlara verilen ilahi bir ceza olduğuna dair fikirleri çağrıştırmaktadır. Talibi Coşkun ise aynı konuyu işlerken "Bu bize Allah'tan bir afet geldi" (Kara, 1994: 205) dizesiyle sadece tanrısal kökeni vurgulamakla yetinir. Âşık Yüksel Yıldızoğlu'na ait olan bir ağıtta yer alan "Sabaha karşıydı, iller sallandı / Gelen Allah'tandı uyan Türkiye'm" dizeleri de depremin kaynağını tanrısal bir kökene dayandırmaktadır.

İncelenen şiir örneklerinde depremin kaynağı Tanrı gibi soyut güçlerle birlikte bazen de doğanın kendisi ile açıklanmaktadır. Geleneksel Türk kültüründe doğa; canlı bir varlık, aktif bir öge olarak tasarlanmıştır. Bu tasarımların izleri yukarıda ele alınan mitlerde de ayrıntılı biçimde incelenmişti. Osman Yüksel Serdengeçti tarafından yazılmış olan Erzincan Destanı adlı şiirde geçen "Felek öfkesini aldı Erzincan" dizesi, doğanın canlılığına ve aktif bir güç olarak değerlendirilmesine dair fikirlere çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır (Kara, 1994: 234).

Depremin ardından söylenen âşık şiirlerinin önemli bir kısmında yaşanan trajedi, kader olarak açıklanmaktadır. Kader, yazgı, alın yazısı, ilahi takdir gibi kavramlar bu şiirlerde istikrarlı biçimde tekrar edilmektedir (Özdemir, 2023a: 571; Kara, 1994: 34, 35, 46, 58, 78, 82, 87, 89, 94, 96, 98, 111, 117, 134, 155; Kızıldağ, 2023: 29, 39, 52, 58, 59, 75, 94, 112, 131). Yaşanan trajedilerin kader gibi mistik terimlerle açıklanması, toplum olarak içinde bulunulan ruh halinin anlamlandırılma çabası olarak değerlendirilebilir. Kader kavramına ek olarak kullanılan bir başka geleneksel kavram da kıyamettir. Kara'nın derlediği şiirlerde "kıyamet" kavramı 19 dizede, Kızıldağ'ın derlemesinde ise 31 dizede yer alan yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Depremin bu kavramla tanımlanması, yukarıda ele alındığı üzere Türk mitolojik tasarımında depremin bir kıyamet paketi içinde sunulmasına dair anlayışın şiirdeki bir yansıması olarak okunabilir.

İki ya da üç asır öncesinden söylenip de yazıya geçirilmiş olan deprem temalı şiirlerde depremin kaynağı neredeyse tama-

men tanrısal bir dayanakla, kader fikriyle açıklanırken özellikle Marmara ve Kahramanmaraş Depremleri ile ilgili üretilen şiirlerde daha rasyonel açıklamalar da kendini göstermektedir. Bu şiirlerde müteahhitlerin açgözlülüğü (Kaya, 2007: 2), yıkımların kaynağı olarak işaret edilen hususlardandır. Âşıklar, söz konusu yıkımların sorumlularının tespit edilip yargılanması gerektiğine dair beklentileri açıkça ifade ederler. Âşık Erol Ergani'ye ait olan Asrın Felaketi adlı şiirdeki "Hesap sorulmalı suçlu kim ise" (Kızıldağ, 2023: 45) dizesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Daha yakın zamanlarda üretilen âşık şiirlerinde kader ve tanrısal ceza temasının azalıp onun yerine suçluyu tespit edip cezalandırma taleplerinin dile getirilmesine verilebilecek daha açık bir başka örnek ise Rüstem Şahin'e ait olan bir dörtlükte kendini gösterir. "Sanmayın bu işte tek suçlu kader / Söylesem suç olur sövsem kahreder / Hırsızlar yükünü tutmuş da gider / Yüreğim yanıyor yıkıldı Maraş" (Kızıldağ, 2023: 58) dizeleri, toplumsal öfkenin ve günah keçisi aramanın bir dışa vurumu olarak da değerlendirilebilir.

Bir deprem ülkesi olan Türkiye'de bu temayı işleyen şiirlerin en az 2-3 asırdır yazıya geçirilerek günümüze taşınması, depremin kaynağına, sorumlularına ve kavranışına dair toplumsal fikirlerdeki dönüşümlerin görünmesine olanak tanımaktadır. Örneğin Özdemir'in (2023a, 2023b) çalışmalarındaki şiir örneklerine bakıldığında XVIII. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında yaşanan deprem felaketlerinden dolayı yaşanan can ve mal kayıplarından padişahın, üst düzey bürokratların vs. asla sorumlu tutulmadığı

görülmektedir. Bu durum, birey ve devlet ilişkisinin Fransız İhtilali'nden sonra uğradığı dönüşümle açıklanabilir. Zorunlu askerlik hizmeti ve bireyin çoğu alanda devlet tarafından kontrol altında tutulması, güvenlik gibi bazı temel hizmetlerde devlete de sorumluluklar yüklemiştir. Türkiye'de Tanzimat ile başlayıp II. Meşrutiyet ile güçlenen ve Cumhuriyet ile kurumsallaşan bu devlet anlayışının yansımaları farklı dönemlerde ortaya çıkan afetlerle ilgili olarak devlete yüklenen yükümlülükler üzerinden de okunabilir.

1939 Erzincan depremine dair üretilen şiirlerde devlet ve bürokrasiden bahsedilmeye başlandığı görülür ancak bu şiirlerin hiçbirinde devlet, günah keçisi ilan edilmez (Kara, 1994). Dahası 1939 Erzincan Depremi ile ilgili üretilen âşık şiirlerinde toplumun, devlete karşı müteşekkir olma tutumu yer yer kendini gösterir. Örneğin Cemal Aydın tarafından üretilen bir şiirde "Sağ olsun devlet baba attılar temel; Temeli sağlamdır devletim kurdu / Sağ olsun devlet baba, halimizi sordu" (Kara, 1994: 34) gibi dizelerle toplumun devlete karşı şükran duyguları ifade edilmektedir. Yine aynı şaire ait olan bir başka şiirde "korkuya lüzum yok devlet yanımızda" (Kara, 1994: 35) ifadesi, toplum ve devlet arasında kurulan ilişkiyi yansıtan bir başka ifade olarak dikkat çeker. Müslüm Kumru, "devlet adamları gelip gördüler" (Kara, 1994: 111) diyerek devletin bu afet karşısında sorumluluğunu yerine getirdiğini işaret eder. Dursun Cavaklı ise aynı konuda "sağ olsun devletim yardım yolladı" (Kara, 1994: 191) diyerek memnuniyetini belirtmektedir. Bununla birlikte Marmara Depremini konu edinen

şiirlerde yer yer hükümet eleştirileri kendini gösterir. Marmara Depreminin doğurduğu yıkıma istinaden âşıklar devletin sorumluluklarını hatırlatır ve devletten yardım talep ederler (Kaya, 2007: 5; 14). 1939 Erzincan Depremiyle ilgili âşıkların şiirlerindeki devlet kavrayışı, 2023 Kahramanmaraş depremleriyle ilgili şiirlerde de kendini gösterir. Kahramanmaraş depremleri ile ilgili âşık şiirlerinde de devlet ve milletin el ele olduğu, devlet varken çaresizliğin mümkün olmadığı, devletin mevcudiyeti sayesinde yaraların sarılabileceğine dair vurgular dikkat çeker (Kızıldağ, 2023: 66, 83, 86, 139).

Ağıt türünün genel işlevlerinden biri, ölen kişinin ardında bıraktığı bireylerin ruh hallerini teskin etmektir (Görkem, 2001: 165). Depremde hayatını kaybeden kişilerin şehit olarak tanımlanmaları ve şiirlerde de kendilerinden bu şekilde bahsedilmesi, söz konusu teskin süreçlerinin biçimlenmesinde geleneksel kültürden istifade edildiğini göstermektedir. Tarihî şiirlerde örneği görülmese de hem Erzincan Depremleri hem de Kahramanmaraş depremlerinde hayatını kaybedenlerin bu şiirlerde şehit olarak tanımlanmasının birçok örneği mevcuttur (Kara, 1994: 8, 15, 16, 19, 20, 34, 45, 53; Kızıldağ, 2023: 93, 101).

Depremi konu edinen şiirlerde doğal olarak işlenen temalardan biri de yeniden inşa ve imar çalışmalarıdır. Bu temel toplumsal istek, âşıkların şiirlerinde bolca tekrar edilir (Kara, 1994: 63, 96, 97, 166). Toplumun felaket karşısında yeniden ayağa kalkma çabasının, dayanışma duygusunun ve geleceğe yönelik umudun da izlerini taşıyan bu şiirlerde hayata tutunma teması ço-

ğunlukla dinsel bir motivasyon ve söylemlerle biçimlenmektedir. Âşık Yüksel Yıldızoğlu'nun "Ol Allah büyüktür dayan Türkiye'm" ayaklı şiiri, bu yaygın tutumun karakteristik örneklerinden biri olarak okunabilir (Kızıldağ, 2023: 34).

Bu şiirlerde âşıkların geleceğe dönük temennilerinin önemli bir kısmı ise kolektif dayanışma ve ulusal birlik vurgusuyla kendini gösterir. "Birlik beraberliğe / Bağlanacak gün bugün" diye seslenen Hilmi Şahballı (Kızıldağ, 2023: 99), "Ozan Sabri çalışalım / Ekmeğimiz bölüşelim / Kötü günde birleşelim / Yandı Anadolu'm yandı" diyen Ozan Sabri (Kızıldağ, 2023: 37), "Varıp kar altında kol bacak derek / Ülkemin insanı oldu tek yürek / Haluk Levent gibi Ahbaplar gerek / Dayanmaz yüreğim oy ben öleyim" diyen Kul Emrah'ın dizeleri; birliktelik fikrini estetik bir tutumla ve ölçülü bir coşkuyla sunar. Çoğu şiirde bu vurgu, acıyla iç içe geçmiş, zorlukla kazanılmış bir duygu ifadesi olarak belirginleşir. Dini inanç, teslimiyet, kolektif dayanışma ve milli birlik vurgularıyla umut fikri görünür kılınır. Öte yandan umut temasının vurgulanmasında sivil toplum örgütleri ve devlet aracılığıyla biçimlenen deprem sonrası yardımlaşma organizasyonlarının yaygınlığına da referanslar verilmektedir.

Sonuç olarak, Türk halk şiirinde depremin temsili, kültürel olarak toplumun kendi değer yargılarını ve kolektif travma karşısındaki direnç biçimlerini anlamaya yarayan veriler içermektedir. Depremin ilahi bir uyarı, bir kader yazgısı ya da insani ihmallerin sonucu olarak yorumlanışı; halkın metafizik dünyasıyla ve toplumsal gerçekliğiyle kurduğu ilişkiye dair bir tablo sunar. Bu

tablo, Türk insanının felaket karşısındaki anlamlandırma biçimlerinin geçirdiği dönüşümü görünür kılar. Tanrısal cezadan kader inancına, müteahhit hırsından devlet sorumluluğuna, şehitlik anlayışından ulusal birlik ve yeniden inşa umuduna kadar uzanan yelpaze, halk felsefesinin tarihsel seyir içindeki evrimini, toplumsal sorumluluk ve dayanışma kavrayışını, ayrıca şiir aracılığıyla oluşturulan bir tür kolektif hafıza alanını örnekler.

Âşıkların sesiyle yankılanan bu hafıza; kaybın, direncin, kederin ve umudun taşıyıcısıdır. Bir yönüyle Tanrı'ya yönelen bir yakarış olan bu şiirler, diğer yandan devlete, topluma, bireylere dönük bir sorgulama ve dayanışma çağrısı niteliğindedir. Depremin doğurduğu yıkımın ardından doğan dayanışma, tıpkı şiirin kendisi gibi, toplumun damarlarında dolaşan yaşama iradesini yeniden yeşertir. Bugünün âşıkları, geçmiş yüzyılların ozanlarıyla aynı duyarlığın mirasçıları olarak acının şahidi ve umudun sözcüsü olmayı sürdürmektedirler. Böylelikle afetler ve deprem özelinde, genelde Türk halk şiirinin daha özelde ise âşıklık geleneğinin, kültürel sürekliliğin en dinamik damarlarından birini oluşturmaya devam ettiği söylenebilir.

Sahadan Derlenen Anlatıların Tip Kataloğu Sinopsisi

Deprem Öncesi: E1, E2, E3, E4, E5, M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18, M19, M20, M21, M22, M23, M24, M25, M26, M27, M28, M29, M30, M31, M32, M33, M34, M35, M36, M37, M38, M39, M40, M41, M42, M43, M44, M45, M46, M47.

Deprem Esnası: E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12, M48, M49, M50, M51, M52, M53, M54, M55, M56, M57, M58, M59, M60, M61, Mn1.

Deprem Sonrası: E13, E14, E15, E16, E17, E18, E19, E20, E21, E22, E23, E24, E25, E26, E27, E28, E29, E30, E31, E32, M62, M63, M64, M65, M66, M67, M68, M69, M70, M71, M72, M73, M74, M75, M76, M77, M78, M79, M80, M81, M82, M83, M84, M85, M86, M87, M88, M89, M90, M91, M92, M93, M94, M95, M96.

Sahadan Derlenen Anlatıların Künye ve Metinleri

Efsaneler

E1: Bana bir arkadaşım anlattı. Kadının biri, depremden bir gün önce rüyasında deprem olacağını görmüş. Rüyasında herkes enkazın altında kalmış, çok insan ölmüş. O sırada bu kadının kızı üniversiteden bir günlüğüne eve gelmiş. Kadın, rüyadan çok etkilenmiş olacak ki kızına, "Bu gece hiç uyumayalım, deprem olacak. Sokağa çıkalım, insanlara haykıralım, seslenelim; uyumasınlar, apartmanlarda kalmasınlar," demiş. Kızı, annesinin bu hâline anlam verememiş. "Annem delirdi, annem kafayı yedi. Sabah olunca annemi doktora götüreyim, bakalım doktor ne diyecek" diye düşünmüş. Kadın, kızını ikna edememiş dışarı çıkmaya, kendini dışarı atmış gece 12 gibi. Sonra sabaha karşı deprem olmuş. Yer sarsılınca, her taraf sallanınca herkes şaşkınlığa kapılmış. Depremden sonra insanlar bu kadının haklı olduğunu anlamış. Kızı da kurtulmuş ama annesini dinlemediğine pişman olmuş. Kadına Allah'tan gelmiş işte, ayan olmuş (KK1).

E2: Bir adam gece saat iki buçuk civarında uyanıyor. Duvarların üstüne üstüne geldiğini hissediyor, kalbi sıkışıyor. Bir türlü rahat edemiyor, sağa sola dönüyor ama geçmiyor. Kendisi imana düşkün biri olduğu için kalkıp abdest alıyor, "Bir namaz

kılayım" diyor. Teheccüd namazı kılıyor, uzun uzun dua ediyor. Sonra Kuran-ı Kerim okuyor, "Belki içimdeki sıkıntı geçer" diyor. Kuran'dan sonra, "Allah'ım beni koru, ailemi koru," diye dua ediyor. Ama duadan sonra içindeki sıkıntı daha da artıyor. Evin üstüne yıkılacakmış gibi olduğunu hissediyor. Karısının yanına gidip, "Ben duramıyorum, ev üstüme geliyor gibi, kalk biraz hava alalım" diyor. Karısı da "yat uyu" diyor. Adam da çocuklarını uyandırıyor. Çocuklardan biri babasını dinlemiyor, kalkmıyor. Biri de babasıyla çıkıyor dışarı saat 4'e doğru. Arabaya binip turlamaya başlıyorlar. Sonra deprem başlıyor ve aracı durduruyorlar. Adam orada arabanın içinde kalp krizi geçirip ölüyor. Yanındaki çocuğu hemen eve dönüyor. Annesi ve kardeşinin yaşadığını görüyor. Yani vakit gelince ecelden kaçılmıyor (KK4).

E3: Bana kayınvalidem anlattı. Onun eltisinin köyüne bir adam gelip evin birinden yiyecek istemiş. Evde sadece yufka varmış. Kadın yufkayı vermiş kapıya gelene. Yufkayı heybesine koymuş, giderken de "bu köy helak olacak, kaçın" demiş. Yeşil sarığı varmış, atına binip gitmiş. Bir hafta on gün geçmeden de deprem olmuş (KK5).

E4: Bu olay Alzheimer hastası yaşlı bir kadınla ilgili. Kadın yaşlı olduğu için bacakları tutmuyor, yürüyemiyor. Ailesi tarafından bakılıyor. Bir gün durup dururken ağaçları saymaya başlıyor. Sonra bir anda bağırıyor. O sırada yanındakilere dönüp, "Bu binalar yıkılacak. Buraya kepçeler gelecek, çok insan kurtarma yapacak" demiş. Yatağı pencerenin kenarındaymış, dışarıyı göstererek bunları söylemiş. Ailesi ise söylediklerine pek inanmamış.

Zaten çocuk gibi davrandığı için ciddiye almıyorlarmış. Aradan yaklaşık bir hafta geçmiş, kadının söylediği olaylar aynen yaşanmış. Deprem oluyor, binalar yıkılıyor, kepçeler geliyor, insanlar kurtarma yapıyor. O zaman çevresindekiler, "Bu kadının kalp gözü açıkmış" demeye başlamışlar (KK21).

E5: Yaşlı bir kadın kötü rüyalar görmeye başlamış. Bu durum aylarca sürmüş. Sürekli ölüm, cinayet, yangın gibi şeyler görüyormuş. Kadın her gece saatlerce Kuran okuyup namaz kılmaya başlamış. Sabahlara kadar ibadet edermiş. O gece deprem olurken Kuran okumayı bırakmamış. Kuran okurken üzerine kolon düşmüş ve hayatını kaybetmiş. Kendisini oradan çıkarttıklarında Kuran hâlâ ellerindeymiş (KK29).

E6: Gölcük depreminde deniz kenarındaki bir lokantada içki içen insanların hepsi deprem olunca denize düşüyor ve orada boğularak ölüyor. Sonra kurtarma ekipleri bunları çıkardığında bunların başı, domuz başına dönüşmüş. Bir de kuyrukları çıkmış. Bu hikâyeyi imam hatipte okurken yurttaki arkadaşlardan duydum (KK58).

E7: Ayyaşın biri içip içip her gün karısını dövermiş. O gece de karısını ve çocuklarını dövüp evden kovmuş. Karısı da çocukları alıp parka gitmiş. İşte deprem olunca ev yıkılmış, adam ölmüş ama kadın da çocuklar da kurtulmuş (KK59).

E8: Anne babasını kaybettikten sonra dedesiyle birlikte yaşayan bir genç varmış. Depremden yaklaşık iki yıl önce dedesi, ona bir dua yazıp kâğıdı vermiş. Muska diye anılsa da genç buna

muska demezmiş; o duayı cüzdanında her zaman taşır, başına bir sıkıntı geldiğinde ona tutunurmuş. Deprem anında da o dua yanındaymış, başucundaymış. Tavan çökmeye başladığında, normalde komodinle başı arasında neredeyse hiç yükseklik farkı yokmuş; düşen moloz doğrudan kafasına gelecekmiş. Ama anlatılan o ki, ağır parça komodinin üzerine, tam da duanın bulunduğu yere düşmüş. O dua, genci kurtarmış (KK60).

E9: Bu olayı bana amcam anlattı. Kadının biri deprem esnasında yatağıyla birlikte caddeye düşmüş. Yastığı yorganı hepsi üzerindeymiş kadının. Fark etmemiş bile deprem olduğunu. Evi yıkılmış kadının ama kendinde tek bir çizik yokmuş (KK61).

E10: Dört kişilik bir ailenin hepsi ölmüş. Çocukları küçükmüş. Çocuklardan biri annesinin kucağında birisi de babasının kucağındaymış. Yapışmışlar resmen. Çok uğraşmışlar ama ayıramamışlar. Vücutlarında yarık filan da yokmuş hani. Öylece defnetmişler onları (KK64).

E11: Bu olayı ablamın kocası anlattı. Maraş'ta yedi kız öğrenci varmış. Bunlar bir grupmuş, her yere beraber giderlermiş. Deprem günü yurttalarmış. Deprem olduktan sonra yedi kızın yedisi de ortadan kaybolmuş. Kameralara bakılmış; kızlar depremden önce yurda girerken görünüyor ama depremden sonra ne çıkışları görünüyor ne de enkazda bulunabiliyorlar. Bina defalarca, çok detaylı şekilde aranmış ama hiçbirinin cesedi ya da izi bulunamamış. Aradan birkaç gün geçtikten sonra yedi kız birden ortaya çıkmış, hepsi canlıymış. Yurda geri dönerken kameralar on-

ları tekrar kaydetmiş. Ancak nasıl kurtuldukları, nereden çıktıkları hiç görünmüyormuş. Kızlar da yaşadıkları süreyi hiç hatırlamadıklarını, sanki uyku hâlindeymiş gibi olduklarını söylemişler. "Bir anda uyandık ve başka bir yerdeydik" demişler. Bulundukları yerin de enkazın yakınlarında bir yer olduğu söylenmiş (KK69).

E12: Ecelden kaçamazsın. Bak burada saatlerce uğraşıp adamın birini çıkarmışlar sonra kaldırıma oturtmuşlar. Sağlık ekiplerini bekliyorlarmış. Adamın da pek bir şeyi yokmuş hani iyiymiş. Sonra oturduğu yerde kafasına tuğla düşmüş, orada ölmüş. Yani ecel geldiyse kaçamazsın (KK70).

E13: Bu hikâyeyi Gölcük Depreminden sonra duydum ben. O zamandan beri aklımdan çıkmaz. Gölcük Depreminden üç dört gün önce küçük bir kızın rüyasına Peygamberimiz giriyor. Kız daha 7-8 yaşlarındaymış. Resulu Aleyhisselam küçük kıza "yakında büyük bir deprem olacak" diyor. "Sevdiklerine haber ver" diyor. Kız da uyanınca herkese söylüyor "deprem olacak" diye. Tabi kimse inanmıyor kıza. "Peygamber rüyama girdi" diyor ama inanmıyorlar işte. Sonra kız rüyasında yine görüyor Peygamber'i. Bu sefer kız ağlıyor "bana inanmıyorlar" diye. O zaman Efendimiz de diyor ki "bak şimdi sana inanmaları için ben sakallarımı ve kirpiklerimi Kuran'ın içine saçıyorum. Yeryüzündeki bütün Mushafların içine saçıyorum sakallarımı ve kirpiklerimi. Kim ki sana inanmazsa aç kitabı, sayfaların arasındaki bu delilleri göster" diyor. Kız da uyanınca evindeki Kuran'ın sayfalarını karıştırıyor ve bakıyor ki gerçekten kirpik de var, sakal da var. İşte o

zaman kızın anası babası kıza inanmışlar. Sonra sevdikleri kim varsa onlara gidip anlatmışlar, Kuran'ı açıp göstermişler bir bir. İnananlar, kaçanlar kurtulmuş, inanmayanlar helak olmuş gitmiş. Şimdi istediğin Kuran'ı aç bak, incele. O kirpikleri, sakalları muhakkak görürsün (KK82).

E14: Bu olay Hatay'da olmuş. Yıkılan bir binada arama çalışmaları sürerken bir adam gelip, ekipleri yıkıntının belli bir alanına yönlendirmiş. Tam burada iki çocuğum var demiş. Çocuklar kurtarılmış. Sonra çocuklar, babalarının yıllar önce şehit olduğunu söylemiş (KK91).

E15: Depremden sonra köyün birinde 2 çocuk da enkaz altında kalmış. Babaları ağlamış, feryat etmiş demiş ki "ben çocuklarımı kurtarmaya gideceğim", 2 adam yardım etmiş, çocukları çıkarmışlar. Cenazeleri nereye indirsek diye düşünürken o yıkılmayan evlerin birinin çatısına koymuşlar ki canavarlar yemesin diye. Kardan bütün yollar kapanmış. Çocukları çatıya koymuşlar, inip ellerini yıkamışlar, döndüklerinde çocuklar birbirine dönmüş ve ellerini başlarının altına koymuşlar. Çocukları sırtüstü düzeltmişler. Sonra tekrardan gelmiş adam bir de bakmış ki çocuklar yine ters dönmüş. Neden böyle olduğunu anlayamamışlar. Ne zaman oradan ayrılsalar cansız çocuklar birbirine dönüyormuş. O çocukları ayırmamışlar, birlikte gömmüşler (KK92).

E16: İkinci gün bir tane çocuk çıkartmışlar 5-6 yaşlarında. Çocuk, bana aşağıda bir kadın iki kere su getirdi demiş ama ço-

cuğu kurtardıkları yere kimsenin ulaşması mümkün değilmiş (KK94).

E17: Kadının birini çıkarmışlar enkazdan. Kadın, Kuran okurken ölmüş. Öyle donup kalmış. Sayfaları açık Kuran, kadının yüzüne yapışmış. İki eliyle de Kuran'ı tutuyormuş kadın. İmam, bunu böyle gömeceğiz demiş (KK97).

E18: İki mahalle ötede yaşanan bir olay olmuş. Enkazdan kurtarılan 6 yaşındaki bir çocuğun hikâyesi. Çocuk, günlerce taşların arasında sıkışıp kalmış. Kurtarma çalışmaları sırasında pek çok noktaya aynı anda müdahale edildiği için ona biraz geç ulaşılmış. Enkazdan çıkarıldıktan sonra çocuğa, "Korkmadın mı?" diye sormuşlar. O da annesine ve babasına, hiç korkmadığını söylemiş. Çünkü yanında bir teyze varmış; ona kendini hiç yalnız hissettirmemiş. Sürekli ninni söylemiş, saçlarını okşamış, uyumasına yardımcı olmuş. Acıktığında ise "Sabret, gelecekler" diyerek onu sakinleştirmiş. Kurtarma ekipleri bu hikâyeyi duyduklarında büyük şaşkınlık yaşamışlar. Çünkü çocuk enkaz altında tamamen yalnız bulunmuş; yanında herhangi bir yetişkin yokmuş. Ailesi de kendi kurtarılma anlarında çocuğu geride bırakmak zorunda kaldıklarını, o sırada çocuğun yanında kimsenin olmadığını söylemiş. Daha da ilginci, çocuk hâlâ ninni söyleyen o kadının yüzünü çok net bir şekilde tarif edebiliyormuş. Ancak ne ailesi ne de çevredeki insanlar bu tarife uyan birini tanıyormuş. Ne mahallede ne apartmanda ne de yakın çevrede böyle bir kadın biliniyormuş. Buna rağmen çocuk, gördüğünü söylediği kadını tüm ayrıntılarıyla anlatmaya devam ediyormuş (KK101).

E19: Bir kadın günlerce enkaz altında mahsur kalmış; tam kaç gün olduğunu kendisi de hatırlamıyormuş. Yüksek bir binanın altında kaldığı için kurtarma ekipleri ona uzun süre ulaşamamış. Orada tamamen yalnız olduğunu sanıyormuş ama her gece karanlığın içinde birinin ona dua ettiğini duyduğunu anlatmış. Ses çok netmiş; sanki biri onun korkmaması, yalnız hissetmemesi için yanında durup dua ediyormuş. Sesin kadına mı erkeğe mi ait olduğu belli değilmiş ama gerçekliğinden hiç şüphe etmemiş. Kurtarıldıktan sonra ekiplere bunu anlattığında, "Yanında kimse yoktu" demişler. Kadın ise ısrarla, "Siz yok diyorsunuz ama ben o duayı çok net duydum" diye karşılık vermiş (KK102).

E20: Bu olay da anlatanı çok etkilemiş. Deprem sırasında, enkazın sallandığı anda bir adam başına düşen taşlar nedeniyle bilincini kaybetmeye başlamış. O sırada kendisini çok uzun, karanlık bir koridorda görmüş. Koridorun sonunda beyaz bir ışık varmış ve ona doğru gitmeye çabalıyormuş. Ancak koridor o kadar uzunmuş ki; çırpına çırpına ilerlemeye çalışsa da ulaşamıyormuş. Tam o sırada karşısına bir kişi çıkmış ve onu durdurmuş. Adam, karanlıktan korktuğunu ve ilerleyemediğini söylerken, o kişi "oraya gitmen için daha erken" diyerek yolunu kesmiş. Bu engellemeden sonra bir anda nefes aldığını hissetmiş; o ana kadar nefes aldığını bile fark etmediğini söylüyor. Ardından uğultu şeklinde sesler gelmeye başlamış. Birkaç dakika sonra bu sesler kurtarma ekiplerinin seslerine dönüşmüş. Bilinci yavaş yavaş yerine gelmiş. Bacağına düşen beton parçasını kaldırmışlar ve onu kur-

tarmışlar. Anlatan kişi, "O ses ve o kişi beni durdurmasaydı belki de son nefesimi verecektim" diyor (KK103).

E21: Bu hikâye kulaktan kulağa anlatılıyor bak. Depremde bir apartmanın bodrum katında bir bebek enkaz altında kalmış. Beşiğinde uyuyormuş, anası babası da ulaşamamış yıkılınca ev. Aramaya başlamışlar sonra. Bebek neredeyse hiç ses çıkarmıyormuş; bilinci kapanmak üzereymiş. Arama kurtarma ekipleri sürekli seslenmişler, ışık tutmuşlar ama ses yok. Oyuncak sesi kullanmışlar, annesi sesleniyormuş ama bir ses alamıyorlarmış. Anababa, "bebeğimiz içeride" diye yalvarıyormuş ama bebekten hiç ses gelmiyormuş. Tam umudun azaldığı bir anda, ekipten biri, enkazın içinde küçük bir parıltı fark etmiş. Yaklaştıklarında bunun cep telefonunun ışığı olduğu anlaşılmış. Telefonun şarjı sadece %2'ymiş; normalde bu seviyede el feneri bile çalışmazken ekran açık kalmış. Ekranda tek bir şey varmış: Bebeğin babasının çektiği bir aile fotoğrafı. Bebek, beşiğin içinde o fotoğrafa bakarak sakin kalmış; neredeyse hiç hareket etmeden hayatta kalmış. Sonra oradaki herkes ağlamaya başlamış (KK105).

E22: Üniversiteye giden bir kızdan duydum ben bunu. Bir genç kız yıllar boyunca sınav kitapları ve okuma kitapları biriktirmiş. Küçük kitaplığı artık yetmeyince kitapları yerde üst üste yığmış. Deprem başladığında tavandan kopan beton parçaları düşmüş. Ama kitap yığınları betonları tutmuş. Beton, kitaplara baskı yapmış ama kıza ulaşmamış. Genç kız tek bir yara bile almamış. Biriktirdiği kitaplar sayesinde ölmemiş çocuk. O yığınların

içinde, babasının ona aldığı ilk kitap da varmış. Yani kızın hayatını ilim sevgisi kurtarmış (KK106).

E23: Dört yaşlarında bir çocuğu çıkarmışlar enkazın altından ama üçüncü günde. Çocuğun yanında kimse de yokmuş. Saatler sonra ulaşmışlar. Çocuk enerjikmiş, canlıymış. Ağlaması sızlanması yokmuş. "Karnın aç mı?" diye sorduklarında, "hayır" demiş. "Ne yedin?" demişler. "Bir tane abla vardı yanımda, bana kek, çikolata, süt getirdi. Meyve verdi. Benimle oyunlar oynadı" demiş. Ama orada kimseler yokmuş (KK107).

E24: Bak şimdi kadının biri kalp hastası. Korktuğu anda yani heyecanlanınca ilacını almazsa kalp krizi geçiriyor hani. Depremden sonra iki gün kalıyor göçüğün içinde. Sıkıştığı yerde ilaç, su, hiçbir şey yokmuş. Sonra uyumuş uyanmış bir de bakmış yanında iki şişe su, dört kutu da ilaç. Tozların içinde bu kutular da şişeler de tertemizmiş. Allah'ın izniyle orada peyda olmuş ilaçlar (KK109).

E25: Benim kuzenim Maraş'ta yaşıyor. Bunların mahallede bir deli varmış. Herkesin yardım ettiği, zararsız bir deli. Depremden hemen sonra mahalleden adamın birinin üstüne kolon düşmüş. Adam yaşıyormuş ve kolon kaldırılsa kurtarılabilecekmiş. Mahalleli 7-8 genç yarım saat uğraşmışlar ama ne yaptılarsa kaldıramamışlar kolonu. Derken bu deli çıkmış gelmiş, "Ya Allah" deyip sırtlanmış, bir çırpıda kaldırmış kolonu. Adam kurtulmuş. Kimileri bunun ilahi bir kuvvet olduğunu söylemiş (KK113).

E26: Bu olay Maraş'ta yaşandı, Ebrar Sitesindeki bloklardan birinde oluyor yani. Şimdi yıkılmış bir blokta arama çalışmaları devam ederken kadının biri geliyor ağlayarak. "Binanın şu kısmında" diyor "benim iki çocuğum var". Görevliler de diyor ki "orada ses yok ama buradan ses geliyor burada çalışmalıyız". Kadın, yalvar yakar ekipleri oraya götürüyor işte. Birkaç saat sonra kadının söylediği gibi iki çocuğun da sesi gelmeye başlıyor. Ekipler çalışıp çocukları çıkarıyorlar. Neyse bakıyorlar kadın yok, gitmiş. Çocuklara diyorlar ki sizin burada olduğunuzu anneniz söyledi diyorlar. Kadını tarif ediyorlar. Tarif edilen kadın çocukların annesi işte. Çocuklar annelerinin 4 yıl önce öldüğünü söylüyor. Bu hikâyeyi herkes biliyor burada (KK118).

E27: O gece yıllar önce şehit olan askerlerin de kurtarma çalışmalarına katıldığı anlatılıyor. Bu olaylardan birinde bir kadınla çocuğunu, enkaz altından çıkartmış şehit. Adını, soyadını, şehit olurken askerlik yaptığı birliği söylemiş. Köyünü söylemiş, şu köydenim demiş. Osmaniye'nin bir köyü. Şehidin kurtardığı kadın iyileşince şehidin köyüne gidip karısını ve çocuklarını ziyaret etmiş (KK119).

E28: Arkadaşımdan duydum. Onların mahallede küçük bir kız enkaz altında kalmış. Onu, beyazlar içinde yaşlı bir adam kurtarmış. Sonra da hemen kaybolmuş adam. Adamı çok aramışlar ama bulamamışlar. İlahi bir yardım olabilir (KK120).

E29: Kayınvalidemin bir akrabası anlattı. Bu adam enkaz altında günlerce durmuş. En sonunda iki-üç ay kadar önce ölen

bir yakını gelmiş. 'Beni takip et' demiş. Bizimki de korkmuş ama takip de etmiş. Yarım saat sonra çıkıp kurtulmuş enkazdan (KK121).

E30: Bizim mahallede anlatılan bir olay var. Ekipler mahalleye geldiğinde çocuklarını arayan bir anne-baba AFAD çalışanlarına üç çocuğunun yerini tarif ediyorlar. Çocuklar kurtarılıyor. Çalışmalar devam ederken anne-babanın cesetleri de çıkıyor. Bunu gören AFAD çalışanları fenalaşıp bayılmış. Sonra da Ankara'ya dönmüşler. Allah, anne ve babaları vasıtasıyla çocukların kurtarılmasına vesile oluyor (KK124).

E31: Arama kurtarma çalışmalarında öncelik yaşayanlarındır. Bir binada çalışan AFAD yetkilileri orada yaşayan kalmadığını düşünerek başka bir enkaza geçecekleri sıra bir kadın geliyor. Yıkıntılardaki özel bir noktayı işaret ederek burada iki çocuğum var diye yalvarıyor. Yaşadıklarını söylüyor. Yetkililer zar zor ikna olup araştırmaya başlıyorlar. Sonra gerçekten iki çocuğu tespit edip çıkarıyorlar. Sonra kadına haber vermeye gidince kadını bulamıyorlar. Çocuklara "sizin yerinizi anneniz söyledi" diyorlar. Çocuklar da annelerinin yıllar önce öldüğünü söylüyor (KK126).

E32: On iki yaşındaki bir çocuk üçüncü gün kurtarılmış. Kurtarılmayı beklerken ona bir kadın yardım etmiş. Kadın sürekli bisküvi, süt, meyve suyu gibi şeyler getirmiş. Çocuk da bunları yiyerek hayata tutunmuş. Çocuk kurtarıldıktan sonra doktorlar

muayene etmiş. Hakikaten karnının tok olduğunu anlamışlar (KK133).

Memoratlar

M1: Depreme Adıyaman'da yakalanan bir arkadaşım anlattı. Depremden yarım saat önce bunların mahalleye iki tane kadın gelmiş zile basmışlar. Arkadaşım kapıyı açmamış tabii gece saat iki. Kadınlar "birazdan deprem olacak, evinizden çıkın, canınızı kurtarın" demişler. Arkadaşım bunları hırsız sanmış. Sonra deprem olunca herkes dışarı çıkmış. Komşularıyla konuşurken bu kadınların başka evlere de gidip uyarıda bulundukları anlaşılmış (KK2).

M2: Depremden bir hafta önce evimi karıncalar bastı. Bütün karıncalar benim eve gelmiş gibi… Nereden geldiler, niye geldiler hiç anlamadım. Kış günü o kadar karıncayı hiç görmedim. Kapı diplerinden, pencere kenarlarından akın akın giriyorlardı. Yerde ekmek kırıntısı yok, kırılan pekmez kavanozu yok, dökülen şeker yok. Süpürdüm, ilaçladım, kovdum yine geldiler. Bir hafta boyunca her gün temizlik yaptım. Deprem gecesi de yine silip süpürüp yattım. Depremden sonra hepsi birden kayboldu. Bir tane bile yoktu. Sonra anladık olanı biteni. Karıncalar depremi önceden hissedip kaçarlarmış yuvalarından (KK3).

M3: Benim kuzenimin bir şeyhi var. "Evini sat" demiş buna şeyhi. "Uşak'ta bir peynirci var, git oraya yerleş" demiş. "Bundan sonra orada çalış" demiş. Ama maaşsız. Dinledi bu ho-

casını, evini sattı, gitti. Ertesi hafta deprem oldu. O binadan 3 kişi öldü. Hocası sayesinde kurtulduğunu düşünüyor şimdi (KK6).

M4: O gece ben İstanbul'daydım. Karım ve çocuklarım Maraş'taydı. Rüyamda elimde yorganla geziyorum. Benim gibi gezen çok kişi var ama kalabalığız. Yorganları koymak için dolap arıyoruz. Bana dolap kalmamış, sırtımda yorganla dolaşıp duruyorum. Çok çaresizim. Mahcubum da bu durumdan. Sonra uyandım. Terlemişim çok. Gökyüzüne baktım, sapsarı ve huzursuzluk vericiydi. Saat 5'e doğru telefonum çaldı. Maraş'ta deprem olduğu haberini aldım (KK7).

M5: Rüyamda kocaman bir yılan gördüm. Bizim köyün altına yerleşmek istiyormuş. Dedeler gelip okuyor üflüyor ama yılan bir türlü gitmiyor. O gece depremle uyandık (KK8).

M6: Kızımın gördüğü rüyalar genelde çıkardı. 14 yaşındaydı. Gece 1 gibi geldi beni uyandırdı. "Baba" dedi, "çok kötü rüya gördüm. Beraber uyuyalım." Yattık beraber. Rüyasını sormadım, korktum. "Sabah suya anlat" dedim. Bizde öyle inanılır. Sıkı sıkı sarıldı bana. Sonra deprem oldu işte. Ben bacağımı kaybettim, kızım da hayatını kaybetti (KK9).

M7: O gece depremden iki saat önce komşunun tavukları ötmeye başladı. İki saat boyunca öttüler. Başkalarının da dikkatini çekmiş. Kümes dolusu tavuk var, belki 20 tane. Alışkın değiliz böyle sese biz. Demek ki hayvanlar hissediyor depremi (KK10).

M8: Köpek havlamalarına uyandım. Pencerenin kenarına gidip dışarı baktım. Gökyüzü bembeyaz oldu. Sonra ses geldi, en sonunda da sallanmaya başladık. Sallanma ile gökyüzünün beyazlığı arasında 5-10 saniyelik bir zaman vardı (KK11).

M9: O gece yatarken çok huzursuzdum. Gece uyandım saat 4'e geliyordu. O saatte kalkmam hiç. İçimden namaz kılmak geldi. Abdest aldım. Namaza başlamadan deprem oldu. En azından uyanık bir şekilde yakalanmış oldum (KK12).

M10: Depremden tam 5 dakika önce ben tam sobanın önünde minderin üstünde böyle uyumuştum. Ondan sonra sanki biri böyle bana dokundu gibi hissettim. Gözlerimi açtım ondan sonra hani böyle bir his geldi. Birden tekrar gözlerimi kapattım ve içimden bir ses 3 defa art arda ''oradan kalk, oradan kalk deprem olacak'' dedi. Ondan sonra ben de durdum durdum gözlerimi açtım ve tekrar gözlerimi kapattım ve birden kendi yerimden fırladım. Ayağa kalktığım gibi deprem oldu, ev sallandı evden çıktık dışarı, tekrar geldik. İçimden tekrar deprem olacak hissiyatı vardı ve tekrar deprem oldu (KK13).

M11: Depremden bir gün önce meydanda kocaman bir karga ölüsü vardı. Bu uğursuzluk getirecek diye konuştular. Bak aynı konu hem kahvede konuşuldu hem camide. O akşam depremi yaşadık (KK15).

M12: Benim üniversiteden oda arkadaşımın annesi, depremi önceden haber veren rüyalar görmüş. Kendisi hafızlık yapmış, kurslarda ders veren, ilimle uğraşan, öğretmen gibi bir kadın.

Depremden yaklaşık üç ay önce, kesik kesik ve birbirinden farklı rüyalar görmeye başlamış. İlk rüyasında, binaların sallandığını, her yerin sarsıldığını görmüş; ancak bu rüyayı o an tam olarak anlamlandıramamış. İkinci rüyasında insanların öldüğünü görmüş. Üçüncü rüyasında ise yine insanların öldüğünü fakat bunun sadece Maraş'ta değil, daha fazla şehirde gerçekleştiğini görmüş. Zamanla haberleri izleyip profesörlerin ve uzmanların söylediklerini dinledikten sonra, gördüğü rüyaların bir işaret olduğunu ve bir deprem olacağını düşünmüş. Bunun üzerine çevresindekilere durumu anlatmaya başlamış. Ancak ne annesi ne babası ne kocası ne de komşuları ona inanmış. Aksine, "abartıyorsun", "uyduruyorsun" gibi tepkiler vermişler. Kadın ise buna rağmen ısrarla uyarmaya devam etmiş. Depremin olduğu gün, daha önceden aldığı bu uyarıları ciddiye alarak önlemini almış ve dışarı çıkmış. Depremden sonra, kendisine inanmayan pek çok insanın hayatını kaybettiğini görmüş (KK18).

M13: Lise yıllarından yakın bir arkadaşımın anlattığı bir olay var. Onun yakın akrabalarından bir aile, hafta sonu köye geliyor. Cumartesi akşamı kadın bir rüya görüyor: Maraş'taki bütün binaların yıkıldığını, herkesin öldüğünü, insanların feryatlarını, ağıtlarını görüyor. Sabah olunca, pazar günü kocasına, "Böyle bir rüya gördüm, bugün Maraş'a gitmeyelim, burada kalalım," diyor. Ancak kocası buna inanmıyor. Öğlene kadar tarlada çalışıyorlar. Öğlen vakti dönüş yaklaşınca kadın yine ısrar ediyor: "Gitmeyelim, Maraş'ta bir şey olacak, burada kalalım, orası güvenli değil" diye yalvarıyor. Adam ise, "Bir rüyaya mı inanacağız? Yarın işim

gücüm var, erken kalkmam gerekiyor" diyerek kabul etmiyor. Gece saat 00:00–00:30 civarında Maraş'a varıyorlar, eve geçiyorlar. Kadın yine, "Buradan gidelim, bir şey olacak," diyor ama adam inanmıyor. Kadın ve kocası yatak odasında, çocuklar ise oturma odasında kanepede yatıyor. Saat 04:17'de deprem oluyor. Bina çöküyor. Adam molozların altında kalarak hayatını kaybediyor. Kadın ağır yaralanıyor. Çocuklar ise oturma odasında kanepelerin arasına düşüyorlar. Üç gün sonra AFAD ekipleri tarafından kurtarılıyorlar. Çocukların bilinci gidip geliyormuş; açlık ve havasızlık nedeniyle hastaneye kaldırılıyorlar. Kadın bir süre Kayseri'de yoğun bakımda kalıyor ve sonrasında iyileşiyor. Çocuklar ise çok şükür hayatta ve sağlıkları yerinde (KK19).

M14: İlk deprem olduğunda ben yurttaydım. Babam şehir dışında olduğu için beni almaya sabah bir akrabamız geldi. Evimiz güvenli olmadığı için köye gittim o akrabamızla. Yemek yerken ikinci deprem oldu. Köyde yıkılan evler olduğu için o gece ahırda kaldık. Ahır briketten yapılmış, güvenli dediler. Yaklaşık 20-30 kişiydik, bir de koyunlar koçlar vardı. Soba kurduk. Yerde yattığımız için bütün sarsıntıları hissettik sabaha kadar. Bazıları güçlüydü sarsıntıların. Güçlü sarsıntılardan önce koyunlar başlıyordu zaten meleşmeye. Hayvan seslerini duydukça anlıyorduk yeni depremler olacağını. Yani hayvanların depremi hissettiğini ben gözlerimle gördüm (KK20).

M15: Teyzem anlattı bunu; onların komşusu yaşamış. Depremden birkaç saat önce, gece vakti ailecek evde oturuyorlarmış. Karşı dairede yaşayan bir ailenin köpeği varmış; normalde sessiz,

sakin bir hayvanmış. Ne çok havlar ne de ortalığı ayağa kaldırırmış. Zaten teyzemi asıl şaşırtan da buymuş. O gece köpek birden değişmiş. Kapıya saldırmış, tırmalamış, durmadan havlamış. Ev halkı yatmaya hazırlanırken köpek sürekli koşuşturuyormuş, sanki büyük bir telaş içindeymiş. Teyzem, "Biz deprem anında ne yaşayacaksak, o köpek o an yaşıyordu sanki," diye anlatıyor. Köpeğin sahibi adam da anlam verememiş, dışarı çıkarmak istemiş ama köpek çıkmamış, direnmiş. Kaç saat ortalığı yıkmış köpek. Apartmanda kriz çıkmış. Deprem başlayınca köpek bir hamlede çocukların yatağına atlamış, üstlerine kapanmış. Aile ne olduğunu anlayamadan ev çökmüş. Betonlar, molozlar, hepsi köpeğin üstüne düşmüş. Çocuklar sağ kalmış ama köpek ağır yaralanmış; kan kaybından kısa süre sonra da ölmüş. Köpeğin sahibi, gözleri dolarak anlatıyormuş: "Biz çocuğumuza yetişemezdik. O köpek hissetti, kendini siper etti. Çocuklar onun sayesinde hayatta." Bu bildiğin canını vererek korumak (KK23).

M16: Bunu bana lise arkadaşım anlattı. Depremin olduğu gece, saat dörde doğru babası uykudan bir anda uyanmış. Normalde çok sakin bir adam olmasına rağmen o an sanki kendinden geçmiş gibi davranmaya başlamış. Güçlü bir şekilde bağırarak "yerin altından gürültü geliyor, bir şey olacak" demiş ve evin içinde dolaşmış. Herkesi uyandırıp sürekli "kalkın, dışarı çıkmalıyız" diye ısrar etmiş. Ailesi önce inanmasa da kısa süre sonra sallantıyı hissedince panikle dışarı çıkmışlar. İçerde tüm mobilyalar yıkılmış, binanın merdivenleri çökmüş. Arkadaşım bu olup bitene hâlâ anlam veremez (KK24).

M17: Toplu kaldığımız alanda bir kadın, yaşadıklarını anlatmıştı. Kadın, depremden önceki bir hafta boyunca her gece saat 04:17'de uyanıyormuş. Depremin olduğu gece ise uykusundayken sırtında bir el hissetmiş ve "Uyan artık" diyen bir ses duymuş. Gözlerini açtığında elin gerçek mi yoksa hayal mi olduğunu tam olarak idrak edememiş. Yataktan kalkıp mutfağa su içmeye gittiği sırada sarsıntı başlamış. Bina yavaş yavaş sallanmaya başlayınca panikle dışarı çıkmaya çalışmış. Karanlıkta, ezbere bildiği yolu bulmakta zorlanmış; adımları karışmış, merdivenden düşecek gibi olmuş. Tam o sırada önünde hafif bir ışık belirmiş. Göz alıcı değil, sadece yolunu görebileceği kadar bir aydınlıkmış. O an nasıl olduğunu anlayamadan kendini dışarıda bulmuş. Evde yalnız yaşıyormuş ve giriş katta oturduğu için kurtulabilmiş. Üst katlardaki bazı komşuları hayatını kaybetmiş. Bu kadın, "Beni o ışık çıkardı" derdi. Herkese anlatırdı bu hikâyeyi (KK25).

M18: Kuzenimin bir iş makinası vardı; depremden sonra kurtarma ekipleriyle birlikte enkaz alanlarına gitmişti. Orada bir ev sahibinden ilginç bir hikâye duymuş. Ailenin bir papağanı varmış. Depremden hemen önce papağan aniden bağırmaya başlamış "kaçın, kaçın" diye. Aile çok şaşırmış; çünkü papağan bu kelimeyi daha önce hiç söylememiş, kimse de ona öğretmemiş. Bu garip durum herkesi huzursuz etmiş. Tam o sırada deprem başlamış. Ev yıkılırken aile kendini dışarı atmayı başarmış. Dışarı çıktıklarında papağan hâlâ "kaç, kaç" diye bağırıyormuş. Aile binalardan uzaklaşıp daha sakin bir yere gidene kadar papağan susma-

mış. Ancak güvenli bir alana ulaştıklarında papağan sakinleşmiş ve sessizleşmiş (KK26).

M19: Bu olay Türkoğlu'nda yaşanmış. Arkadaşım gece saat 04:10 civarında sigara içmek için balkona çıkmış. O sırada gökyüzüne baktığında, toplu hâlde bir kuş sürüsünün geçtiğini görmüş. Ancak bu, alışıldık bir kuş sürüsü değilmiş. Normalden çok daha hızlı uçuyorlarmış. Hatta hızlarını, "sanki jet geçiyordu" diye tarif ediyor. Depreme yaklaşık iki dakika kalana kadar kuş sürüleri ardı ardına geçmiş, sonra bir anda ortadan kaybolmuşlar. Kuşlar gözden kaybolduktan hemen sonra sarsıntı başlamış. Ne olduğunu anlayamadan ailesini uyandırmış ve hızla dışarı çıkmışlar. Çok şükür kayıpları olmamış. O kişi, kuşların o hızını hâlâ gözünün önüne getirdiğini ve bunun akıl alır gibi olmadığını söylüyor. O an içten içe bir şeylerin ters gittiğini hissettiğini söylüyor (KK27).

M20: Benim halamların ev sahibi, Adıyaman'da doktor. Bu doktor ailenin evinde köpek varmış. Gece olan depremden önce köpek havlamaya başlamış, susmamış. Sahibi de onu almış parka çıkarmış saat 4'te. Sonra deprem olmuş işte. Binanın bir kısmı yıkılmış. Onların binasından ölenler olmamış ama bir kişinin bacağını kesmişler (KK28).

M21: Benim görümcem Maraş'ta yaşıyor. O zaman Ebrar Sitesinde oturuyordu. Hemşirelik yapıyor. Depremden bir ay önce çok korkmaya başladı. Birkaç güne bir "gelin beni alın" diye telefon açardı. Kocam da gidip onu alıp gelirdi. Belki bir iki ay

böyle geçti. Haftada en az birkaç kez bize gelir bizde kalırdı. Kötü şeyler hissediyordu yani, "başımıza kötü bir şey gelecek" diyordu sürekli. Deprem gecesi de buradaydı. İyi ki de buradaydı çünkü yaşadığı binada onlarca kişi öldü. Allah'ım kimilerine önceden hissettiriyor (KK30).

M22: 5 Şubat'ta akşam yemeği için ciğer yapıyordum. Ciğeri doğrarken bıçağın uç kısmının üçe bölündüğüne şahit oldum. Çok şaşırdık yani. Korktuk. Depremden sonra ayan oldu. Meğer işaretmiş (KK31).

M23: Ben depremin işaretini aldım. 5 Şubat günü akşam namazına doğru çok fazla uykum gelmişti. Uyudum, akşam ezanıyla birlikte uyandım. O zaman küçük kardeşim bir buçuk yaşındaydı. Odamda uyuyordu. Sonra kardeşimin ağlama sesini duydum. Odaya gidip kardeşimi ayağımda sallamaya başladım. Odamın perdesi açıktı. Odanın penceresinden inşaatı görüyordum. Rüya değil eminim, inşaatın sallandığını gördüm, sonra yıkıldı ve bağırışlar içinde altta kalanları kurtarmaya çalıştılar. Sonra onun etkisiyle ağlamaya başladım. Ağlama sesime annem geldi. Anneme ne olduğunu anlatamıyordum, çok şiddetli şekilde ağlıyordum. Sonra ağlarken ellerim titredi ve kaskatı bir şekilde kesildi. Ne konuşabiliyordum ne hareket edebiliyordum. Sonra annem küçük kardeşime bakması için apartmandan arkadaşımı çağırdı. Bu sırada babam şehir dışında olduğu için annem ambulansı aradı ve hastaneye gittim. Hastaneye gidip kendime geldiğimde deprem mi oldu diye anneme sordum. Annem "hayır" dedi. Sonrasında eve geldik ve 4:17'de olan sabahki depreme yakalandık. Annem, babam, akrabalarımız

hepsi bu duruma çok şaşırdı. Ama ben de tam olarak bilmiyorum deprem olacağını nasıl önceden hissettiğimi. Sadece hissettim (KK32).

M24: Bizim 8 tane ineğimiz var. Her gün onları sağar, sütlerini satarız. Depremden önce iki hafta boyunca inekler hiç süt vermedi. Sağmaya gittiğimizde huysuzlandılar. Baytar geldi, bilemedi sebebini. Depremden sonra normale döndüler. Süt vermemelerinin depremle ilişkili olduğunu düşünüyor herkes (KK33).

M25: O gece kardeşlerimle birlikte uyuyorduk. İki tane benden küçük kardeşim var. Gece yarısı kardeşlerimin yüzlerini karışık bir şekilde görmeye başladım. Ağızları, burunları gözleri birbirine girmiş gibiydi. Cinlenmiş gibilerdi sanki. Biraz dua edeyim dedim Fatiha okumaya başladım. Ama okurken yarısında unutuyorum. Normalde bunu unutmam mümkün değil. Sonra gittim yakından baktım, besmele çektim, elimle dokundum. Küçük olan kardeşimin burnunda sadece bir delik olduğunu anlayınca bağırarak çıktım odadan. Annem çıktı geldi, yani herkes uyandı. Sonra da deprem başladı. Hepimiz uyanık olduğumuz için kendimizi korumaya aldık (KK34).

M26: Ben Elazığ depremine de yakalandım, Maraş depremlerini de yaşadım. Elazığ depreminden 10-15 dk önce dizlerim sızlamaya başladı. Çok güçlü ağrı. Hani yürütmüyor. Bıçak saplanır gibi. Aynı şeyi 6 Şubat depremlerinde de yaşadım. Gece olana anlam veremedim. Ama gündüz olan deprem anında hasar almış bir binada arama yapıyorduk, yine dizlerim sızlamaya başlayınca bütün gücümle bağırdım: "Kaçın" dedim, "deprem olacak

hemen çıkın binadan" dedim. Herkes koşarak çıktı sonra da o ikinci büyük deprem oldu işte. Bu dizlerimin sızlaması Allah'tan mı artık bilmiyorum ama bir işaret yani (KK35).

M27: Benim üç yıldır beslediğim bir kedim var. Adı Bediş. Gündüzleri dışarıdadır bu. Geceleri de eve girer. O gece yatağa gelip beni tırmalayarak uyandırdı. Mırmırmır kendini parçalıyor. Ben de kızdım buna, bağırdım, "çık" dedim ama çıkmadı dışarı. Tırmalıyor, miyavlıyor, yatıp kalkıyor bir şey anlatır gibi. Uykum kaçınca balkona çıktım sigara yaktım. İşte tam sigarayı yakınca böyle aslan kükremesi mi desem gök gürültüsü mü desem fena bir ses duydum. Hemen ardından da sallanmaya başladık. Aşağı inip sakinleştikten sonra Bediş'in beni niye uyandırdığını anladım (KK37).

M28: Benim kız kardeşim depremden 10 gün önce rüya görmüş. Rüyasını bize anlattı. Deprem olmuş işte, yıkılan yerleri bir bir söyledi bize. Pek önemsemedik ama anlattığı şeylerin hepsini deprem olunca yaşadık. Anlattıkları çıktı yani (KK38).

M29: Benim kocam şehit oldu 30 yıl önce. Depremin olduğu gece rüyama girdi, "kalk" dedi bana, "kalk buradan kaç hemen" dedi. Ben de uyandım, kötü oldum. Yüzümü yıkamaya gittim. O sırada depreme yakalandım (KK39).

M30: Ben depremden önce büyük bir düğün gördüm. Bütün köy vardı. Bu düğünde büyük teyzem, halam, Hatice teyze, sonra okuldan arkadaşımın annesi filan hepsi oynuyordu. Daha

başka kişiler de vardı. Depremden sonra rüyamda oynayanların hepsi öldü. Meğer ben ölecek olanları görmüşüm rüyamda (KK40).

M31: Depremden bir gün önce rüyamda babaannemi gördüm. Kendisi depremden yaklaşık bir yıl önce ölmüştü. Rüyamda benim uyanıp Kuran okumamı istedi. Yaşarken de bana hep namaz kılmamı Kuran okumamı söylerdi. Çok korktum, uyandım. Okudum biraz. Ertesi gün deprem oldu. Bu bir işaret olabilir (KK41).

M32: Bizim sınıftan bir kız, rüyasında amcasıyla yengesinin düğününü görmüş. Evleniyorlarmış rüyada. Rüyadan üç dört gün sonra deprem oluyor işte. Depremde amcasını ve yengesini kaybetti. Başka da kaybettiği bir akrabası yok (KK42).

M33: Benim bir arkadaşımın ablası, depremden bir gün önce annesini ve kardeşlerini arıyor bir bir. Rüyasında büyük bir deprem görmüş. Şehirler yıkılmış, çok kişi ölmüş kadının rüyasında. Sonra kadın annesini ve kardeşlerini aramış, böyle böyle demiş. "Acaba birkaç gün köye mi gitseniz" demiş. Rüyasında ölen akrabalarını sıralamış. Dikkate almamışlar. Ertesi gün deprem olmuş ve kızın sıraladığı isimlerin hepsi ölmüş gerçekten (KK43).

M34: Benim komşum yaşadı bunu. Şimdi Antep'e taşındı o. Depremden önce sürekli deprem rüyaları görmüş. Günlerce rüya görmüş işte üst üste. Sonra çocuğunun kapısını açık bırakmaya başlamış. Depremde bunların bina yıkıldı. Ama çocuğunun

yanına hemen koşabilmiş kapısı açık olduğu için. Kurtuldular ailece bunlar. Bunların binada bir kişi öldü, kolu kesilen, bacağı kesilen komşuları da oldu (KK44).

M35: Benim babaannem depremden bir gün önce rüyasında çekirge sürüsü görmüş. Bize anlattı. Yani biz pek etkilenmedik o zaman ama depremden sonra bu rüyanın bir işaret olduğunu söyledi. Ben de internetten baktım. Çekirge rüya tabirlerinde kıtlık, açlık ve yıkımın habercisi imiş gerçekten (KK45).

M36: Pazarcık'ın çoğu köyünde depremden önce kargalar görülmeye başlandı. Köy meydanlarında, mezarlıklarda, bahçelerde, evlerin çatılarında yüzlerce karga görüyorduk. Bazı yaşlılar, bunun iyiye işaret olmadığını söyledi. Depremden sonra haklı oldukları kanıtlandı yani (KK46).

M37: Depremden saatler önce gökyüzü kıpkırmızıydı. Yani ben 30 yaşındayım hayatımda gökyüzünü o renkte hiç görmemiştim. Köpekler havlıyor, keçiler, inekler susmuyordu. Gece yarısı hayvanlara bakmaya gittim hatta. Susturamadım onları. Depremden hemen önce ben hayvanlara baktığım için bahçedeydim. Öyle bir aydınlandı ki ortalık, sanki böyle birden güneş doğdu. Yani insanlar evlerinin içinde de görmüş bu ışığı zaten. Yani güneş doğmuş gibi düşün (KK47).

M38: Ben o deprem ışığını görene kadar çok korktum. Evin içi ışıkla dolduğunda içime garip bir ferahlık geldi. "Buradan sağ çıkacağız inşallah" diye yorumladım ışığı (KK48).

M39: Ben o gece 4 gibi yattım. Yatmadan önce bir saat boyunca hayvan böğürtüleri ve ulumaları duydum. Kuşlar avaz avaz öttü, köpekler uludu, kediler susmadı bir türlü. Bu bir işaretmiş meğer (KK49).

M40: Bizim köye yaşlı bir adam gelip ev ev gezmiş. Herkes üç kuruş para, yiyecek içecek vermiş. Sonra bir evin önünde kızlar yanına doluşmuş. Onlara: "Başınıza büyük felaket gelecek, ama korkmayın. İçinizden kimse ölmeyecek" demiş ve gitmiş. Bundan iki hafta sonra deprem oldu. Köydeki neredeyse tüm evler yıkıldı ama kimse ölmedi. Sadece bir kadın ayağından yaralandı (KK50).

M41: Depremden iki hafta önce yaşlı bir adamla karşılaştım. Kuran, tespih gibi şeyler satıyordu. Bana ailemin kaç kişi olduğunu, kardeşlerimin cinsiyetlerini söyledi. Ailecek bir yolculuğa çıkmak istediğimizi ama çıkamayacağımızı söyledi. Beni ilk defa görüyordu. Gerçekten 6 Şubat'ta ailece İstanbul'a gidecektik. Çok şaşırdım. Sonra çevredekilere sordum "bu adam kimdir" diye. Bana, "inanma sen ona, son bir haftadır herkese aynı şeyi söylüyor" dediler. 6 Şubat sabahı yola çıkacaktık. Hazırlıklarımızı yaptık ancak o gece deprem oldu ve adamın dediği çıktı (KK51).

M42: Olay gecesi yıllar önce bir trafik kazasında ölmüş olan abimi rüyamda gördüm. Abim bana: "Çok büyük bir felaket olacak. Hemen kalk annemi uyandır. Evden çıkın. Çabuk!" dedi.

Korkuyla uyandım. Ama yataktan kalkamadım. Sonra deprem başladı. Deprem bitene kadar da hareket edemedim (KK52).

M43: O gece kızım, okul çantasını hazırlayıp yatmıştı. Ertesi gün okula gidecekti. Sonra saat 12-1 gibi yanıma geldi. Kedi gibi kıvrılıp koynuma girdi. "Ne oldu?" dedim. "Bir gölge gördüm. Senin yanına gelmemi söyledi" dedi. Depremden birkaç dakika önce köpek ulumalarına uyandım. Sonra da deprem başladı. Kaybımız yok Allah'a şükür. Kızımın depremi önceden hissettiğini düşünüyorum (KK53).

M44: Depremden beş dakika önce sobanın yanında uzanıyordum. Sanki bana biri dokunur gibi oldu. İrkildim. Sonra bir ses duydum. 'Deprem olacak, kalk' diyordu ses. Üç kez tekrar etti aynı sözleri. Rüya sandım. Sonra gerçekten deprem oldu (KK54).

M45: Kardeşim, rüyasında arkadaşının evinde düğün görüyor. Sonra arayıp soruyor nasılsınız diye. İyi olduklarını öğreniyor. Ancak aradan bir hafta geçmeden deprem oluyor ve arkadaşının evinden iki cenaze çıkıyor. Kardeşim daha önce buna benzer olaylar yaşamıştı. Önce anneannemlerin evinde düğün gördü ve daha sonra anneannem vefat etti. Sonra bizim evde düğün gördü ve bunun üzerine de babaannem vefat etti (KK55).

M46: 5 Şubat akşamı ailece yemek yerken babaannem hep ölümden bahsetti. Dünyadaki son günü olduğundan korktuğunu söyledi. Sağlığı sıhhati yerindeydi. Sabaha karşı deprem oldu.

Bina yıkılmadan can havliyle kaçtık. Ailemizden sadece babaannem öldü (KK56).

M47: Bu olayı bana sınıf arkadaşım anlattı. Deprem günü, deprem olmadan annesi su içmeye kalkıyor. Sonra da çocuklarını kontrol ediyor. Bir buçuk yaşındaki oğlunun odasının kapısının kilitli olduğunu fark ediyor. Uğraşıyor ama kapı açılmıyor. Sonra eşini çağırıyor. Beraber uğraşıyorlar, yine açılmıyor kapı. Sonra deprem başlıyor. Deprem başlayınca kapı açılıyor. İçeri girdiklerinde çocuğun yatağında olmadığını görüyorlar. Dolabı açıp baktıklarında çocuğun dolabın içinde uyuduğunu görüyorlar. Henüz bir buçuk yaşındaki çocuğun oraya kendi başına çıkabilmesi mümkün değilmiş (KK57).

M48: İkinci depremde yaşadığım bir şey var. Deprem sırasında ben dışarı çıktım, o zaman köydeyim. Kalktım ayağa dışarı baktığım zaman, ağaçlar yere yatıp geri kalkıyorlardı. Sürekli… Yani 50 yaşındaki kalın büyük kaysı ağaçları yere yatıyordu ve kalkıyordu. Bunu gördüğümde inanmadım. Halüsinasyon falan görüyorum zannettim. Sonra etrafımdakilere sordum doğru mu görüyorum diye. Onlar da beni onaylayınca anladım yani gerçekten öyle oluyordu. Sonra akşam bizim köyün imamı, ağaçların deprem anında secde ettiklerini söyledi (KK62).

M49: Bu olay Hatay'da olmuş. Bizim sınıftan bir öğrencinin annesi deprem olurken namaz kılıyormuş. Secde pozisyonundayken ölmüş. Enkazın altından o şekilde çıkartılmış. Yazması

bile olduğu gibi kalmış. Secde pozisyonu da bozulmamış. O şekilde gömülmüş (KK63).

M50: Bunu benim bir arkadaşımın teyzesi yaşamış. Deprem anında kapıda Hızır görünmüş. Teyzesi de kapıya koşmuş. Hızır bizi kurtaracak diye. Ev olduğu gibi çökmüş. Kadının kocası ve oğlu ölmüş. Ama kadın kapıyla birlikte kendini dışarıda bulmuş. Burnu bile kanamadan kurtulmuş (KK65).

M51: Annem anlattı. O, köyde yakalandı depreme. Bilememiş deprem olduğunu, hafif hafif bir yer oynaması olduğunu fark etmiş. "Baktım ki tavanlar çatır çatır ediyor, korktum" diyor, "divanın altına girdim" diyor, "kafamı uzatıp baktım hiç kimse yok. Her şey yığılıyor, yığılıyor benim üstüme. O anda bir kişi, tanımadığım bir kişi, beni kolumdan tuttu kapıya kadar getirdi. O anda kurtuldum" diyor. Yoksa kurtulamazmış (KK66).

M52: O anı yaşayanlar ölene kadar unutamaz. Lakin bazıları hiç hissetmemiş. Uykudan uyanmamışlar. Bize uzaktan akraba bir aile var. Dört kişilik bir aile. Bunlar hiç uyanmamış. Evlerinin yarısı yıkılmış da yine uyanmamışlar. Deprem dinince komşuları gelip uyandırmış hepsini. Sonra bizim mahallede bir kadın var (şimdi İstanbul'a gitti) o da deprem bitince uyandırılmış. Şimdi bu hiç uyanmayanlarla o korkuyu yaşayanlar, ayrı ayrı imtihanlara tutuluyorlar bence. Allah'ın bildiğini biz bilemeyiz (KK67).

M53: Bizim yan binada Hüseyin vardı, eşinin yanına hastaneye refakatçı kalmaya giderdi ve çocuklar sürekli evde kalırdı.

Ama o gün Allah'ın işi ya işte, çocukları da yanında götürmüş. Normalde asla yapmaz böyle bir şey. Ev yerle bir oldu ama içinde kimse olmadığı için sağ salim kurtuldular (KK68).

M54: Biz enkaz altında kalmadık çok şükür. Kurtulunca hemen Büşra'ya mesaj attım onu merak ettiğim için. Büşra, yakın arkadaşım. Mesajlar bir gün sonra iletildi. Ertesi gün konuşabildik. Enkaz altındaydı, kurtarılmayı bekliyordu. Benimle konuşurken sürekli ölmüş annesinden bahsediyor, onu yanında gördüğünü söylüyordu. Yani annesi öleli beş yıl olmuştu o zaman. Sonra orada vefat etti. Birkaç gün sonra çıkardılar oradan (KK71).

M55: Görümcem Sakine müstakil evde yaşardı. Onlar hemen çıkmışlar deprem olurken. Gökyüzünde bir alev görmüşler. Alevden sonra güm diye bir ses gelmiş. Sonra da zaten her yer yıkılmış (KK72).

M56: Ben dinlenme tesisinde yakalandım depreme. İki otobüsün arasındaydım. Çok kuvvetli sallanıyordu otobüsler. Kendimi zor bela otobüslerin arkasına attım. Sonra yere düştüm. Uzaklardaki dağların üstünde böyle şimşek çakar gibi bir aydınlık oldu. Şimşek gibi ama şimşekten kat kat büyük bir aydınlıktı bu. Daha sonra duydum ki bu ışığı gören başkaları da olmuş (KK73).

M57: Deprem olurken gökyüzü çok parlak ve renkliydi. Önce kıpkırmızı kesildi, sonra o parlak kızıllık birden açık ma-

viye döndü. Ben buna benzer bir şey görmemiştim daha önce (KK74).

M58: Deprem sabahı Maraş'taki evimizdeydik. Eşim çocuklarım ve ben sarsıntıya uyandık. Eşim, çocukları hemen dışarıya çıkardı. Yalnız olsak bu kadar korkmazdık ama üniversiteden izne gelen kızımız ve oğlumuz da evdeydi. Evimiz şehitliğin hemen yanında duruyor. Evden çıkar çıkmaz gözüme şehitliğin üstündeki beyaz ışık göründü. Önce sokak lambasıdır diye düşündüm ama elektrikler kesilmişti. İki yıldan fazla zaman geçti ama o ışığı hâlâ anlayamadım (KK75).

M59: Deprem esnasında her şeyin beşik gibi sallanmasıyla uyandım. Pencereyi açtım, masmavi bir ışık gördüm. Bu bir işaret olmalı diyerek çöküp kapandım. Çok eşya devrildi, evde büyük hasar oluştu ama bana bir şey olmadı. Allah bir daha yaşatmasın (KK76).

M60: Ablamlar dördüncü katta oturuyor. Deprem başlayınca çocukları da alıp balkona çıkıyorlar. Atlamayı düşünüyorlar korkudan. Sonra gökyüzü birden aydınlanıyor. Bunu bir mesaj olarak düşünüp atlamaktan vazgeçiyorlar. Hepsi kurtuldu, şükür (KK77).

M61: Halamın oğlunun oturduğu bina yıkıldı. 25 kişi öldü orada. Onların dört çocukları vardı. İkisi öldü, Allah rahmet eylesin. İkisi, deprem olurken kendilerini dışarıda bulmuşlar. Yaşları

küçük. Kimse bilmiyor nasıl çıktıklarını. Sanki Hızır gelmiş de çıkarmış onları. Allah'ın hikmeti işte (KK78).

M62: Arama kurtarma çalışmaları esnasında yaşlı bir çifti enkazdan çıkarmak için saatlerce uğraştık. Önce yaşlı amcayı çıkarttık, adam ölmüştü. Henüz sıcaktı, çok üzüldük hepimiz. Sıra teyzeye gelince onu kurtarabildik. Ambulansa götürürken benim koluma yapışıp 'Nerede kaldınız siz yavrum?' dedi. Komutanlarım bunu görünce kadını tanıyıp tanımadığımı sordular. Tanımıyordum. Kadının yanında benim devrelerimden biri hastaneye kadar gitmişti. Kadın, devreme anlatmış. Meğer rüyasında deprem olmuş ve askerler de onları kurtarmaya gelmiş. Beni rüyasında görmüş teyze. Mevlam, beni ona göstermiş (KK79).

M63: Dört kişilik bir aile. Hepsi vefat etmiş. Çocuklardan biri annenin kollarında, biri babanın. Ne yaptıysak onları birbirinden ayıramadık. Hiçbir güç yetmedi ayırmaya. Birlikte defnedildiler (KK80).

M64: Enkaz altında saatlerce kurtarılmayı bekledim. Sürekli bir bebek ağlaması sesi geliyordu. Binada yaşayan herkesi tanırım. Bebekli bir aile yoktu komşularımız içinde. Sonra kurtarıldım ve bebek sesi birden kesildi. Görevlilere sorduğumda herhangi bir bebeğe rastlamadıklarını söylediler (KK81).

M65: Halam enkaz altında dört gün kaldı. Dördüncü günde kurtarıldığında, enkaz altında günde beş vakit ezan duyduğunu söyledi. Hâlbuki günlerce elektrikler yoktu, biz enkaz başından ayrılmadık. Ezan sesi yoktu hiç (KK83).

M66: Deprem esnasında kaçarken bina çöktü. Köpeğimle molozların altına sıkıştık. Hava çok soğuktu. Köpeğim üzerime yattı ve beni günlerce ısıttı. Sonra heyecanla havlamaya başladı ve AFAD görevlileri bizi kurtardı. Dördüncü gün kurtulmuşuz. Kurtuluşumuzun üzerinden üç gün geçince köpeğim öldü. Bugün yaşıyorsam bu, köpeğim sayesindedir (KK84).

M67: Ebrar siteleri yıkıldı Maraş'ta, ben oradaydım. O site gayet kalabalık bir siteydi zaten. Blokların birinden sadece 3 kişi kurtulmuştu. Herkes vefat etmişti. O blokta da bir tane bebek varmış, yeni evli bir çiftin bebeği bu. Çiftin cesetleri çıktı. O çiftin bebeği, bir sokak lambasının yanında bulundu. 8 katlı bir bina bu ve aile 3. katta yaşıyor. Çocuk daha anne-baba bile diyemiyor, çok küçük. Yani oradan çıkması imkânsız ama çıktı (KK85).

M68: Depremden sonra ailemi güvenli bir yere yerleştirip sağlıkçı olarak Gaziantep'in Nurdağı ilçesine gittim. Dört gün arama kurtarmada çalıştım. O günlerde önümüze gelen resmî kayıtlarda, sadece bu ilçede 28 bin kişinin hayatını kaybettiği yazıyordu. AFAD'a, eğitimsiz olduğum için alınmadım; Maden Arama Kurtarma ekibi beni yanına aldı. Günlerce enkazlarda çalıştık ama ilk iki gün canlıya ulaşamadık. Üçüncü gün, öğleden sonra bir enkazda çalışırken zayıf bir ısı aldık. Emin değildik ama yine de çalışmaya başladık. Saat 16.24 civarında ekip şefimiz Erkan abi aşağıya çağrıldı. Bir polis, bir kadının kendisini çağırdığını söyledi. Erkan abi kadının yanına gitti, ben de birkaç metre geriden izledim. Kadına bakamadım ama sesini duydum. İki oğlu olduğunu, 14 ve 16 yaşlarında olduklarını, iki blok ilerideki beyaz binada olduklarını söyledi ve ağlayarak yardım istedi. Bunun üze-

rine tüm ekip o enkaza yöneldik. Saatlerce çalıştık. Gece 01.10 civarında, kadının söylediği yerden iki erkek çocuğu canlı çıkardık. Aralık otuz santim bile değildi ama çocukların burnu bile kanamamıştı; sadece aç ve susuzlardı. Ambulanslara alındılar. Erkan abi "Anneniz geldi" dedi ama çocuklar cevap vermedi. Bir süre sonra çocuklar kendine gelince Erkan abi büyük olan Ahmet'le konuştu. "Anneniz geldi" deyince Ahmet, "Abi bizim annemiz iki yıl önce vefat etti" dedi. O an Erkan abi bana baktı, ben ona baktım. İkimiz de donup kaldık. Erkan abi ağlayarak ambulanstan indi. "Ben kadınla konuştum" dedi. Kadını görmüştü, konuşmuştu. Sonradan öğrendik ki çocukların annesi gerçekten iki yıl önce kalp krizinden ölmüştü. Ama o gün, o enkazın başına gelip çocuklarının yerini söylemişti. O iki çocuk, annelerinin söylediği yer sayesinde canlı kurtarıldı. Biz bunu yaşadık. Bu yüzden bunun yalanı olmaz (KK86).

M69: Bina sekiz katlıydı, çocuk birinci kattaydı. Enkazın içinde yaklaşık 35 santimlik, 8–9 metre derinliğinde dar bir boşluk vardı. Ancak sürünerek iki kişi girebildik. Dört buçuk saat sonra çocuğa ulaştık. Kafasını görebiliyordum. Üstünde yastık, altında yatak vardı. Tek bir çizik bile yoktu. Yusuf uyuyordu. Depremin dördüncü günüydü. Mustafa abi beni geri çekti, yastığı dikkatlice aldı. Yusuf'u uyandırmaya çalıştı. Bir süre sonra Yusuf uyandı. Yanına yaklaştım. "Yusuf, iyi misin?" dedik. "İyiyim abi" dedi. "Burası niye bu kadar dar, siz bizim evde ne iş yapıyorsunuz?" dedi. Depremden hiç haberi yoktu. Dört gündür uyuyordu. Aç değildi, susuz değildi. Yusuf 17 yaşındaydı. Anne ve babası

daha önce enkazdan cansız çıkarılmıştı. Yusuf'u çıkardığımızda ambulansta ayağa kalkmaya bile çalıştı. Ne açlık vardı ne susuzluk ne de depreme dair bir bilinç. Dört gün enkaz altında kalmıştı ama sanki yatağında uyanmış gibiydi. Biz yine ağladık. Hâlâ aklım almıyor. Bu, mucizeden de öte bir şeydi (KK87).

M70: Eşimin akrabaları da depremde enkaz altında kalmıştı. Annesiyle yengesi vefat etmişti. Aynı köyde, iki ay önce kalp krizinden öldüğü söylenen bir muhtar da vardı. Enkaz altında dört kişi kalmış: Kaynana, kayınbaba, gelin ve çocuk. Anneyle yenge zaten ölmüş. Baba enkazdan çıkarılmış, çocuk için bekliyormuş. Çocuk daha sonra başına geleni şöyle anlatmış: Enkaz altındayken, köyden vefat etmiş olan o adam yanına gelmiş. "Gel oğlum, seni buradan çıkaracağım" demiş. Çocuk şaşırmış, "Ahmet amca, sen iki ay önce ölmüştün, sen buraya nasıl geldin?" demiş. Adam, "Ben sana çıkacağın yolu göstereyim, sonra gideceğim" demiş. Çocuk onu takip etmiş ve tarif ettiği yerden enkazdan dışarı çıkmış. Çocuk bunu böyle anlatıyor. Biz de böyle dinledik (KK88).

M71: Bu olayı yaşayanlardan dinledim. Depremden sonra ilk gün bir binadan sesler geliyormuş. İş makinası yokmuş. Kazmalarla saatlerce kazmışlar ama bir kolona rastlamışlar. Demir kesicisi ve makina olmadığı için kolonu kaldırmak imkânsızmış. O ara hiç tanımadıkları yaşlı bir adam gelmiş. Tek başına "Ya Allah" demiş kolonu sırtlamış kaldırmış. İçerden kurtarılanlar çocukmuş. Adam hemen kaybolmuş (KK89).

M72: Enkaz altındayken gözüm kararıyordu. Bazen önüme su ve ekmek gelir gibi oluyordu ama yaralıydım, hareket edemiyordum. Rabbim 14 gün boyunca yaşama tutunmayı nasip etti. Öleceğime ikna olduğum anlarda daha önce ölmüş olan dedem geliyordu gözümün önüne. "Dayan aslanım, sık dişini" diyordu dedem. Dedemin sesiyle ayakta kaldım. Günler geçtikçe mosmor oldum, kollarımı kaldıramaz, başımı çeviremez hale geldim. Karşımda betonda bir yazı belirdi. Daha önce yoktu. Çocukluğumdan bildiğim dedemin yazısına benziyordu. Siyah boyayla yazılmıştı: "Korkma" yazıyordu dedemin yazısıyla. "Korkma, yakında buradan çıkacaksın" diyordu sanki dedem. Enkazdan çıkarılıp iyileşince o duvarı aradım ama bulamadım; yıkım devam ediyordu. Bulabilseydim, vinçle bile olsa alıp getirecektim. Dedemden bana kalan bir hatıra olacaktı (KK90).

M73: Üçüncü günde bir çocuk çıkardık, 6-7 yaşlarında. Bilinci açıktı, sadece çok üşüyordu. "Karnın aç mı?" diye sorduk. "Bir abla geldi bana tarhana verdi" dedi. İnanmadık çünkü çocuğu kurtardığımız yere birinin ulaşması mümkün değildi. Sonra sağlık kontrolünde doktorlar gerçekten çocuğun midesinin dolu olduğunu söylemişler (KK93).

M74: İlk iki gün çok kişiyi kurtardık. Sonra, enkazlarda sağ kalmadı hiç. Çok da ölü çıkardık. Çıkardığımız ölülerin bazılarının yüzü çok nurluydu, bazılarınınsa vücutları bozulmuştu. Bak birinde secde ederken ölen yaşlı bir nine çıkardık. Yazmasının duruşu bile bozulmamış. Elleri yere yaslanmış. Dudakları bile

dua eder gibiydi. Öyle donmuş. Çözülmedi tabii, onu öyle gömdüler (KK95).

M75: Akrabalarımdan birisinin evi yıkılıyor. Kurtarma çalışmaları yaparken anne ile oğlu sarılmış şekilde buluyorlar, ikisi de vefat etmiş. Ayırmaya çalışıyorlar, ayrılmıyor. İmamı arayıp soruyorlar "ne yapalım" diye, imam da "o şekilde gömün" diyor (KK96).

M76: Ben kepçe operatörüyüm. Depremden sonra arama-kurtarma çalışmalarına katıldım. Günlerce enkaz başında çalıştık. Bir gün kepçeyle molozları kaldırırken yaşlı bir kadın cesedine denk geldik. Kepçeyi dikkatlice geri çektik, elle müdahale edilmesi için durduk. Kadını çıkardıklarında yüzüne baktım. Yüzünde garip bir huzur vardı; sanki gülümsüyordu, mutlu gibiydi. Ama asıl bizi şaşırtan şey koku oldu. Kadından öyle güzel bir koku geliyordu ki… Anlatması zor. Sanki yeni parfüm sıkılmış gibi, mis gibi bir kokuydu. Enkazın, ölümün, tozun toprağın ortasında o koku çok farklıydı. Bu koku başka bir yerden değil, bizzat kadından geliyordu. O ana kadar birçok ceset çıkarmıştık. Bazılarından öyle ağır, öyle iğrenç kokular geliyordu ki insanın burnu, boğazı yanıyordu. Normal bir ceset kokusu bile değildi; çok daha kötüydü. Ama bu kadında tam tersi vardı. Güzeldi, temizdi, iç açıcıydı. Sonradan öğrendik ki kadın çok yardımsevermiş. Çocuklara burs verir, hayır yaparmış bol bol. O zaman kendi kendime şunu düşündüm: Demek ki bazı insanlarda böyle oluyor. İyi ameli olanlarda, temiz yaşayanlarda bu koku çıkıyor derler ya… Ona

yordum. İnsanlar amellerine göre ya güzel kokuyla ya da kötü kokuyla çıkıyor sanki enkazın altından (KK98).

M77: Enkazda çalışıyorduk. Günlerdir kazı yapıyorduk, artık her şeye alıştığımızı sanıyorduk. Ama o gün yaşadığımız şey diğerlerinden farklıydı. Kazı sırasında bir anda bir ses duyduk. Uzun bir sesti bu. Netti. Sanki birisi birinin adını söylüyordu ya da çağırıyordu. Öyle hayal meyal bir şey değildi. "Duydun mu?" diye birbirimize baktık. Sadece ben değil, birkaç kişi daha aynı sesi duyduğunu söyledi. Operatör de durdu. Hepimiz kulak kesildik. Ses yine geldi. Aynı yerden. O an refleksle, "Ses buradan geliyor" dedik ve çalışmayı o tarafa yönlendirdik. Kepçe dikkatlice molozları kaldırmaya başladı, biz de elle devam ettik. Bir süre sonra bir cesede ulaştık. Çıkardığımızda anladık ki bu kişi yeni vefat etmemişti; birkaç gün önce ölmüştü. Bedeni buna işaret ediyordu. Ama bizi asıl düşündüren şey şuydu: Duyduğumuz sesler yeniydi. O an duyulmuştu. Zamanı birbirini tutmuyordu. Herkes sessizleşti. Kimse açık açık bir şey söylemedi ama hepimiz aynı hissi yaşadık. Sanki o cesedi bulmamız için biri bizi oraya çağırmıştı. Kimdi, neydi bilmiyoruz. Melek mi dersin, başka bir şey mi… Ama o ses oradaydı ve bizi cesede götürdü (KK99).

M78: Şimdi enkazı kaldırıyoruz, çok ağır yaralılar, ölüler çıkarıyoruz. O sırada çok kısık, zor duyulan bir ses fark ettik. Sese doğru indik ve bir çocuk bulduk. Çocuğun bilinci yerinde. Vücudunda hafif yaralar var ama durumu beklenenden iyi. Sonradan ailesine baktık, yaşayan yok. Çocuğa, "Aç mısın?" diye sorduk. Çocuk, "Aç değilim, sadece susadım" dedi. Aç olmamasına

şaşırıp "ne yedin" diye sorduk. Çocuk sürekli uyuyup uyandığını, bir keresinde de uyanınca yanına bir kadın geldiğini, bisküvi ve su verdiğini söyledi. Ondan önce annesine ve ailesine seslendiğini ama kimsenin cevap vermediğini söyledi. Çok susadığını, çok acıktığını, ağrılarının arttığını anlattı. Suyu içip bisküviyi yiyince birkaç gün dayanabildiğini, sonra ağrılarının hafiflediğini söyledi (KK100).

M79: Bunu Adıyaman'dan bir arkadaşım anlattı. Kendisi annesiyle birlikte evdeyken depreme yakalanmış. Annesi sarsıntıyı hissedince onu kurtarmaya çalışmış; ancak çıkamayacaklarını anlayınca kendini çocuğunun üzerine siper etmiş. Birlikte enkazın altında sıkışıp kalmışlar. Üzerlerine doğrudan ağır bir parça düşmediği için hayatta kalmışlar ama günlerce göçük altında beklemişler. Zaman geçtikçe oksijen azalmış, nefes almak giderek zorlaşmış. Tam bu sırada, bir anda yoğun bir çiçek kokusu gelmeye başlamış. Oysa evde hiç çiçek yokmuş. Buna rağmen gelen o çiçek kokusuyla birlikte nefesleri düzene girmiş, sakinleşmişler. Bu hâlde iki gün daha dayanabilmişler. Sonunda kurtarılmışlar. Arkadaşım, o koku olmasaydı nefessiz kalıp ölecektik diyor (KK104).

M80: İkinci deprem öğleye doğru oldu. Geceden beri ayaktaydık. Su yok, ekmek yok. Tuvalete bile gidemiyorduk. Hastanenin içi karışıktı. Yaralı, ölü çoktu. Battaniyelere sarılı cesetler dizilmişti. İnsan bakınca kendini tutamıyordu. Koridorda bir babayla karşılaştım. "Evladımı kurtarın" diye bağırıyordu. Çocuğu getirdiler; mosmordu, üstü beton parçalarıyla kaplıydı. Doktorlar

uğraştı, kalp masajı yaptı ama olmadı. Baba çırpınıyordu. O an orada çok can Hakk'a yürüdü. Bir süre sonra yaralı bir kız çocuğu getirdiler. Anasının kucağındaydı. Çok küçüktü. Nefesi vardı ama durumu ağırdı. Hemen ameliyathaneye aldılar. Annesi kapıda kaldı. Kadın yere çöktü, dizlerini dövmeye başladı. "Ya Ali" diye bağırıyor, "Hızır yetiş" diye ağlıyordu. İçeri girmek istedi ama kimse izin vermedi. Sonra yaşlı bir adam geldi, uzun boylu, cübbeli, uzun saçlı, sarıklı biri. Açtı kapıyı ameliyathaneye girdi. Tam bu sırada deprem tekrar vurmuş. Hastane sallanmış, herkes dışarı çıkmak zorunda kalmıştı. Anneyi zorla dışarı çıkardılar. Kadın ağlıyor, "Kızım içeride" diye feryat ediyordu. O an herkes çocuğun öldüğünü sandı. Deprem durduktan sonra ameliyathaneden haber geldi. Kız çocuğu hayattaydı. Ağır yaralıydı ama yaşıyordu. İçeri girildiğinde o yaşlı adam ortada yoktu. Kimse nereye gittiğini görmemişti. Sorulduğunda herkes "Az önce buradaydı" demekle yetindi. Doktorlardan biri, "Bu müdahale tıbbi olarak açıklanamaz" dedi. Anne secdeye kapandı. "Darda kaldım, yetiştin" dedi. Adını açıkça söylemedi ama herkes ne demek istediğini anladı. Hızır darda kalana koştu geldi (KK108).

M81: Bu olay Maraş'ta olmuş. Benim abimlerin bir komşusu var. Yaşlı bir kadın bu. Depremden önce kadın şehir dışına gitmiş. Deprem olunca ev yıkılıyor. Enkaz altında kalanları kurtarıyorlar, o yaşlı kadın da zaten evde değil diye ekipler gitmiş. Sonra bu kadının ihtiyaçlarını gören liseli bir çocuk varmış. Kadın çocuğun rüyasına girmiş, beni kurtarın diye. Yerini söylemiş

çocuğa. Çocuk da anne babasına söylemiş. Ekipler gidip kadını tarif edilen yerde bulmuşlar (KK110).

M82: Bunu benim amcamın iş arkadaşı yaşamış. Adam depremden kurtulmuş ama karısı göçük altında kalmış. Kadın duş alıyormuş deprem olurken. Kurtarma ekipleri gelince adam ağlayarak bir çarşaf alıp görevlilere vermiş. "Eşim duştaydı, bunu üstüne sararsınız" demiş utana sıkıla. Ekipler banyoya ulaştıklarında kadını kefenlenmiş bir şekilde bulmuşlar. Çıkardıktan sonra kocasına teşhis ettirmek için açmışlar kefeni (KK111).

M83: Sabaha karşı olan depremde evimiz çökmemişti ama çok ses gelmeye başladı o depremden sonra. Kerpiç duvarlı, mertek tavanlı bir köy evi bu dediğim. Öğleye kadar duvarlardan tavandan gıcırtı sesleri geldi. Öğle depreminde toz toprak içinde birkaç saniye ev yerle bir oldu. Okulda kalmaya başladık. Sonra herkes çöken evlerindeki sağlam eşyaları kurtarmak için yavaş yavaş gitmeye başladı. Ben de eve gittim yıkıntıların içinde gezmeye başladım. O kadar tozun içinde dedemin Kuran'ını gördüm. Yerde tertemiz duruyordu, elime aldım inceledim. Üzerinde bir tane bile toz parçası yoktu. Çok etkilendim. Şimdi biri deprem dediğinde aklıma bu olay gelir (KK112).

M84: Depremden sonra karımı ve çocuklarımı güvenli bir yere yerleştirdim. Anneme ulaşamayınca hemen arabaya atladım yanına gitmek için. Bazı yollar yıkılan binalardan kapandığı için yolun bir kısmını yaya devam ettim. Bina yıkılmış, kurtulanlar da vardı ama ben annemi göremedim. Sabaha kadar orada bekledik. Sabah kepçe geldi. Kazmaya başladı. Biz de üç dört kişi yıkıntı-

nın üzerinde yönlendiriyoruz operatörü. O esnada bir bayrak gördüm. Tam kepçe eşeceği esnada durdurdum. Eğilip bayrağı alacağım sırada bir ayak gördüm, toza bulanmış bir ayak. Kepçeyi tamamen durdurduk. Sonra kepçesiz bir şekilde temizledik etrafını, üstünü. Annemi çıkardık. İki hafta komada kaldı ama kurtuldu işte. Al bayrağımız sayesinde kurtuldu (KK114).

M85: Ben kepçe operatörüyüm. Haftalarca enkazda çalıştım. Çoğunu hayır işi olarak yaptım. Birinde adamın birinin karısını arıyoruz. Yıkıntının üstündeyiz. Ben kepçeyi kullanıyorum, iki kişi de beni yönlendiriyor. İçerde en az 4 kişinin kaldığı bilgisi var. Çalışırken aşağıdakilerden biri beni durdurdu. Kepçenin önüne eğildi, eşeledi sonra elinde bir kitapla kalktı. Kuran olduğunu sonradan anladım. Sonra tekrar eğildi. Ses var dedi. Herkes o Kuran'ın çıktığı yere geldi. Adam karısının sesini duymaya başlamış Kuran'ı yerden alınca gördüğü delikten. Dediğim gibi çok enkazda çalıştım ama böylesi bir mucize ile karşılaşmadım. Yani o telaşla Kuran'ı umursamasa belki ölmemiş kadını öldüreceğiz kepçeyle Allah korusun (KK115).

M86: Benim halam 85 yaşında. Oğlu doksanlı yıllarda şehit oldu. Bunların binası olduğu gibi çöküyor depremde. Kağıt gibi oluyor bina. Bir tek halam kurtuluyor binadan. Tozların içinden yürüyerek çıkmış gelmiş 85 yaşında hasta kadın. Demişler "nasıl çıktın sen" diye. "Oğlum beni kucakladı çıkarttı" demiş. 30-40 yıl önce şehit olan oğlu (KK116).

M87: Bu olay Adıyaman'da yaşanmış. Bana kurtarma çalışmalarında görev alan arkadaşım anlattı. Bir binada kurtarma

devam ederken bir kolon yığınının altında kurtarılmayı bekleyen bir kadın varmış. Makinalar çalışıyormuş ama kolonlar bir türlü kalkmıyormuş. Derken hiç tanımadıkları bir adam gelmiş, eldivenlerini giymiş ve kolonları kaldırmış birer birer. Son kolonu kaldırınca da arkasına bakmadan gitmiş. Kadını kurtarmışlar (KK117).

M88: Üç gün sonra sesler kesildi. Altıncı gün bir ses duyulmuş. Sesin duyulduğu binaya gittik. Dar bir yer vardı içeri girebilmek için. Zayıf olduğum için ben girdim. 'Buradayım' diye bir ses duydum. Çocuk sesi. Birkaç kez daha seslendi 'buradayım' diye. Sesi takip ettim. Bizim çocuklara seslendim, hilti istedim. Kırdım, ettim ama öbür taraf komple ezilmiş bir yer. Sağ birini bulmak mümkün değil diye düşünüyorum. Bir şekilde geçtim oraya. İki adam vardı, daha sonra onların cesetlerini de çıkardım. Bir de bebek vardı yanlarında ama belki yaşı bir bile değildi. Bu bebek nasıl konuşur diye düşündüm. Bebek daha konuşabilecek yaşta değildi. Sonra kazı makinaları orayı temizlemeye başladığında başka bir ceset bulunmadı (KK122).

M89: Ben AFAD çalışanıyım. Benim aynı mesleği yapan bir arkadaşım anlattı. Arama kurtarma çalışmaları devam ederken bir kadın gelmiş ekiplerin yanına. İki çocuğu göçük altında kalmış. Kadın yerlerini tarif etmiş, ekipler de çocukları kurtarmış. Sonra çocukları kadının beklediği yere götürmüşler. Sizin yerinizi anneniz tarif etti demişler. Çocuklar, annelerinin dört yıl önce öldüğünü söylemişler. Sonra büyük çocuk annesinin bir fotoğra-

fını göstermiş. Meğer gelen kadın gerçekten anneleriymiş (KK123).

M90: Depremin ikinci günü kurtarma çalışmaları devam ederken bir kadın geldi ve çocuklarım şurada dedi. Yıkıntılarda bir alanı işaret etti. Nereden biliyorsun dediklerinde kadın "çocuklarımın odasının yeri burası" dedi. Hiç ses yoktu orada. Yine de ekipler taşları kırmaya, kazmaya başladı. Sonra iki çocuk çıkardılar. Sonra çocuklardan küçük olandan öğrendik ki aslında anneleri yıllar önce ölmüş (KK125).

M91: Dışarıdan yemek dağıtan bir kişi kurtarma ekiplerinin yanına geliyor ve "binanın şurasında çocuklarımın odası var" diyor. Ekipler orada çalışıyor ve iki çocuğu kurtarıyor. Sonra, gelen kişinin, bu çocukların yıllar önce şehit olan babaları olduğu anlaşılıyor (KK127).

M92: Arkadaşım bizim karşı sitede oturuyordu. Depremden sonra binaları çökmüş. Kardeşleri ile odaları yan yana. Deprem esnasında elektrikler kesildiği için kimse bir şey göremedi tabii. Arkadaşım 3-4 yaşında olan en küçük kardeşinin sesini duyuyor ama göremiyormuş. Çok yakınlarmış. Sonra çocuğun kendi kendine konuştuğunu duymuş. Kiminle konuştuğunu sorduğunda çocuk "Burada bir abla var. Bana uyumamamı söylüyor. Onunla konuşuyorum" demiş. Ama ortada herhangi bir başka ses yokmuş (KK128).

M93: Depremin birinci günü yıkılmış bir binada bir aile gördüm. Yıkıntıların arasından böyle 20 cm çapındaki bir delikten cep telefonu ile ışık tutuyorlardı. Küçük bir çocukları kalmış yıkıntının altında on yaşlarında. Arada o caddeye ilaç götürüyordum. Üçüncü günün gecesinde çocuk çıkarıldığında oradaydım. Gayet iyiydi durumu. Bir abla bana iki kere portakal getirdi dedi. Yıkıntıların altında başka herhangi biri yokmuş. O abla kimdir, nedir bilinmez (KK129).

M94: Ben göçüklerin altından üçüncü gün kurtarıldım. Sıkışmış durumdaydım. Ayağa kalkamıyordum. Yakınımda yiyecek içecek hiçbir şey yoktu. Yorgun düşüp uyudum. Uyandığımda yanımda bir şişe su vardı. O suyu idareli kullandım. Üçüncü gün kurtarıldım. O suyu kim getirdi bilmiyorum ama su olmasaydı ölecektim orada. Bir insanın getirmesi imkânsız. Bizi koruyanların olduğunu düşünüyorum (KK130).

M95: O gece bir gürültüyle uyandım. Bina çok sallandı. Korktum, yataktan çıkamadım. Kısa sürede çöktü bina. Bacaklarımın üstüne molozlar yığıldı. Orada öylece kaldım. Kulaklarım da duymuyordu. Rüya gibiydi, sürekli uyuyup uyandım. Belki birkaç gün sonra beyaz bir el gördüm. Bana bir bardak su verdi. Sonra kayboldu el. O su, hayatımda içtiğim en lezzetli suydu. Birkaç gün sonra uyandığımda üzerimde beyaz bir battaniye olduğunu gördüm. O halde birkaç gün daha o yıkıntıların içinde uyudum uyandım. Beni 7. gün kurtarmışlar. O, beyaz elin uzattığı suyu içmeseydim kurtulmam mümkün değildi (KK131).

M96: Dördüncü gün bir çocuk kurtardık. 6-7 yaşlarındaydı. Çocuk bize "sizin sesinizi duyana kadar, sizin yüzünüzü görene kadar bir abla bana sürekli su ve yiyecek getirdi" dedi. Bunu diyen çocuk, çöken dört katlı binanın ilk katında mahsur kalmış. Ekip ve makinalar olmadan bir faninin oraya girmesi mümkün değil yani anlatabiliyor muyum? Mümkün değil. Ama o kadar küçük bir çocuğun da dört gün aç, susuz hayatta kalması da Allah'ın yardımı (KK132).

Menkıbeler

Mn1: İnsanlar harama bakmasa, kadın kadınlığını, erkek erkekliğini bilse böyle felaketler olmaz. Adaletin olmadığı yerde, kumarın, zinanın, hırsızlığın olduğu yerde olur bu zelzele. Hz. Ömer zamanında büyük bir zelzele oluyor bak, bunun üzerine Hz. Ömer bastonunu yere vurup "Ey Yer, benim bir adaletsizliğimi mi gördün ki sallanırsın?" der ve zelzele o dakika kesilir (KK22).

Sahadan Derlenen Anlatıların Motif İndeksi

A. Deprem Öncesi

1. Depremden önce deprem olacağına dair işaretler alınır.

1.1. Depremin işaretinin kaynağı hayvanlardır.

1.1.1. Depremin işareti, karıncaların yuvalarını terk edip evlere doluşması ve her türlü tedbire rağmen deprem olana kadar evden uzaklaştırılamamalarıdır: M2.

1.1.2. Depremin işareti, beklenmedik biçimde ve durmaksızın havlayan köpeklerdir: M8, M15, M20, M37, M39, M43.

1.1.3. Depremin işareti, beklenmedik biçimde ve durmaksızın devam eden kedi miyavlaması, kedinin sahibini tırmalayarak uyandırmasıdır: M27, M39.

1.1.4. Depremin işareti, depremden hemen önce durmaksızın meleyen koyunlar, koçlar ve keçilerdir: M14, M37.

1.1.5. Depremin işareti, depremden önce beklenmedik biçimde ve durmaksızın öten tavuklardır: M7.

1.1.6. Depremin işareti kuşlardan gelir.

1.1.6.1. Depremin işareti, depremden dakikalar önce görülen ve çok hızlı ilerleyen bir kuş sürüsüdür: M19.

1.1.6.2. Depremin işareti, kuşların beklenmedik ve durmaksızın devam eden ötüşüdür: M39.

1.1.6.3. Depremin işareti kargadır.

1.1.6.3.1. Depremin işareti, meydanda görülen bir karga ölüsüdür: M11.

1.1.6.3.2. Depremin işareti, depremden bir süre önce köye üşüşen karga sürüsüdür: M36.

1.1.6.4. Depremin işareti, "kaçın" diye bağıran bir papağandır: M18.

1.1.7. Depremin işareti yılandır: M5.

1.1.8. Depremin işareti ineklerdir.

1.1.8.1. Depremin işareti, düzenli olarak süt veren ineklerin depremden bir hafta önce süt vermemeye başlaması ve süt vermeye depremden sonra devam etmeleridir: M24.

1.1.8.2. Depremin işareti, depremden önce ineklerin beklenmedik şekilde ortaya çıkan ve durmaksızın devam eden böğürmeleridir: M37.

1.1.9. Depremin işareti, rüyada görülen çekirge sürüsüdür: M35.

1.2. Depremin işareti, depremden önce görülen bir rüyadır.

1.2.1. Rüyada deprem olduğu görülür: E1, M12, M13, M28, M33, M34.

1.2.2. Rüyaya giren peygamber, depremi haber verir: E13.

1.2.3. Rüyaya giren şehit, depremi haber verir: M29.

1.2.4. Rüyada görülen düğün, depremin işaretidir ve düğündeki katılımcılar depremde ölen kişilerdir: M30, M32, M45.

1.2.5. Deprem olacağı, rüyaya giren ölmüş aile bireyinden öğrenilir.

1.2.5.1. Rüyaya giren ailenin ölmüş bireyi, kişiyi ibadete teşvik eder: M31.

1.2.5.2. Rüyaya giren ailenin ölmüş bireyi, doğrudan deprem olacağını söyleyerek önlem çağrısı yapar: M42.

1.2.6. Görülen kötü rüyalar, depremin işaretidir: E5, M4, M5, M6.

1.3. Depremin işareti, depremden önce beliren kötü bir his ya da huzursuzluktur: E2, M9, M21, M46.

1.4. Depremin işareti, deprem öncesinde uyanıkken görülen rüya benzeri sıra dışı deneyimdir: M23, M44.

1.5. Depremin işareti, nesnelerde dış etki olmaksızın ortaya çıkan değişimdir.

1.5.1. Depremin işareti, kendi kendine parçalanan bir bıçaktır: M22.

1.5.2. Depremin işareti, kendi kendine kilitlenen bir kapıdır: M47.

1.6. Depremin işareti, cin gibi tanımlanamayan doğaüstü bir varlıktır: M10, M17, M25, M43, M44.

1.7. Depremin işareti, Kuran'ın içine saçılmış olan Peygamber'in kirpikleri, bıyıkları ve sakallarıdır: E13.

1.8. Depremin işareti, yeraltından gelen seslerdir: M16, M27.

1.9. Depremin işareti kişinin bedeninde görünür.

1.9.1. Depremin işareti, depremden dakikalar önce dizlerde başlayan şiddetli sancıdır: M26.

1.10. Depremin işareti, bir şeyhten gelir: M3.

1.11. Depremin işareti, beklenmedik bir kâhinden gelir.

1.11.1. Kâhin, dilenci kılığında köye gelir, yiyecek içecek ister ve yakın gelecekteki depremi haber verir: E3, M40.

1.11.2. Kâhin, bir sokak satıcısıdır ve yakın gelecekteki depremi dolaylı olarak ima eder: M41.

1.11.3. Hasta ve kendisine itimat edilmeyen bir kişi, deprem kehanetinde bulunur: E4.

1.11.4. Kâhinler, iki yabancı kadındır: M1.

2. Depremin işaretini alan kişi, yakınlarına haber verir: E1, E2, E13, M12, M13, M16, M26, M28, M33.

3. Depremin işaretini alan kişi, aldığı önlem sayesinde kendini ve yakınlarını kurtarır: M34.

4. Depremin işaretini alan kişi, rutini bozulduğu için şans eseri kurtulur: M37.

5. Depremin işaretini alan kişi ibadete yönelir.

5.1. Depremin işaretini alan kişi alışılmadık düzeyde çok ibadet etmeye başlar: E2, E5.

5.2. Depremin işaretini alan kişi ibadet etmek için kalkar ve o esnada depreme yakalandığı için kurtulma olanağı yakalar: M9.

6. Kâhin, dikkate alınmaz, ona inanılmaz: E1, E4, E13, M1, M12, M13, M16, M28, M33.

7. Depremden hemen önce gökyüzünü bir ışık kaplar: M8, M37, M38, M60.

8. Deprem ışığı, ferahlık ve kurtuluş hissi uyandırır: M38, M60.

9. Depremden hemen önce gökyüzünün rengi kırmızıya döner: M37.

10. Deprem gerçekleşir ve kâhin haklı çıkar: E1, E2, E3, E4, E5, E13, M1, M3, M12, M13, M16, M26, M28, M33.

11. Depremin olacağının işaretini alan kâhin, evden çıksa da ecelinden kaçamaz ve deprem esnasında eceli ile ölür: E2.

B. Deprem Esnası

12. Deprem bir cezadır ve normları ihlal edenler, depremle cezalandırılır.

12.1. İşlenen suçlar

12.1.1. İslami normların dışına çıkmak: E6.

12.1.2. Kocanın, karısını dövmesi: E7.

12.2. Cezanın çeşitleri

12.2.1. Ceza olarak ölüm: E6, E7.

12.2.2. Ceza olarak ölen kişilerin domuz donuna girmesi: E6.

13. Deprem esnasındaki olağanüstülükler:

13.1. Deprem esnasında ağaçlar secde eder: M48.

13.2. Deprem esnasında ortaya çıkan sıra dışı ışık, renk ve sesler.

13.2.1. Deprem esnasındaki ışık, ateş topu şeklindedir: M55, M56.

13.2.2. Deprem esnasında gökyüzü önce kırmızı olur, sonra maviye döner: M57.

13.2.3. Deprem esnasında gökyüzünde masmavi bir ışık vardır: M59.

13.2.4. Deprem esnasında şehitliğin üzerine beyaz bir ışık iner: M58.

13.2.5. Deprem esnasında sıra dışı bir gürültü vardır: M55.

14. Deprem esnasında bir veli, yeryüzüne seslenerek depremi durdurur: Mn1.

15. Deprem esnasında olağanüstü kurtuluş.

15.1. Deprem esnasında sıra dışı bir şekilde evde olunmaz ve böylelikle yaralanma ve ölüm olmaz: M53.

15.2. Deprem esnasında uykudan uyanılmaz, hiçbir korku hissedilmez: M52.

15.3. Deprem esnasında bilinmeyen bir güç, olağanüstü bir şekilde çocukları korur: M47, M61.

15.4. Deprem esnasında evde aniden beliren gizemli bir kişinin yardımıyla kurtuluş: M51.

15.5. Deprem esnasında büyülü bir nesne, hayat kurtarır: E8.

15.6. Deprem esnasında beliren bir ışık, kaçış ve kurtuluşa olanak sağlar: M17.

15.7. Deprem esnasında evcil hayvan, hayat kurtarır: M15, M20.

15.8. Şans eseri yara almadan kurtuluş: E9.

15.9. Deprem esnasında beliren Hızır'ın hayat kurtarması: M50.

15.10. Deprem esnasında yıkılacak binanın meskûnlarının gizemli kayboluşu ve deprem sonrası geri dönüşleri: E11.

16. Ölüm.

16.1. Ölmek üzere olan kişilerin daha önce ölen aile bireylerini görmeleri ve onlarla konuşmaları: M54.

16.2. Deprem esnasında ibadet ederken ölen kişinin bedeni o şekilde kalır ve defin o şekil bozulmaksızın yapılır: E17, M49, M74.

16.3. Aile bireyleri deprem esnasında birlikte ölür, ölümden sonra onları ayıramazlar: E10, E15, M63, M75.

16.4. Ecelden kaçamama: E2, E12.

16.4.1. Deprem olacağını önceden hisseden kişi evden çıkar ancak deprem esnasında kalp krizi geçirip ölür: E2.

16.5. Deprem sonrası göçük altından kurtarılan kişi kaldırımda otururken çatıdan düşen bir kiremit ile ölür: E12.

17. Ödül.

17.1. İyiler ve mazlumlar, depremin yıkıcılığından etkilenmez: E7.

17.2. Geleneksel kodlara hürmet edenler ödüllendirilir.

17.2.1. Dedesinin yazdığı muskayı yanında taşıyan kişi, muska sayesinde deprem esnasında kurtulur: E8.

17.2.2. Rüyaya giren Peygamber'e inananlar kurtulur: E13.

C. Deprem Sonrası

18. Depremde, hiçbir insanın ulaşamayacağı yerde mahsur kalan kişilere, bilinmeyen kişilerce yardım edilir.

18.1. Bilinmeyen kişiler kadındır, mahsur kalan çocuklara yiyecek verirler: E16, E23, E32, M73, M78, M93, M96.

18.1.1. Kurtarılan çocuk üzerinde yapılan tıbbi tetkikler gerçekten karnının tok olduğunu gösterir: E32, M73.

18.2. Bilinmeyen kişiler kadındır, mahsur kalan çocukları ninni söyleyerek ya onunla oyun oynayarak teskin ederler: E18, E23.

18.3. Bilinmeyen kişiler kadındır, mahsur kalan çocuklara uyumamalarını söylerler: M92.

18.4. Bilinmeyen kişiler kadındır, mahsur kalan bir kişiye moral vermek için dua eder: E19.

18.5. Bilinmeyen kişiler, mahsur kalan kişiyi göçüklerin arasından çıkabileceği alana yönlendirir: E20.

19. Kurtarılmayı bekleyen depremzede, kendine moral verecek gizemli bir işaret ile karşılaşır: M72.

20. Kurtarılmayı bekleyen depremzede tam nefesinin kesileceği anda çiçek kokuları alır, ferahlar ve bu sayede hayatta kalır: M79.

21. Kurtarılmayı bekleyen depremzede, evcil hayvanı sayesinde hayatta kalır: M66.

22. Göçük altında bekleyen kişilerin duyduğu olağandışı sesler.

22.1. Göçük altında kurtarılmayı bekleyen kişi, kurtarılana kadar bir bebek sesi duyar ancak ortada herhangi bir bebek yoktur: M64.

22.2. Göçük altında kurtarılmayı bekleyen kişi, kurtarılana kadar ezan sesi duyar ancak o esnada hiç ezan okunmamıştır: M65.

23. Göçük altında mahsur kalan depremzedenin ihtiyaç nesnesi, yanında peyda olur.

23.1. Peyda olan ihtiyaç nesnesi sudur: E24, M94, M95.

23.2. Peyda olan ihtiyaç nesnesi ilaçtır: E24.

23.3. Peyda olan ihtiyaç nesnesi battaniyedir: M95.

24. Deprem sonrası göçük altında bekleyen kişi, mucizevi bir işaret sayesinde bulunup kurtarılır.

24.1. Mucizevi işaret, şarjı bitmek üzere olan bir cep telefonunun açık kalmış feneridir: E21.

24.2. Kitap yığını, depremden sonra kolon ve duvarların kişinin üstüne düşmesini engeller: E22.

25. Kutsal nesneye hürmet, kurtuluşun sebebidir.

25.1. Kurtarma çalışmalarını yürütenlerden biri, gördüğü bayrağı yerden almak için kepçeyi durdurur, bayrağı alırken eğildiğinde annesinin orada olduğunu görür ve onu kurtarır: M84.

25.2. Kurtarma çalışmalarını yürütenlerden biri, gördüğü Kuran'ı yerden almak için kepçeyi durdurur, Kuran'ı

alırken eğildiğinde eşinin orada olduğunu görür ve onu kurtarır: M85.

26. Depremden sonra kurtarılmayı bekleyen kişileri kurtarmak için daha önce ölmüş bir yakınları gelir, çalışan ekipleri doğru yere yönlendirir ve çocuklar kurtulur.

26.1. Yardıma gelen kişi yıllar önce şehit olmuş tanınmayan bir kimsedir: E14, M85.

26.2. Yardıma gelen kişi, kurtarılmayı bekleyen çocukların yıllar önce şehit olan babasıdır: M91.

26.3. Yardıma gelen kişi, kurtarılmayı bekleyen çocukların yıllar önce ölen annesidir: E26, E30, E31, M68, M89, M90.

27. Depremden sonra kurtarılan kişiler, kurtarıcılarını daha önce rüyasında görmüştür: M62.

28. Şehitler kurtarma çalışmalarına katılır ve kurtulan kişiler daha sonra o şehitlerin mezarlarını ziyaret eder: E27.

29. Depremzedeyi göçük altından gizemli bir kişi çıkarır.

29.1. Depremzedeyi göçük altından çıkaran kişi, tanınmayan bir kişidir ve işini bitirince gizemli bir şekilde kaybolur: E28.

29.2. Depremzedeyi göçük altından çıkaran kişi, daha önce ölmüş bir kimsedir: M70.

30. Kurtarılmayı bekleyen depremzede, birinin rüyasına girerek yerini bildirir, rüyayı görenin ekipleri yönlendirmesiyle kurtulur: M81.

31. Depremzedeyi göçük altından çıkaran kişi, daha önce ölmüş olan bir yakındır. E29.

32. Depremzede göçük altında uyumaktadır. Kurtarılana kadar olup bitenden haberi yoktur: M69.

33. Anne babası deprem esnasında ölen bir bebek, sokak lambasının yanında sağlıklı biçimde bulunur: M67.

34. Kurtarma çalışmalarındaki olağanüstü fiziksel güç pratiği, insanların kaldırması mümkün olmayan kolon ve beton yığınlarının insanlarca kaldırılması ve depremzedenin kurtarılması.

34.1. Kaldırılması mümkün olmayan kolonu kaldıran bir delidir, işini bitirince kaybolur: E25.

34.2. Kaldırılması mümkün olmayan kolonu kaldıran, kimsenin tanımadığı bir yabancıdır, işini bitirince kaybolur: M71, M87.

35. Hızır'ın yardımı.

35.1. Enkazdan çıkarılıp ölmek üzere olan çocuk ameliyata alınır, Hızır'ın yardımı ile kurtulur: M80.

36. Aranan ceset, mucizevi bir işaret ile bulunur.

36.1. Mucizevi işaret, kaynağı belirsiz bir sestir: M77, M88.

37. Ölenlerin olağanüstü nitelikleri.

37.1. Aile bireyleri birbirine kenetlenmiş biçimde ölmüştür ve ayrılamadıkları için o şekilde defnedilirler: M63, M75.

37.2. İki kardeş öldükten sonra yan yana yatırılırlar, bir süre sonra birbirlerine sarılmış şekilde bulunurlar: E15.

37.3. Ölen kişinin elinde Kuran vardır, Kuran elinden alınamaz ve öylece defnedilir: E5, E17.

37.4. Ölen kişi namaz kılarken öldüğü için çıkarıldığında secde pozisyonundadır, öylece defnedilir: M74.

37.5. İyi bir insan olup da depremde hayatını kaybedenlerin bedenleri güzelliğini korur: M76.

37.6. Banyoda duş alırken ölen kadın, enkaz altından kefenlenmiş biçimde çıkarılır: M82.

38. Yıkıntıların içinde hiç tozlanmamış bir Kuran çıkarılır: M83.

Depremle İlgili Halk İnançları

İnanç kavramını bir düşünceye bağlı bulunma şeklinde tanımlamak mümkündür. Halkbilimi disiplini içinde kullanılan "halk inancı" terimi ise çoğunlukla toplumların eski dinlerinden devralınan ve yeni dinsel ya da ideolojik öğretilerde varlığını devam ettiren kabulleri kapsar. Bu kabuller aynı millet içinde bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilir. "Batıl inanç" ya da "hurafe" gibi kelimeler de Türkçede halk inancı anlamında popüler bir kullanıma sahiptir ancak bu kavramların bilimsel tarafsızlığı zedelediği düşüncesiyle halkbilimsel metinlerde tercih edilmediği bilinmektedir. Bu konuda Boratav: "*Halk inanışlarından söz edenlerce kavramın Fransızca ve Almanca karşılıkları olan superstition ve Aberglaube kelimelerinin Türkçeye batıl itikad, batıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurafe deyimleri ile çevrildiği oluyor. Bu deyimler, bir yargı anlamı taşıdıkları için, yersiz kullanıldıkları zaman sakıncalı olur; bilim adamının konusu karşısında tarafsız olması, önyargılardan kaçınması kurallarına aykırı düşer*" (1994: 7) şeklinde bir değerlendirme yaparak kavramın adlandırmasında gösterilmesi gereken hassasiyeti hatırlatır. Köse'nin (2022) değerlendirmeleri de "batıl inanç" ve "hurafe" kavramlarının, olumsuzlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu, bilimsel tutumla örtüşmediğini; söz konusu inanışların tanımlanma-

sında "halk inancı" kavramının tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir. Tanyu (1976: 140), halk inançlarına dair yaptığı 195 maddelik kapsamlı tasnifte "deprem ve yangınla ilgili halk inançlarını" bir başlık olarak önerir.

Halk inançları, belli başlı folklor türlerine yerleşerek bu türlerin kalıplaşması ve yeni kuşaklara aktarılması suretiyle süreklilik kazanır. Özellikle efsaneler, halk inançlarının kalıplaşarak aktarılmasına güçlü bir şekilde olanak tanıyan metinlerdir (Boratav, 1994: 8-9; 1995: 100-108). Bazı araştırmacılar tarafından efsanenin bir alt türü olarak tasnif edilen menkıbeler de halk inançlarını muhafaza etmesi ve yeni kuşaklara aktarması açısından özellikle tarihsel süreçte etkin bir tür olarak belirginleşmiştir (Başaran, 2025: 238-239). Yakın zamanda efsanenin bir alt kategorisi olarak değil de ayrı bir tür olarak tasnif edilen memorat türünün de halk inançlarını muhafaza ettiği ve bu inançların difüzyon süreçlerinde aktif bir rol oynadığı bilinmektedir (Çobanoğlu, 2003).

Halk inançları ve kısa mensur anonim anlatı ilişkisi, bu araştırmanın desenini de biçimlendirdiği için sahadan elde edilen verilerin bir kısmını oluşturan halk inançları, yukarıda verilen efsane ve memorat örneklerinden alınmış, bir kısmı ise kaynak kişilerle yürütülen mülakatlarda ayrıca derlenmiştir.

Depremle ilgili tespit edilen halk inançlarının önemli bir kısmı, depremin nedenini açıklama işlevi ile belirginleşmektedir. Bu alandaki inançlar, depremin oluş sebebi ile insanların davra-

nışları arasında bir bağlantı olduğu şeklindeki dogmatik varsayım üzerine temellendirilmektedir. Bu tarz varsayımların tarihin çok eski dönemlerindeki mitolojik tasarımlarda ya da Afrika'daki pek çok kabilenin yerel inançlarında da mevcut olduğu bilinmektedir (Yolcu, 2025). Toplumu oluşturan bireylerin sosyal normların dışına çıkması ile afetin ortaya çıkması arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi kuran bu yaklaşıma dair derlenen halk inançları, meşruiyetlerini Kuran'daki öykülere dayandırmaktadır. Depremin kaynağını, insanların ahlaksızlıkları ile açıklayan kaynak kişilerin bir kısmı söylemlerinde Kuran'a referanslar vermişlerdir (KK134, KK137, KK142). Bu referanslarda Lut kavmi vurgusu dikkat çekmektedir (KK134 ve KK142):

> "Dinimizin gereği olarak Kuran-ı Kerim'de kendi çizgisini bozan toplumların helak edildiğine inanıyorum. Lut kavmi ve Âd kavmi bunun en bilinen örnekleridir. Bu helakler, bozulmanın sonucudur. Ülkemizde on bir şehrin bir anda depremle yıkılması da bana göre sıradan bir olay değil. Rabbimizin yeryüzünü silkeleyerek insanlara bir ikazda bulunduğunu düşünüyorum. Sevdiklerimizi kendi ellerimizle toprağa verirken, bu felaket Allah'ın bize biçtiği hayatın bir sorumluluk olduğunu hatırlattı. Bu musibetle kimileri helak oldu, kimileri ise ahireti kazandı. Ben depremin bir uyarı olduğuna inanıyorum" (KK134).

> "Kuran-ı Kerim'de zaten yazıyor, insanların azacağını, insanların kötü yola gideceğini, kadınların artık eşlerini bırakacağını, boşanmaların artacağını söylüyor. Bunlar kıyamet alametleri. Bu gibi olayların yaşanması dolayısıyla depremin olduğunu düşünüyorum" (KK137).

> "İnsanlar azıttı. Kızlar neredeyse çırılçıplak gezecekler. Herkes para hırsına düştü, birbirlerine hava atma peşindeler. Ahlak yok, namus kalmadı. Eskiden de böyle olduğunda Allah uyarmış insanları. Lut kavminin başına neler geldi? Bu da öyle" (KK142).

Semitik inançların temel metinleri olan Tevrat, İncil ve Kuran'da öyküsü anlatılan Lut kavmi anlatısı (Polat, 2005), Sodom şehrinde yaşayan ve üzerinde uzlaşılmış olan sosyal normları ihlal eden bir halkın dehşetli bir yok oluş hikâyesini içerir. Söz konusu yok oluşun gerçekleştiği Sodom ve Gomore şehirleri, teolojik literatüre ek olarak sanat ve edebiyatta da yaygın olarak işlenmiş ve popüler bir referansa dönüşmüştür. Dante'nin "İlahi Komedya"sında Sodom günahkârları Cehennem'in yedinci dairesinin üçüncü ve en alt katında yer alırlar (Dante Alighieri, 2020: 128). Proust'un "Kayıp Zamanın İzinde"sinin dördüncü cildinde Sodom ve Gomore kadın ve erkek eşcinselliklerinin temsili olarak belirginleşir (Proust, 2025). Michelangelo'nun Sistina Şapeli'nin tavanına işlediği anlatıya dair spesifik bir fresk de söz konusu temanın klasik Batı sanatındaki yansımaları olarak okunabilir. Aynı tema, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Sodom ve Go-

more*"* adlı romanında da yazarın kendi dönemine dönük eleştirisinde kullandığı bir sembole dönüşmüştür. Dinsel metinlerdeki ahlaki düşkünlük halini İstanbul'un işgali esnasında İstanbul sosyetesinin davranışlarına benzeten yazar; toplumsal çöküş ve yok oluşu sosyal normların ihlali ile ilişkilendirir. Tanrısal bir ceza olarak deprem fikrinin halk anlatılarındaki yaygınlığı, söz konusu motifin Thompson'ın Motif İndeks'indeki Q552.25 numaralı "cezalandırma olarak [deprem]" motifinde verilen örnekler üzerinden de anlaşılabilir.

Yapılan derlemelerde, deprem bir ceza olarak kabul edilmiş ve özellikle cinsellik ile cinsiyet rolleri bağlamında, geleneğin çizdiği sınırların aşılması gibi norm ihlallerinin buna yol açtığına inanıldığı belirtilmiştir. "Lut kavmi" üst başlığı ile verilen ve global kültürde Sodom ve Gomore adıyla popülerleşmiş olan anlatı, söz konusu suç alanını temsil gücüne sahiptir. KK134'ün "bozulma" olarak tanımladığı davranışlar KK135'te "insanların azması, kötü yola gitmek, kadınların eşlerini bırakması, boşanmaların artması" gibi durumlar üzerinden örneklendirilerek daha açık ifade edilmiştir. "Kızların çırılçıplak gezmesi", "ahlak ve namusun kalmaması" (KK136) gibi değerlendirmeler, Kuran üzerinden meşrulaştırılan ve gerçekliği tartışmaya kapatılan Lut/Sodom öyküsü üzerinden gösterilir. Sahada yürütülen çalışmalarda genç bir kadın kaynak kişinin sarf ettiği "Depremden belki birkaç ay sonra, arkadaşlarla duraktayız. Yanımıza bir amca geldi ve 'siz böyle giyiniyorsunuz diye depremler oluyor' diyerek bize bağırdı çağırdı" (KK139) şeklindeki ifadeleri de aynı halk inancı-

nın yansıması olarak okunmalıdır. Bütün bu söylemler, toplumun cinsel bir ahlaka sahip olmamasının depremlere neden olduğuna dair bir halk inancının sahada yaşadığını göstermektedir.

Elbette depreme neden olan sosyal normların ihlali yalnızca cinsel ahlakla sınırlandırılamaz. Halk inançlarında, depremlerin kaynağı; açgözlülük, haksız kazanç, hilebazlık ve "helal" kazancın tükenmesi gibi davranışlarla da açıklanmaktadır:

> "Deprem bir işaret ama insanlar akıllanmıyor. Evler yıkıldı, altında insanlar bağırıyor o sırada yağmacılar evleri talan edip altın arıyor. Herkes yardım gönderdi, yurtdışından bile tırlar geldi buraya. Cemevimizin iki katı doldu taştı. Sonra ne oldu? Muhtarlar yağmaladı gelen yardım malzemelerini. Sonra kendilerine sıfır araba aldılar. İnsanlar namussuzluk yaparsa bu dünyada da cezasını çeker" (KK138).

> "Bence depremin oluş sebebi insanların azıtıp yoldan sapmasıdır. Herkes hile hurda peşinde, ar namus kalmadı, helal kazanç bitti. İnsanlar kibirle doldu, Allah da başımıza böyle bir ceza verdi ama anlayan yok" (KK141).

Deprem kavrayışının Türk folklorundaki kıyamet tasarımlarının bir parçası olarak belirginleştiği görülmektedir. Bu yönde belirginleşen halk inancına göre kıyametin kopacağı zamanın çeşitli göstergeleri vardır ve depremlerin artması da bu temel gös-

tergelerden biridir. Başka bir deyişle depremlerin artmasının kıyametin yaklaştığını gösterdiğine inanılmaktadır:

> "Binalar çoğalınca, ahlaksızlık artınca kopacak kıyamet. Kıyamet kopmadan önce de büyük depremler olacak, denizler taşacak. İsa ile Deccal savaşacak, Deccal'ı destekleyenler cehenneme gidecek. Şükür kalmayacak, büyüğe saygı, küçüğe sevgi kalmayacak, kadınlar vücutlarını teşhir edecek, o zaman geldiğinde zina artacak. En sonunda üç gün üst üste Güneş batıdan doğacak ve bir Cuma akşamı ezan okunurken kopacak kıyamet. Bu depremler kıyametin işareti işte, Allah bu depremleri yolluyor ki insanlar akıllansın" (KK136).

Depremlerin sayıca artması ile dünyanın sonunun yaklaşması arasında kurulan ilişkinin kökeni, ilgili başlıkta ele alındığı üzere mitolojik tasarımlarda da kendini gösteren bir fikirdir. Bu temel kabullerin artık söz konusu mitler anlatılmasa bile yeni anlatılarda üretildiği ve halk inancı olarak sahadaki bireylerin söylemlerinde ifade edildiği anlaşılmaktadır. KK136'nın ürettiği diskurda yer alan motifler, Türk halk kültüründeki eskatolojik tasarımların temel bileşenleri (Altun ve Çınaroğlu, 2020; Kayabaşı, 2016; Hocaoğlu-Alagöz ve Baysal-Yurdakul, 2023) olarak kendini göstermektedir.

Doğanın ritmik döngüsünde tekrar eden hususlar, öngörülebilirliğin ve dolayısıyla kozmosun göstergesi iken söz konusu

periyodik ritmin bozulmasına neden olan durumlar ise kaosu çağrıştıran işaretler olarak kabul edilir. Bu arkaik düşüncenin izleri ilkel toplumların dünya görüşünde ve çeşitli mitolojik tasarımlarda kendini gösterir. Örneğin Güneş tutulması, söz konusu ritmik doğa işleyişinin beklenmedik biçimde bozulmasına verilebilecek örneklerden biridir. Eski Türklerde bu sıra dışı doğa olayı, kötü ruhların gökyüzüne müdahalesi ile açıklanmakta, kötü ruhları korkutarak düzeni tekrar sağlamak için topluca ritüeller icra edilmektedir (Ögel, 1995: 188, 192). Dahası bu inanç ve uygulamaların Anadolu'da yaşatıldığı bilinmektedir (Kaval, 2021). Nitekim 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile 11 Ağustos 1999 Güneş tutulması arasında kurulan ilişkiye dair folklorik söylentilerin izlerini dijital platformlarda bulmak da mümkündür (URL3).

Sahada yürütülen derlemelerde Ay'ın dolunay hali ile deprem arasında bir ilişki olduğuna dair halk inançları saptanmıştır. Bu inançlara göre dolunay, depremi tetikleyen bir durum olarak kabul edilmekte, Ay'ın parlaklık düzeyi ile depremden kaynaklanacak olan yıkım arasında bir doğru orantı olduğuna inanılmaktadır (KK14). Bulutların durumu da afetin habercisi olarak kabul edilmektedir. Bulutların kesik kesik olmasının bir felaket işareti olduğunu bu bilgiyi babaannesine dayandırarak açıklayan bir kaynak kişi (KK16), söz konusu inançların aktarım dinamikleri hakkında da bilgiler vermektedir. Ayrıca depremden hemen önce gökyüzünün parlak olduğuna inanılmaktadır ve bu inanç da bir motif olarak anlatılarda kendine yer bulmuştur (M8, M37, M38).

Motifler kısmında detaylı olarak ele alındığı üzere hayvanların beklenmedik biçimde ses çıkarmaları başta olmak üzere çeşitli hayvan davranışlarının da bir felaketin yaklaştığının işareti olduğuna dair halk inançları; oldukça yaygındır. Bu inancın karakteristik yansımalarını efsane ve memoratlarda görmek mümkündür. Karıncaların yuvalarını terk edip evlere doluşmaları (M2), bitmeyen köpek havlamaları (M8, M15, M20, M37, M39, M43), kedi miyavlamaları (M27, M39), koyunların, koçların, ineklerin, tavukların, kuşların depremden hemen önce çıkarttığı sesler (M7, M14, M27, M37, M39, M37, M39) bu kapsamdadır. Bunlara ek olarak çekirge sürüsünün, yılanların ve ölü karga görmenin de afetin habercisi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (M5, M11, M35).

Bir bilme hali olarak tanımlanan komplo teorilerinin (Parlak ve Tangün, 2021), halk inancı ya da folklorik bir tür olarak tasnif edilip edilmemesi gerektiği meselesi ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Bununla birlikte küçük gruplara aidiyet bilinci vermesi açısından komplo teorilerinin folklor kapsamında sınıflandırılması şimdilik mümkün görünmektedir. Dünyanın düz olduğuna, salgınları önlemek için geliştirilen aşılarla insan bedenlerine çip yerleştirildiğine, Ay'a hiç gidilmediğine inanan grupların paylaştığı bilgi, geleneksel olmasa da aidiyet bilinci vermesi, o bilgiyi taşıyanları, taşımayanlardan ayırması açısından folklor olarak okunabilir.

Depremin kaynağına dair yapılan ve toplumun bir grubu tarafından kabul gören inançların bir kısmının da "günah keçisi"

teorisiyle bağlantılı bir alana konumlandığı görülmektedir. Halk kültüründe yakın zamanda ortaya çıktığı anlaşılan "dış güçler" etiketiyle işaret edilen bazı yabancı devletler ya da istihbarat örgütleri, deprem gibi afetlerin tasarlayıcı ve uygulayıcıları olarak kabul edilmektedir:

> "Amerikan uçak gemisinin Akdeniz'e girmesi ile Maraş depremleri arasında ilişki var. O gemide HAARP teknolojisi mevcut. Bu HAARP ile gökyüzünün rengini bile değiştirdiler 6 Şubat'ta. Kuzey ışıkları deniyor hani, hepsi oyun. O gemi en son 99'da Marmara'ya girmiş. Gerisini sen düşün" (KK36).

> "Bu depremler yapay. Dış güçlerin bize kurdukları bir tuzak. Amerikan, Alman, İngiliz elçilikleri açıklama yaptı depremden önce. Vatandaşlarından Türkiye'yi terk etmelerini istediler. Sonra Amerikan savaş gemileri geldi kıyılarımıza. En sonunda HAARP ile fay hatlarını harekete geçirdiler. Bak hocam biz cahil insanlar değiliz. Depremi olduğu gibi gavurlar yaptı demiyor kimse. Zaten burası deprem ülkesi, yani olacak deprem, kaçamazsın. İstanbul'da da olacak. Bunlar, elindeki teknolojiyle depremin oluşunu hızlandırdı. Karda kışta Türk milletini kırdı bu soysuzlar" (KK140).

Yukarıdaki iki kaynak kişinin ürettiği diskurda dış güçler olarak Amerikalıların ve İngilizlerin belirginleştiği, bu dış güçle-

rin HAARP (Yüksek Frekanslı Etkin Kutup Işıkları Araştırma Programı) gibi araçlarla depremlerin oluşumunu tetikledikleri ve böylelikle büyük bir kıyım yaptıklarına dair inançlar kendini gösterir. Bu inançların başta Amerikalılar olmak üzere bir grup yabancı ile kaosu özdeşleştiren bir bilince dayandığı görülmektedir. Girard'a (2005) göre toplumsal kaosu anlamlandırmak için her zaman "günah keçisi" ilan edilebilecek bir özneye ihtiyaç duyulur. Günah keçisi, toplumun kaosu anlamlandırmasına ve kendini arınmış hissetmesine hizmet eder. Amerikalılar ve İngilizlerin özne olarak, HAARP'ın araç olarak belirginleştiği bu inançlar; geleneksel anlam arayışının çağdaş bir yansıması olduğu kadar taşıdıkları irrasyonellikle de halk inançlarına dahil edilebilir. Son olarak sahada yürütülen derlemelerde, bu kent merkezli halk inançlarının gelenekten devralınan inançlar kadar yaygın olmadığının görüldüğünü de vurgulamak gerekir.

Geleneksel kırsal ortamlara nazaran kentli çağdaş ortamların barındırdığı araçlar folklorik difüzyonların daha hızlı gerçekleşmesine olanak sunmaktadır. Yukarıdaki inançlara benzer bir yayılma olanağı elde eden bir başka halk inancı ise artçı depremleri önceden bildiğine inanılan falcılara gösterilen rağbettir. Elbistan ve Pazarcık'ta özellikle depremden sonraki birkaç hafta içinde kendilerini "medyum" olarak tanıtan bazı bireylerin sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları artçı deprem kehanetlerinin de yoğun bir ilgi gördüğü saptanmıştır. "*Sosyal medyada artçı depremleri bilen falcılar vardı. O günlerde herkes o hesapları takip etti. Paylaşımlardan sonra binalar birden boşalıyordu. Birkaç*

hafta böyle devam etti bu. Sonra buna inananlar azaldı" (KK17) diyen bir kaynak kişi söz konusu inancın kriz anında ortaya çıktığını, krizin azalması ve olup bitenin anlamlandırılması ile bu inanç dalgasının kaybolduğunu betimlemektedir.

Sahadan derlenen bir başka halk inancı da uğursuzlukların, kötü şansın, felaketin Kuran okunarak uzaklaştırılabileceğine dair kabulleri içermektedir. Artçı depremlerin küçük grupların organize olması suretiyle Kuran okumasıyla engellenebileceğine dair halk inançları tespit edilmiştir (KK135). Yine benzer şekilde artçı depremlerin önlenmesi için başvurulan bir başka uygulama da kurban kesilmesidir. Kesilen bir kurban ile depremin durdurulabileceğine dair halk inancı, bazen ailelerin, bazen mahallelinin ya da köylülerin topluca kurban törenleri icra etmelerine kaynaklık etmiştir (KK13, KK39, KK91, KK135).

Ölümden bahsetmenin yeni ölümler getireceği inancına benzer şekilde bir depremden sonra da depremden bahsetmenin yeni depremlerin oluşmasına neden olacağına inanıldığı saptanmıştır (KK91, M46). Ayrıca deprem esnasında salavat getirmenin depremi şiddetlendireceğine dair bir inanç da farklı kaynak kişiler tarafından paylaşılmıştır (KK17, KK48, KK72, KK84, KK135). Bu inancın temelinde İslam kozmogonisinde tüm evrenin Muhammed Peygamber için yaratılmış olduğuna dair anlatılar yer almaktadır. "*Peygamberimizin adını duyan yeryüzü daha da aşkla sallanır. Çünkü bu dünya onun yüzü suyu hürmetine yaratılmış*" (KK135) diyen bir kaynak kişi, inancı, kozmogonik bir anlatıya verdiği referansla açıklar.

Deprem Etrafında Oluşan Halk Bilgisindeki Süreklilik ve Dönüşümler

Deprem temasını içeren efsane, menkıbe ve memoratların yukarıda verilen motif indeksi, bu alanda oluşan motiflerin üç ana kategoriye ayrılarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Sahadan derlenen halk inançları da bu genel tasnifi destekler niteliktedir. Bu kategorilerden ilkini deprem öncesi teması, ikincisini deprem esnası, sonuncusunu ise deprem sonrası teması oluşturmaktadır. Sahadan derlenerek metinleştirilen toplam 129 anlatının tip kataloğunda deprem öncesi temasını içeren 52, deprem esnası temasını içeren 22, deprem sonrası temasını içeren 55 tip tespit edilmiştir. Tiplerin ve motiflerin yayılım düzeyleri dikkate alındığında folklorda üretilen deprem anlatılarında özellikle deprem öncesi ve deprem sonrası temalarının daha yaygın biçimde belirginleştikleri anlaşılmaktadır.

Bu kategorilerden ilki olan deprem öncesi temasını içeren tipler ve bu tiplerin içerdiği motiflerde karakteristik olarak belirginleşen motif yoğunluğu deprem öncesinde bir felaket olacağına dair alınan işarettir. İster geleneksel ister modern olsun toplumların kehanete ilgileri her daim canlı olmuştur. Geleneksel toplumlardaki fal ve kehanet eğilimine benzer biçimlerde yıldız falcılığı-

nın (astroloji) günümüz medyasında kendine açtığı alan, bu ilginin bir yansıması olarak okunabilir. Derlenen deprem temalı efsanelerin bir kısmı da bu kapsamdadır ve deprem gerçekleşmeden önce bu doğa olayının yaşanacağına dair belirtileri içermektedir (Çelik, 2025a: 57).

Deprem öncesinde işaret olarak yorumlanan durumların hemen hemen hiçbiri doğrudan depremi işaret eden bir öge olarak değerlendirilmemekle birlikte bu işaretin genel anlamda bir felaketi çağrıştırdığı düşünülmektedir. Olası felaketin biçiminin deprem olduğu durumu, depremin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan bir yorumdur. Yani bu anlatıları takip eden süreçte ortaya çıkacak farklı bir afet için de aynı göstergeler, söz konusu afetin işareti olarak değerlendirilmeye elverişli, esnek bir tasarıma sahiptir.

Hayvanların beklenmedik davranışları ile görülen rüyalar; deprem işaretlerinin en yaygın temsil biçimleri olarak anlatılarda kendine yer bulmuştur. Eski Türk toplumu içinde hayvanlarla insanlar arasında sıkı bir analoji kurulmuştur. Eski Türk inancının biçimlenmesinde kullanılan bu fikirler XX. asırda Altay topluluklarında mevcudiyetini sürdürmüştür. Konu üzerine kapsamlı bir araştırma ortaya koyan Roux, Altay halklarının geleceği öngörme amacıyla hayvanların davranışlarına yüklenen anlamlara değinir (2005: 75-76).

Bu anlatılarda karınca, köpek, kedi, koyun, koç, keçi, tavuk, kuş, yılan, karga, papağan, inek ve çekirgeler yer almaktadır.

Anlatılarda bir şekilde depremin işaretini verdiği düşünülen 13 hayvandan sekizi evcil, beşi ise evcilleşmemiş ve doğal hayatın parçası olan hayvanlardır. Evcil olmayan hayvanların işaret verme biçimlerinin salt bir görünürlükle karakterize olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin karıncaların yuvalarını terk ederek bir evi basmaları (M2), bir kuş sürüsünün hızlıca köyün üstünden geçmesi (M19), rüyaya yılan ve çekirge girmesi (M5, M35), köye karga sürüsü gelmesi ya da meydanda bir karga ölüsü görülmesi (M11, M36) motiflerinin en dikkat çekici iki ortak özelliğinden ilki, bu hayvanların üzerinde bir insan denetiminin bulunmaması, ikincisi ise bir işaret olarak bu hayvanların yalnızca görünür olmalarıdır. Bu benzerlik, ilkel insanın zihninde yabani hayvanların tanrısal dünyanın bir parçası, evcil hayvanlarınsa uygar dünyanın bir parçası olarak sınıflandırılma eğilimi ile ilişkilendirilebilir. Roux'ya göre Asya'daki Türk toplulukları için evcil hayvanlar daha az gizemlidir (2005: 46), bu durum kehanet olarak yorumlanacak hayvan davranışının sınıflandırılmasında temel bir ölçüt olarak evcil olma ya da vahşi olma niteliğinin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu ayrımla ilgili olarak vahşi hayvanların yalnızca görünür olmalarının dahi belli durumların kehaneti olarak değerlendirildikleri anlaşılmaktadır. Türk folklorunda, üzerine baykuş tüneyen evden bir ölü çıkacağına dair inanç (Köse, 2019: 295) örneğinde olduğu gibi belli koşullar altında vahşi hayvanın yalnızca görünür olması, bir kehanet göstergesi olarak kabul edilir.

Derlenen anlatılarda depremi haber verdiğine inanılan hayvanlardan biri olan karga, Türk mitolojisindeki tasarımlarda da tanrıların dünyası ile insanların dünyası arasında habercilik işlevi ile belirginleşen bir motif olarak kendini gösterir. Esin, karganın Gök Tanrı'nın kuşu olduğunu dile getirmektedir (2001: 88). Roux'ya göre ise karga, uğursuzluk getiren bir kuştur (2005: 374). İslam öncesi Türk toplumunda tanrılarla insanlar arasında haberci olma işlevi ile belirginleşen karga, Türklerin İslamlaşmasıyla birlikte bu anlamını büyük ölçüde kaybetmiş, ölüm ve uğursuzlukla ilgili bir anlam üstlenmeye başlamıştır (Özbaş, 2010: 65). Bu dönüşüm, genelde Semitik yazılı geleneğinde özelde ise Arap folklorunda kargaya yüklenen olumsuz anlamdan kaynaklanıyor olabilir. Söz konusu dönüşümün eşiksel dokusu Dede Korkut anlatılarında ikonik şekilde kendini gösterir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatısında Dirse Han'ın eşi, Kazılık Dağı'nda endişeyle oğlunu ararken gökyüzünden inip kalkan bir kuzgun görür ve kuzgunun indiği yere gider ve kanlar içinde yatan oğluyla karşılaşır (Tezcan ve Boeschoten, 2000: 43). Bu karşılaşmada karganın hem oğlunu arayan kadına oğlunun yerini göstermesi hem de karganın ölümle bağlantılı bir anlamla okunmasına olanak tanıyan çift yönlü anlamla belirginleştiği görülür. Bu durum, Dede Korkut anlatılarının İslam öncesi geleneksel Türk dünya görüşü ile İslami öğretilerin iç içe verildiği bir diskurla biçimlenmiş olmasının da bir sonucudur. Deprem anlatılarında da hem haberci hem de ölümle bağlantılı bir alana konumlandırılan karga motifi-

nin, gelenekte yüklendiği anlamlarla çağdaş folklorik anlatılarda varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Vahşi hayvanlar tarafından afetin haber verilmesi olarak değerlendirilen anlatılarda karga gibi belirginleşen bir başka hayvan da karıncadır. Depremden önce yuvalarını terk eden karıncaların evlere doluştukları ve deprem bitince kaybolduklarına dair motifi barındıran anlatının tek bir örneği yer alsa da (M2), söz konusu anlatıda büyük çabalara rağmen karıncaların evden uzaklaştırılamadıklarına dair vurgu, karıncanın geleneksel kültürdeki anlamını düşünmeye itmektedir. Geleneksel Türk kültüründe karınca, bereketle ilişkili bir anlamı içermektedir. Örneğin Buriyat topluluğunda inşaatta kullanılacak ağaçta karınca yuvası bulunması iyiye işaret olarak sayılmaktadır (Roux, 2005: 80). Er Töştük destanının Kırgızlardan derlenen Radloff varyantında karınca, dostluk nişanesi olarak destan kahramanına bir ayağını verir (Roux, 2005: 143). Yine kaynağı Semitik metinlere dayandırılan Süleyman ve Karınca öyküsü, Türk sözlü kültüründe yaşatılagelmiş anlatılardandır. Buna ek olarak Türk folklorunda "Karınca Duası" adıyla bilinen dua da karıncayı bereketle ilgili bir anlam üzerinden kavramaya davet eder. Karıncanın folklordaki bu olumlu anlamları ile söz konusu anlatıdaki (M2) anlamının tezat oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte kelimenin etimolojisi, M2'de yer alan karınca motifini anlamlı bir alana taşıma potansiyeline sahiptir. Eyuboğlu'na göre karınca sözcüğü "kar" fiilinden türemiştir. Bu fiil "derinlik, oyuk, karıştırmak, yığınlaşmak, bir yere toplanmak, işi içinden çıkılmaz duruma getirmek, eşmek,

kazmak, açmak, deşmek" anlamlarını barındırmaktadır (2004: 379). Kargaşa, karanlık, karıştırmak, karşılık gibi kaosu işaret eden pek çok sözcüğün Türkçede "kar" fiilinden türetildiği anlaşılmaktadır. Bu etimolojik açıklama, karıncanın kaosla olan bir bağlantısının mümkün olabileceğini, dolayısıyla M2'deki anlatımda evi basan karıncaların istikbaldeki kaosu (depremi) sembolik olarak işaret etme anlamlarıyla değerlendirilebileceğini düşündürmektedir.

Deprem olacağına dair işaretin kaynağı bir anlatıda ise yılandır. Bir anlatıda köyün birine gelip yerleşmek isteyen bir yılandan ve o yılanı köye almamak için çaba gösteren din görevlileri olan dedelerden söz edilmektedir (M5). Yılanın da Türk kültür tarihinde tıpkı kargada olduğu gibi çift yönlü bir anlam ağının bulunduğu bilinmektedir. Bu anlamlardan olumlu olanına göre, yılan, Bektaşi gelenekte aslana binmiş olan tasavvufi kahramanın elindeki kamçıdır (Roux, 2005: 144). Trabzon'dan derlenen bir efsanede Nuh'un gemisi bir yerinden delinip batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığında yılan gelerek deliği tıkar ve bunun üzerine bir mükâfat kazanır (Boratav, 1994: 61). Yine yılanların evlerin koruyucu iyeleri olduğuna dair halk inançları ve masallarda iyileri mükâfatlandıran yılanlardan söz edilir (Boratav, 1994: 61). Türkiye'de sahip olduğu yaygınlık düzeyi ile Şahmaran anlatıları bu kapsamda zengin bir örnek alanı oluşturur (Sarpkaya, 2018: 133-146). Yılanın buraya kadar sıralanan örneklerde barındırdığı olumlu anlama taban tabana tezat biçimde bir de uğursuzlukla ilgili bir anlamı mevcuttur. Örneğin yılanın, kahramanın elinde bir

kamçı olarak kullanılması teması sadece ideal kahramanlarla sınırlı değildir. Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un savaştığı büyücülerden birinin de bir köpeğe binip elindeki yılanı savurduğu görülmektedir (Roux, 2005: 131). Ayrıca yılanın sinsilik ve ara bozuculukla ilişkili bir anlama sahip olduğu da dile getirilmiştir (Roux, 2005: 230). Boratav, rüyada görülen yılanı uğursuzluk olarak açıklar (1994: 61). Bu açıklama, M5'teki tasarımda birlikte sunulan rüya ve yılan motiflerinin de bir ölçüde kaynağını gelenekten aldığını kanıtlar.

Depreme dair işaret veren hayvanlardan birinin de çekirge olduğuna dair anlatılar göze çarpar (M35). Roux'ya göre bu figür Türk kültüründe kalabalığı ve çokluğu temsil eder (2005: 224). Tarım toplumlarında çekirge, tarladaki mahsulü yağmaladığı için kıtlık şeklindeki felaketin kaynağı olarak görülür. Bu kabullerin M35'teki tasarımı biçimlendirdiği söylenebilir. Karga, yılan, karınca ve çekirge örneklerinden görüldüğü kadarıyla evcil olmayan hayvanların belli koşullar içinde insanlara görünebilmesinin başlı başına bir afet işareti olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Evcil hayvanların depreme dair verdikleri düşünülen işaretler ise daha farklı biçimlere sahiptir. Anlatılarda depreme dair işaret verdiği düşünülen hayvanlar içinde köpek, kedi, koyun, koç, keçi, tavuk, papağan ve inek yer almaktadır. Anlatılarda kehanet, bu hayvanların depremden önce beklenmedik şekilde çıkarmaya başladıkları seslere dayanmaktadır (M7, M8, M14, M15, M18, M20, M27, M37, M39, M43). Bu sesler, başlangıçta

açık bir şekilde deprem olacağı şeklinde yorumlanmaz ancak sesleri duyan bireylerin bir afet olabileceğine dair endişeye kapıldığı anlaşılır. Bu anlatılarda hayvanların nedensiz yere ses çıkarmaları durumu özellikle de depremin gerçekleştiği geceye özgü olarak sunulur. Depremin gerçekleşmesiyle birlikte hayvanların sesleri kesilir.

Evcil hayvanların çıkardıkları sesle depremi haber verdiklerine dair inançları gösteren anlatılarda en yaygın biçimde belirginleşen hayvansa köpektir. Bazen diğer hayvanlarla bazense konusu bambaşka bir tema olan deprem anlatılarında küçük bir detay olarak 5 Şubat 2023 gecesinde köpeklerin durmaksızın havladığı dile getirilir (M8, M15, M20, M37, M39, M43). Göktürklerde ve Moğollarda da köpek ulumasının felaketin işareti olarak kabul edilmesi (Roux, 2005: 80) bu temayı içeren tasarımların geleneksel köklerden beslendiğini göstermektedir. Köpeklere benzer şekilde depremi haber verdiğine inanılan kedilerinse sadece miyavlamakla kalmadıklarına, sahiplerini tırmalayarak da uyardıklarına dair kabuller göze çarpar (M27). Anlatılarda depremi haber verdiği düşünülen hayvanların periyodik rutinlerinde ortaya çıkan değişiklikler yalnızca beklenmedik ses çıkarmakla sınırlı değildir. Rutinin bozulması, bir olumsuzluğun işareti olarak okunabilmektedir. M24'teki anlatımda düzenli olarak süt veren ineklerin depremden bir hafta önce süt vermeyi kesmiş olmaları ve bu durumun deprem gerçekleşene kadar devam etmesi de söz konusu işaretler kapsamında değerlendirilmiştir.

Halk kültüründe deprem öncesinde ortaya çıkacak felaketin haber verilmesinde kullanılan yaygın araçlardan birinin rüyalar olduğu düşünülmektedir. Bu motifin yer aldığı anlatıların tip sayısı 18'dir. Çoğu memorat, daha azı ise efsane türüne dahil edilebilecek bu anlatılarda genel olarak bir kişi, gördüğü rüya aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı biçimde deprem olacağına dair bir haber alır (M29, M30, M31, M32, M33, M34,. M42, M45,). Rüyadaki dolaylı haber alımlarında daha önce ölen aile bireyleri ya da şehitler, haberci/kâhin olarak belirir. Anlatıların bir kısmında haberi alan kişi çevresiyle bu kehaneti paylaşır ancak çoğunlukla kendisine inanılmaz. Depremin gerçekleşmesi ile rüyayı gören kâhinin haklılığı kanıtlanır.

Dünyanın farklı uluslarının halk anlatılarında kendine yer bulan rüya, Thompson'ın Motif Index'inde 130 motifte yer alan oldukça yaygın bir temadır (Thompson, 1955-1958). Hemen hemen hiçbir geleneksel kültür, rüyayı salt bir bireysel deneyim olarak değerlendirmemiş, rüyalar aracılığıyla gizli bilgilerin sembolik olarak ifade edildiği kabul edilmiştir. Bu yaygın kabullerin Türk halk kültüründe de yansımaları mevcuttur. Türk halk kültüründe de rüyalar, kutsal bir iletişim aracı, gelecekten haber veren bir kaynak ve toplumsal belleğin bir yansıması olarak kabul edilir. Mitolojik anlatılarda rüyalar, tanrının uzantısı olan hükümdarların doğumunu müjdeleyen, tanrıların ya da ruhların insanlara mesajlarını ileten bir işleve sahiptir. Bu arkaik tasarımların izleri efsanelere, masallara, destanlara, halk hikâyelerine ve popüler öykülere de yansımıştır. Hatta âşıklık geleneğinde âşıkların söz

söyleme ve saz çalma becerilerinin kaynağı da rüyada iletişime geçilen pirlerin elinden içilen badeyle açıklanmıştır (Günay, 2007). Türk halk anlatılarında rüya temasının izini süren Çelepi, rüyaların anlatılardaki en temel işlevinin gelecekten haber vermek olduğunu dile getirir (2017: 406). Sembolik bir anlam dizgesi içerdiği kabul edilen rüyalar, yalnızca geleneksel kültürlerin değil çağdaş bilimlerin de ilgisini çekmiş bir husustur. Freud tarafından kaleme alınan ve Türkçeye "Rüyaların Yorumlanması" adıyla çevrilen çalışma, içerdiği veriler açısından folklorik metinlerin de analiz edilmesinde kullanılan bir yaklaşıma dönüşmüştür (Freud, 2021; Çelik ve Özalp, 2025: 4-5).

Rüya motifli anlatıların en temel işlevi kehanettir. Bazı örneklerde doğrudan bazı örneklerde ise semboller üzerinden görülen rüyanın istikbalde ortaya çıkacak depremi ve bu afetin doğuracağı yıkımı haber verdiğine dair fikirler anlatılarda yaygın biçimde işlenmektedir. Kehanet işleviyle belirginleşen rüya motifi, anlatılarda insanlara "keşke dinleseydik" dedirterek travmayı anlamlandırma sürecinde bir kontrol illüzyonu yaratır. Bu motif, bazı anlatılara açık uyarı şeklinde yansımıştır. Örneğin, ölmüş yakınlardan biri rüyaya girer ve doğrudan deprem olacağı kehanetinde bulunarak önlem alınmasını teşvik eder (M42). Kimi anlatı örneklerinde ise uyarılar semboller üzerinden yapılır. Örneğin bir rüyada çekirge sürüsü görmek ile bir felaketin yaklaşması arasında ilişki kuran bir kaynak kişi, rüyasından birkaç gün sonra depreme yakalandığını belirtir (M35). Bir başka rüyada ise kaynak kişi bir yılanın, köylerinin altına yerleştiğini görür ve uyandı-

ğında depreme yakalanır (M5). Çekirge ve yılanın halk kültüründe kıtlıkla ilgili bir anlam ağına sahip olduğu yukarıda açıklanmıştı (Çelik ve Özalp, 2025).

Rüyada görülen semboller üzerinden depremin işaret edilmesine verilebilecek örneklerden biri de düğünlerdir. M30, M32 ve M45'teki anlatılarda rüyada görülen düğün, daha sonra gerçekleşen deprem ve bu depremde hayatını kaybedecek olanlara yorulur. Düğün gibi rüyada görülen gelin de geleneksel kültürde ölümle ilişkilendirilmektedir (Örnek, 2000: 210). Kehanet rüyalarında ortak nokta, işaretin varlığıdır. İster aksakallı dede ya da ölmüş akraba gibi bir kişi, ister beyaz at, çekirge ya da yılan gibi bir sembol olsun, değişmeyen husus, rüyanın istikbale dair açık bir ileti içerdiğine dair kabullerdir. Bazı rüya anlatıları, kişinin zaten hissettiği belirsiz kaygı ve korkularının bilinçdışı bir dışavurumu olarak belirginleşir (Çelik ve Özalp, 2025).

Endişe duygusu, folklorun ruhuna uygun biçimde rüyalarda çoğunlukla sembolik temsillerle kendini göstermektedir. Bir rüya anlatısında kişi, sırtında yorganla çaresizce dolaşarak bir dolap aramaktadır (M4). Yorgan metaforu, kişisel acizlik hissine ek olarak toplumsal bir kaos ve barınma kaygısını yansıtır. Bu rüyalar, toplumun genelinde var olan deprem korkusunun ve güvensizlik hissinin, bireysel düzeydeki yansımaları olarak okunabilir. Rüya, hissedilen ancak ifade edilemeyen kolektif bir endişenin sahnesi haline gelir. Bu sahnedeki temsil, sembollerle biçimlenir. Bazı rüyaların kurtuluşu da beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Bu anlatılarda rüyanın bir tür erken uyarı sistemi olarak kod-

landığı anlaşılmaktadır. Bazı sıra dışı kurtuluş öykülerinde rüyanın tetikleyici bir süreci başlattığı kabul edilmektedir. Bu rüyaların bir kısmında, rüyayı gören kişi, fiziksel önlem alma eylemine başvurabilir (Çelik ve Özalp, 2025).

Örneklerden birinde bir ebeveyn, rüyasında deprem olduğunu görür o günden sonra bilinçaltı bir tedbir olarak çocuklarının kapısını açık bırakmaya başlar. Deprem anında bu davranışı hayat kurtarıcı olur (M34). Kurtuluş işleviyle belirginleşen rüya anlatılarındaki en yaygın epizot, depremden hemen önce rüyanın etkisiyle uyanmak ve deprem başlar başlamaz kaçma avantajıyla kurtulabilmektir. Bazen rüyayı gören kişi su içmeye kalktığı için (M17) kurtulurken bazen de rüyayı gören kişinin uyarısı ile yakınlarından biri kurtulur. İçgüdü ve sezgilerle yakından ilişkili kabul edilen bu rüyaların, kişiyi harekete geçirdiği ve pasif bir kurban olmaktan çıkararak aktif bir hayatta kalan konumuna taşıdığına inanılır (Çelik ve Özalp, 2025).

Deprem gibi kontrol edilemez bir güç karşısında yaşanan çaresizliği anlamlandırmak isteyen insanlık, mitolojik dönemlerden itibaren bir çaba içinde olmuştur. Bu kapsamda deprem temasını işleyen çağdaş folklorik anlatılarda da beklenmedik biçimde ortaya çıkan büyük trajedi, anlamlı bir düzenin parçası olarak alımlanmaya çalışılır. Anlatılardan birinde yaşlı bir kadın günler öncesinden deprem olacağını görür. Yaşlı kadın, rüyasında kendini kurtaran bir asker görür. Depremden sonra o askeri beklemeye başlar ve kendini kurtarmaya gelen askerin koluna yapışarak rüyasını anlatır ve minnetini belirtir (M62). Bu tarz rüyalar,

kültürel bellekte olup biten büyük trajediyi, "kader", "ilahi irade", "Allah'ın takdiri" gibi vurgularla anlamlandırmaya yarar (Çelik ve Özalp, 2025).

Rüya temalı anlatılarda daha önce ölmüş olan aile bireylerinin deprem kehaneti ile rüyada belirmeleri motifi (M31, M42), kaynağını eski Türk kültüründeki atalar kültünden alan bir inanç olarak değerlendirilebilir. Türk kültüründe atalar kültünün anlatılara, inançlara ve uygulamalara yansımasını detaylı olarak aktaran Yıldız Altın'ın (2020: 435-448) çalışması, ataların kehanet işleviyle belirginleşebildiklerine dair çok sayıda örneği içermektedir.

Cansız nesnelerde dış etki olmaksızın ortaya çıkan değişim de bir felaketle ilişkilendirilebilmektedir. İki anlatıda yer alan bu motif, anlatılardan birinde bir bıçağın ucunun üçe bölünmesi (M22); diğerinde ise kendi kendine kilitlenen bir kapı şeklinde ortaya çıkar (M47). Bardak, ayna, lamba gibi nesnenin dış etki olmaksızın hareket etmesi, Türk folklorunda ölümle de ilişkilendirilen bir durumdur (Örnek, 1971: 22). Burada sözü edilen iki durumdan ilki olan bıçağın parçalanması mitolojideki demir kültü ile kapının kilitlenmesi de eşik kültü ile ilgili tasarımların bir kalıntısı olarak değerlendirilmelidir.

Türk mitolojisinde yer alan doğaya ait kültlerden biri olan demir, kutsallığına ve koruyuculuğuna inanılan bir nesne olarak kabul edilmiş, demiri yeraltından çıkarıp onu işleyen ustaların saygın bir statü taşıdıkları düşünülmüştür. Dokuz atası demirci

olan kişilerin "tarkan" ünvanı alarak özel yetkilerle donatılmış şamanlar olarak kabul edilmelerine dair inanç, söz konusu tasarımların bir sonucudur. Söz konusu ünvanın "darhan" olduğunu dile getiren Ziya Gökalp, şaman ile demirci arasındaki ilişkiye ilk kez dikkatleri çeken isimdir (1976: 20). Ergenekon gibi sembollerle örülü bir anlatıda kurtuluşun demirciden gelmesi (Çelik, 2021: 314) rastlantısal bir durum değildir ve bu bağdaştırma demircinin yarı tanrı olarak kabul edilmesiyle (Uğur-Çerikan, 2018: 317) açıklanmıştır. Demir kültü etrafında oluşan inançlar ile Şamanizm arasındaki sıkı bağ (Eliade, 2003: 90), Türklerin İslamlaştığı dönemde de kaybolmamış; anlatılarda, ritüellerde, kaçınma ve tabularda bazı izler bırakmıştır (Çeribaş, 2007; Uğur-Çerikan, 2018). Tanrısal bir kaynağa dayandığı için arındırıcı olduğu düşünülen demir kültü, demirden üretilmiş olan kılıç, bıçak, iğne gibi nesnelerle bağdaştırılarak anlatı ve uygulamalara yansımıştır. Al Karısı'nın yakalanmasında iğne kullanılması, ölülerin üstüne bir bıçak konulması gibi örnekler bu kapsamda değerlendirilmeli. M22'de belirtilen bıçağın aniden üçe bölünmesi de demir kültünün gelecekten haber verdiğine dair inançlarla biçimlenmiş bir motif olarak belirginleşmektedir. Üstelik bu anlatıda yer alan ciğer motifinin sembolik bir motif olarak Türk dünyasındaki sözlü gelenekte demonoloji ile bağlantılı bir anlamı içerdiği (Çelik, 2018: 79) göz ardı edilmemelidir. Kısacası kehanet işaretinin bıçak aracılığıyla gelmesi, Türk mitolojisindeki demir kültüne dair inançlarla ilişkili görülmektedir. Yüzyıllar öncesinden aktarılarak

taşınan bilgi, depremle ilgili günümüz folklorik anlatılarının kurgulanmasında da kullanılan bir ögeye dönüşmüştür.

Buna benzer bir başka süreklilik de sahadan derlenen bir anlatıda kendini gösteren eşik kültü üzerinden açıklanabilir. Anlatıda anne ve baba, bir buçuk yaşındaki çocuklarının odasının kilitli olduğunu görür. Anne-baba endişeyle kapıyı açmaya çalışırken deprem başlar, kapı açılır ve çocuğu bir dolabın içinde bulurlar. Kapının kilitli olması kadar çocuğun bir dolabın içinde olması da açıklanamaz (M47). Bu anlatıda yer alan kendi kendine kilitlenen kapı, eşik kültüne dair arkaik dönemlerde geliştirilmiş inançların bir yansıma alanıdır. Güvenli olan iç dünya ile tehlikelerle dolu dış dünyayı ayıran bir sınır olarak eşik, kutsal kabul edilir. Roux'ya göre eski Türk toplumunda bir mikrokozmos olan otağ, tapınakla yakın bir anlama sahiptir (Roux, 2001: 235). Eliade'nin (1991) kutsal olan ile dindışı olanı mekân üzerinden ayırırken işaret ettiği eşik ve kapı, farklı ritüellerin ve anlatıların merkezinde yer alır. Boratav'a göre "eşik, evin bekçisi olan tabiat dışı varlıkların durağı sayılır" (1994: 112). Eşiğe basmama, eşikte oturmama gibi tabuların kaynağı bu inançtır. Bu veriler M47'de esrarengiz biçimde kilitlenen kapıya dair anlatının, kaynağını eşik kültüne dayanan inançlardan aldığını göstermektedir.

Türk folklorunda varlığına inanılan ve "cin" olarak tanımlanan doğaüstü varlıkların da depremin gerçekleşeceğine dair işaretin kaynağı olarak açıklandığı görülmektedir. Bu durum anlatı türleri içinde daha çok memoratlara özgüdür. M10, M17, M25,

M43 ve M44 kodlu memoratlar bu kapsamdaki örnekleri teşkil ederler. Bir tür olarak memoratlarda "cin" temasının fazlasıyla işlendiği, daha önce bu tür üzerine yürütülen çalışmalarda değinilmiş bir husustur (Çobanoğlu, 2003: 83-123; Polat, 2020). Buna ek olarak efsane başlığı altında yürütülen halkbilimi çalışmalarında da "cin" teması yaygın olarak kendini gösterir. Bu anlatılarda cinlerin bedensel formları değişkenlik gösterebilmektedir (Balaban, 2013: 652; Göde, 2010: 352; Önal, 2013: 172, 187; Rayman, 2001: 35; Seyidoğlu, 2005: 205; Yavuz, 2013: 68, 70). Geleneksel anlatılardaki cin tasarımlarında kendini gösteren tek delikli burun ögesi (Yavuz, 2013: 238), sahadan derlenen anlatılarda da karşımıza çıkar (M25). Derlenen memoratlardan birinde ise cinin gölge olarak betimlendiği görülür (M43). Bu anlatı örneklerinin bir kısmında görünmeyen varlık, doğrudan deprem olacağını belirtir (M10, M17, M44).

17 Ağustos depremini konu edinen ve artık memorat olmaktan çıkarak efsaneleşmiş bir anlatıda depremin kanıtı, küçük bir kızın rüyasına giren Peygamber'in yeryüzündeki tüm Kuran'ların içine saçtığı kirpikleri ve sakalları olarak işaret edilir (E13). Efsane türü, çoğunlukla anlatıyı somutlaştıran ve onun kanıtı olarak kabul edilen maddi ögelerin işaret edilmesiyle biter. Örneğin sosyal normları ihlal eden kimselerin taşa dönüşmesini konu edinen efsanelerin tamamı belli kayalıklarla ilgili olarak anlatılır ve söz konusu kayalıklar, efsanenin gerçekliğinin kanıtı olarak sunulur (Sakaoğlu, 1980). E13, bu kurgusuyla söz konusu niteliği fazlasıyla içermektedir çünkü okunmakta olan hemen her

kitabın sayfaları arasında onu okuyan kişilerin kirpikleri ile nadiren de olsa karşılaşılır. En az 25 yıl kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşayan bu anlatı; günümüzdeki folklorik türlerin üretim süreçlerinde gelenekten yalnızca motif kullanımı şeklinde yararlanılmadığını, geleneksel biçimsel niteliklerin de uygun koşullarda varlıklarını sürdürdüğünü göstermektedir.

Bazı anlatılarda deprem olacağının işareti yer altından gelen bir ses ya da kişinin bedeninde başlayan bir ağrı olarak işaret edilir (M16, M26, M27). Bu anlatıların ortaklığı, söz konusu işaretlerin sadece belirli kişilere yönelik olmasıdır. Örneğin yeraltından gelen sesleri kendisiyle birlikte aynı evde yaşayan başkaları da olmasına karşın yalnızca bir kişi duyar (M16). Başka bir anlatıda bu ses, aslan kükremesi ile gök gürültüsüne benzetmeler yapılarak tarif edilmeye çalışılmıştır (M27). Üç büyük depreme yakalanan bir başka anlatıcı ise ilk kez 24 Ocak 2020 Elazığ depreminden önce, ikinci defa da 6 Şubat 2023'te saat 4:17'de gerçekleşen depremden dakikalar önce şiddetli bir şekilde diz ağrıları çektiğini, aynı ağrıyı 6 Şubat 2023'te saat 13:24'teki depremden dakikalar önce hissettiğinde ise bu sefer etrafındakilere bağırarak haber verdiğini ve hemen binadan kaçtıklarını dile getirmektedir (M26).

Bazı anlatılarda depreme dair kehanet, bir tarikat şeyhinden ya da kimsenin tanımadığı bir kâhinden gelebilmektedir. Tarikat yapılanmalarındaki irrasyonel dinamikler bağlamsal olarak bu ortamların, menkıbe ve halk inancı gibi folklor türlerinin kolayca üretilmesine olanak tanımaktadır. Ancak tarikat şeyhinin

kâhin olarak belirginleştiği yalnızca tek bir anlatı saptanabilmiştir (M3). Bu gruptaki diğer anlatılarda kâhin; dilenci, sokak satıcısı ya da hasta ve kendisine itimat edilmeyen bir kimsedir (E3, E4, M40, M41). Tanınmayan kâhinin kendisini saygın alandan uzaklaştıran dilencilik, yoksulluk, hastalık gibi nitelikler bu kâhinin tasarlanmasında, folklordaki Hızır figüründen beslenildiğini göstermektedir. Hızır temalı efsanelerin çoğunda Hızır'ın, yardımcı olacağı kişiyi sınarken kendini fakir ve yaşlı bir formda gösterdiğine inanılmaktadır (Ocak, 2007: 113). Yaşlılık ve dilenciliğe ek olarak aynı anlatıda Hızır'ın yeşil sarıklı olması ve atına binerek uzaklaşması da vurgulanır (E4). Hızır'ın kahramanı olduğu folklorik anlatıların çoğunda bu betimleme kendini gösterir. "Boz Atlı Hızır" kalıbı, söz konusu figürün anlatılarda nasıl temsil edildiğini göstermektedir. Hıdırellez gecesinde evin bahçesine un serpilmesi ve sabah olduğunda o unun üzerinde at nalı izleri aranması, bulunduğu takdirde sabaha karşı Hızır'ın o eve uğradığına, dolayısıyla girilen yılın bereketli geçeceğine dair tasarımlar, Hızır'ın anlatılarda bir atla birlikte yer aldığı kabullerinin folklordaki diğer yansımalarıdır. E3'e çok benzeyen M40'ta ise dilenci kılığında gelen kâhinin Hızır olduğuna dair E3'teki kadar güçlü göstergeler mevcut değildir. M41'deki sokak satıcısı rolündeki kâhine inanmayanların bulunduğuna dair vurgu dikkat çeker. Bu dört anlatıda kâhin erkektir, yaşlıdır, müşkül durumdadır. Anlatı örneklerinden sadece birinde (M41) bu gizemli kâhine inanmayanlardan bahsedilir. Hızır konusuna ileride tekrar dönülecektir.

Anlatıların bir kısmında deprem olacağının işaretini alan kimselerin ibadete yöneldikleri görülür. Bu işaretleri alan kişilerin alışılmadık düzeyde çok ibadet etmeye başladıkları gibi (E2, E5), özellikle rüyasında bu işareti alan kişilerin anlık olarak namaz kılmak için kalktıkları ve bu sayede kaçma olanağı elde ettiklerini belirten anlatılar da mevcuttur (M9). Bu anlatıların birinde kurtuluşun kaynağı, anlatı kahramanının ibadet etmeye karar verip harekete geçmesiyle ilişkilendirilir (M9). Ritüellerin, kriz anlarında bireyin ve toplumun içinde bulunduğu açmazı aşabilmek adına icra edildiği; Turner (2018) ve van Gennep (2022) tarafından vurgulanmıştır. Turner'a göre düzensizlik fikri, düzenli bir semboller dizisi olan ritüel ile yok edilir (2018: 93-94). Bu açıdan ritüel; dağılma, kriz ve belirsizlik gibi kaotik durumlarda düzenin yeniden inşa edilmesinde başvurulan bir araçtır. M9'daki kahramanın namaz kılmak için kalkıp, deprem esnasında kaçma olanağı yakalayarak ölümden kurtulması Turner'ın bu açıklamasıyla anlamlandırılabilir.

Ancak aynı kategorideki iki anlatıdan birinde depremi hissedip evinden çıkan adam depremin olduğu dakikalarda trajik şekilde arabasında kalp krizi geçirerek ölür (E2). Ecelden kaçılamayacağına dair Türk folklorundaki yaygın kabul, bu anlatıda kendini gösterir. Türkçede ölümle ilgili olarak söylenmiş "kırk yılda bir ölet olur, eceli gelen ölür" ve "Yatan ölmez, eceli gelen ölür" (Örnek, 1971: 96) gibi atasözleri, ölümün vaktinin önceden tayin edildiğine ve vakti geldiğinde kimsenin ölümden kaçamayacağına dair toplumsal kabulleri göstermektedir. Dolayısıyla E2

kodlu efsanenin tasarımında geleneksel dünya görüşü ile sıkı bir ilişkinin kurulduğu görülmektedir.

Depremin hemen öncesini ve deprem anını konu edinen anlatılarda gökyüzünü bir ışığın kaplaması motifi yaygın olarak kendini gösterir (M8, M37, M38, M55, M56, M57, M58, M59, M60). Bu anlatıların bir kısmında ışığın rengi kırmızı (M57), bir kısmında beyaz (M58), bir kısmında ise mavidir (M59). Bir anlatıda söz konusu ışık, bir ateş topu olarak tanımlanmıştır (M55). Bazı kaynak kişiler bu ışığı bir kurtuluş işareti olarak algılamışlardır (M38, M60). Bu araştırma kapsamında yürütülen yazılı literatür taramalarında Türk folklorunda deprem ışıklarına dair daha önce kaydedilmiş herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Bununla birlikte deprem esnasında ortaya çıkan ışıkları içeren bazı Ortodoks efsanelerinin yazıya geçirilmiş varyantlarının varlığı bilinmektedir (Florinsky, 2016: 165). Bu motifin efsane olarak tasnif edilen örneklerde değil de memorat olarak tasniflenen örneklerde belirmesi, deprem memoratlarının efsaneye dönüşmesi aşamasında bu motifin aktarılamayarak kaybolduğu şeklinde yorumlanabilir.

Sahadan derlenen anlatıların bir kısmında deprem, insanların davranışlarına verilen bir ceza olarak tasavvur edilmiştir. Depreme dair sahadan derlenen halk inançlarına dair bulguların tartışıldığı başlıkta, depremin Tanrı tarafından suç işleyen insanları cezalandırmak maksadıyla gönderildiği fikri yaygın olmakla birlikte bu tema, anlatılarda yaygın bir motife dönüşmemiştir. Bu yönde geçmişte var olan anlatıların da 6 Şubat depremlerinde

uyanışa geçtiğine dair güçlü bir emare de tespit edilememiştir. Bu motifi barındıran iki efsaneden birinde işlenen suç İslami normların dışına çıkmakken (E6), diğerinde ise bir kocanın karısını dövmesi olarak belirginleşir (E7). İki örneğin de efsane olması, motifin gelenekselliğini gösteren bir detaydır. Suç olarak kategorize edilen eylemlere karşılık ortaya çıktığı düşünülen deprem, bazen ölüme bazen de ölen kişilerin domuz donuna girmelerine neden olur.

Folklorda ceza çoğunlukla ödül ile birlikte sunulan bir paketin parçası olarak belirginleşir. Ödül ve ceza aynı anlatıda çoğunlukla bir dikotomi olarak sunulur. Geleneksel anlatıların organik niteliklerini tespit edip bunları "halk anlatılarının epik yasaları" olarak adlandıran Olrik'in de dikkatini çeken hususlardan biri, halk anlatılarındaki zıtlık kuralıdır (2003: 183). Buna göre halk anlatıları açık zıtlıklar üzerine kurgulanır. İyi ile kötü, tanrısal olan ile şeytani olan, hastalıkla sağlık, kıtlıkla bereketin oluşturduğu tezat, anlatının örgüsünü biçimlendirir. Ödül-ceza dikotomisi söz konusu zıtlığın temsillerinden biri olarak okunmalıdır. Buna göre depremin ceza olarak belirginleştiği anlatıda ceza, suça istinaden hak edilmiş bir sonuçtur. Suç ile ilişkisi olmayan hatta geleneğin onayladığı davranışları sergileyen bireylerinse cezalandırılmadığı bilakis ödüllendirildikleri görülür. Örneğin E7 künye numaralı efsanede mazlum anne ve çocukları, mazlumlukları sayesinde on binlerce can alan bir depremden kurtulmakla mükâfatlandırılırlar. Başka bir efsanede dedesinin yazdığı muskaya hürmet eden bir torunun kurtuluşu bu davranışı ile açıklanır

(E8). Bu kapsamda değerlendirilebilecek son örnekte ise rüyasına giren Peygamber'in söylediklerine inanan bir kız çocuğu, inancı sayesinde ölümden kurtulmakla mükâfatlandırılmış olarak sunulmaktadır (E13). Depremin ceza ya da ödül olmasına dair ikili işleyiş, bütüncül olarak düşünüldüğünde bireyin toplum ve gelenek tarafından onaylanan fikirlerle kurduğu ilişkiye göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Sahada yürütülen derleme çalışmalarından elde edilen yegâne menkıbe örneğinin kahramanı, İslam'ın ilk halifelerinden olan Ömer'dir. Bir deprem esnasında yeryüzü ile konuşan Ömer, bastonunu yere vurarak "Ey yer, benim bir adaletsizliğimi mi gördün ki sallanırsın" der ve depremin sarsıntısı o anda durur (Mn1). Bu menkıbenin kurgusu, depremi, işlenen suçlarla bağdaştıran bir sonuç olarak değerlendiren temel bir toplumsal kabule dayanmaktadır. Halk inançlarında her ne kadar sosyal normların ihlal edilmesine verilen örnekler cinsel denetim üzerinden vurgulansa da yine aynı inançlarda adalet kavramına yapılan vurguların mevcudiyetine değinilmişti. Dolayısıyla kahramanı Ömer olan bu menkıbenin kurgusu, geleneksel kültürde depremi, işlenen suça verilen tanrısal bir ceza olarak görme eğiliminin kalıntılarını güçlü biçimde barındırmaktadır.

Deprem esnasında olağanüstü kurtuluş teması da dikkate değer ölçüde yaygın biçimde anlatılarda tekrar eden bir motiftir. Kurtuluş motifi kendi içinde tasniflendiğinde; şans (E9, M53), derin bir uyku halinde olup uyanmama (M52), bilinmeyen bir gücün koruması (M47, M61), deprem esnasında evde aniden beliren

gizemli bir figürün yardımı (M51), büyülü bir nesnenin yardımı (E8), bir ışığın yol göstermesi (M17), evcil hayvanın yardımı (M15, M20), Hızır (M50), kısa süreli gizemli kayboluş (E11) gibi kurtuluş biçimleri görünür olmaktadır.

Bu kurtuluş yöntemlerinden biri olan uyku (M52), geleneksel anlatılarda dönüşümü temsil eden bir anlamla belirginleşir. Türk dünyası destanlarında kahramanların mücadeleleri devam ederken savaşın en ateşli anında uykuya yatılması ve kahramanların uyandıktan sonra vuruşmaya devam etmeleri motifi mevcuttur (Çelik, 2020: 114-117). Alp uykusu olarak tanımlanan bu uykunun halk hikâyelerinde de yansımaları bulunmaktadır (Kaya, 2015). Yine âşıkların rüyada bade içmelerine dayanan anlatılar (Günay, 2007: 127-134) ya da şamanların mesleğe davet edilme süreçlerinin rüyada gerçekleşmesi inancı (İnan, 2000: 72-90), uykunun geleneksel kültürde üstlendiği inisiasyon aracı olma işlevini göstermektedir.

Bir efsanede kurtuluş, anlatıdaki kişinin dedesinden aldığı bir muskadan gelir (E8). Yazının büyülü bir araç olarak kavranması, ilkel toplumlarda kendini gösteren yaygın bir durumdur (Goody, 2013: 314; Jean, 2006; Ong, 2014: 113). Yazının tılsımla bağdaştırılması, doğaya müdahale ederken bir araç olarak işlev görebileceğine dair inançlar; Türk folklorunda büyücülük faaliyetlerinde kullanılan vefkler, muskalar ve dualar gibi nesneler üzerinden de okunabilir (Çelik ve Samur, 2025: 1072). Ayrıca özellikle Arap yazısı ile yazılmış olan yazılı metinler etrafında Türk folklorunda oluşmuş tabular da yazının tılsımlı bir güç ola-

rak konumlandırıldığının göstergesi olarak değerlendirilmeli. Bu inançlar, söz konusu efsanenin kurgusunda dedesinden aldığı muska sayesinde üzerine yıkılan evden canlı olarak çıktığına inanılan kişinin anlatısına açıkça yansımıştır.

Deprem öncesinde verdiği kehanetlerle belirginleşen Hızır, bir anlatıda da deprem esnasında kurtarıcı olarak yer alır. Söz konusu anlatıda deprem esnasında bir kadına görünen Hızır sayesinde, kocası ve oğlu ölen bir kadın küçücük dahi olsa bir yara almaksızın kurtulur (M50). Bu kısa memorat, Hızır'ın yukarıda da değinilen kalıplaşmış nitelikleri ile örtüşen bir niteliğe sahiptir.

Türk halk kültüründe özellikle menkıbe türünde tayyimekân adıyla kavramlaştırılan kişilerin herhangi bir sınırlamaya bağlı kalmaksızın bir anda farklı bir mekâna gidebilmesi ya da aynı anda farklı mekânlarda görünebilmesi (Gönen, 2007: 173) motifinin izlerine de sahadan elde edilen bir efsanede rastlanmıştır (E11). Söz konusu anlatıda aynı yurtta kalan ve 7 kız arkadaştan oluşan bir grubun depremden önce yurda girdikleri kameralarla kaydedilmesine rağmen depremden sonra yurtta olmadıkları ve o sürede ne yaptıklarını hatırlamadıkları, uyku haline benzer bir süreç yaşadıkları dile getirilmektedir. Geleneksel kültürde tayyimekân motifinin yer aldığı anlatılar genellikle bir menkıbe olduğu için kahramanları da mutasavvıflardır, bu anlatıda ise kahramanlar efsane türüne uygun biçimde belirsiz kişilerdir. Bununla birlikte efsanedeki kahramanların 7 kişi olması ve anlatıda kendini gösteren uyku teması; geleneksel kültürdeki Yedi Uyurlar (Ashab-ı Kehf) anlatısını çağrıştırmaktadır. Roma döneminden

kalan, İslami literatürde de yansıyarak Türk halk kültüründe canlı bir anlatı olarak modern dünyaya taşınmış olan bu anlatının (Uğureli, 2017: 26) içindeki sayı ve uyku motiflerinin bir efsanede kendine yer bulmuş olması, folklordaki motiflerin aktif bir dolaşım alanına sahip olduğunu da göstermektedir.

Deprem esnasında ölmek üzere olan kişilerin daha önce ölmüş olan aile bireylerini görmeleri ve onlarla konuşmalarına dair bir anlatıda (M54) kendini gösteren motif de ölüm öncesine dair bazı halk inançlarının deprem temalı anlatılara bir yansıması olarak belirginleşmektedir. Türk folklorunda ölmek üzere olan kişilerin daha önce ölmüş olan aile bireyleriyle konuştuklarına dair halk inancı (Örnek, 1971: 28), anlatılardaki bu motifi açıklamada kullanılabilir.

Bazı anlatılarda ölen kişilerin ölümden sonra bedenlerinin beklenmedik bir form aldıklarına dair kabuller de anlatılara motif olarak yansımıştır. Örneğin deprem esnasında ibadet eden kişilerin bedenlerinin o şekilde kalması ve kendilerinin o şekilde defnedilmesini içeren memoratlardan ikisinde ölüm, namaz kılarken gelir ve ölen kişi secde pozisyonundadır, bedeni düzelmez ve o şekilde defnedilir (M49, M74). Kuran okurken ölen ve Kuran elinden alınmaksızın defnedilen kadının efsanesinde de aynı motif görülür (E17).

Aile bireylerinin birbirlerine kenetlenerek ölmeleri ve naaşlarının tespitlerinden sonra birbirlerinden ayrılamamalarına dair motif de dört anlatıda yer alacak düzeyde yaygındır. Bu anla-

tılardan birinde dört kişilik bir aile (E10, M63), birinde iki kardeş (E15), bir anlatıda ise anne ile oğul birbirine kenetlenmiştir (M75). Bu motifin geleneksel kültürde, anlatılarda ya da inançlarda bir örneğine rastlanmamıştır. Genel olarak bu motifin aile fikrinin kutsallığını hatırlatmaya dönük bir işlevle belirginleştiği anlaşılmaktadır.

Deprem anlatılarının çoğu, ölümü merkeze alan bir içeriğe sahiptir. Doğrudan olmasa bile dolaylı olarak ölümden kaçma, ölümden esrarengiz biçimde kurtulma, öldükten sonra büyüleyici bir forma bürünme temaları kendini gösterir. Bazı anlatılarda ise ölümden kaçamama fikrinin doğrudan işlendiği, bu fikrin bir motif olarak belirginleştiği görülür. Bu motifi içeren iki efsaneden ilkinde depremin olacağının işaretlerini alan bir adam evden çıkmasına karşın deprem esnasında kalp krizi geçirerek arabasında can verir (E2). Diğer bir efsanede ise saatler süren bir çalışma ile göçük altından kurtulan bir kişi, kaldırıma oturup kendine gelmeye çalışırken kafasına bir tuğla düşmesi sonucunda ölür (E12). Bu iki efsane, halk anlatılarının farklı örneklerinde de görülen ölümden kaçmanın mümkün olmadığına dair fikirleri içermektedir. Türk folklorunda ölüm ve ölümü temsil eden Azrail ile kurduğu ilişki ile anlatılarda belirginleşen Dede Korkut figürünün merkezinde olduğu bazı menkıbeler de benzer bir temayı işler. Velyaminov-Zernov tarafından Kazakistan'dan derlenen bir menkıbede, dünyanın neresine gitse mezar kazan birini gören Korkut, mezarın kimin için kazıldığını sorar ve her seferinde "Korkut Evliya için" yanıtını alır. Azrail'in canını almaması için dünyanın

farklı yerlerine kaçan Korkut Ata, bir süre kaçtıktan sonra karada kendine hayat olmadığını kavrar ve hırkasını Sırderya nehrine atarak üzerine oturur ve o şekilde yüz yıl daha yaşayıp ölür (Ergin, 2004: 48). Başka bir menkıbede de yine Azrail'den kaçan Korkut 300 yaşına kadar yaşasa da nihayetinde ölür (Ergin, 2004: 47). Bu anlatılar Türk halk kültüründe ölümün belli bir plan ve yüksek bir otoritenin kararı ile geldiği fikrini içermektedir. Bu tasarımlarda işaret edilen doğal akışın bozulmasına imkân olmadığına dair kabuller kendini göstermektedir. Gelenekte kendini gösteren bu kabullerin çağdaş anlatılarda yeniden üretilmesi, söz konusu fikirlerdeki sürekliliği göstermektedir.

Üç temel gruba ayrılan deprem anlatılarının en fazla örnek barındıran kısmı deprem sonrası temasına odaklananlardır. Bu durumun temel sebebi olarak depremden sonra kurtarılmayı bekleyen kişilerin ve onları bekleyen yakınlarının hissettiği çaresizlik duygusu gösterilebilir. İrrasyonel fikirlerin ya da olağanüstü tasarımların acziyetle bağlantılı bir şekilde ortaya çıkma dinamiğine sahip olduğunu tahmin etmek güç değil. Binlerce yıl önce meteorolojik olayları, hastalıkları ve kıtlığı tanrılar dünyasıyla açıklayan insanoğlunun ürettiği mitlerdeki mantık da aynı kökene dayanmaktadır. Meteoroloji, anatomi ve çeşitli sosyal bilimlerin ürettiği bilgi birikimi ve araçlar günümüzde söz konusu irrasyonel mitik tasarımları büyük ölçüde azaltmıştır. Ancak söz konusu mitik düşünce dinamiğinin asla tamamen kaybolmadığı bilinmektedir. Gürkan (2022: 273), bu tarz irrasyonel düşüncelerin günümüzde de uygun koşulların oluşması ile belli ölçüde devam et-

tiğini dile getirir. Yani günümüzde de hastalıkların tedavisi için söz ve büyülü nesneler kullanan şifacılara gidilmektedir ancak bu, çoğunlukla hastanelerden beklenen sonuçlar alınamadığında başvurulan bir yöntemdir. Dolayısıyla modern araçların, belli alanlarda yetişmiş uzmanların ve belli alanlardaki bilgi birikiminin işlevsiz kaldığı alanlarda söz konusu irrasyonel düşünce dinamikleri devreye girebilmektedir. İnsanoğlunun değişmeyen bu eğilimlerini saptayan Eliade (1991: 178-179), onu homo religiosus (inanan insan) olarak tanımlamaktadır. Bu evrensel eğilimin yansımaları, deprem temalı anlatıların "deprem sonrası" hususunu içeren örneklerinde de bolca görülür. Bu kategorideki efsane ve memoratlarda çaresizliği alt etmeye çalışan kolektif bilincin ürettiği alternatif kurtuluş teması kendini gösterir. Bu kurtuluş öyküleri, belli açılardan sözlü kültürde kuşaklar boyunca aktarılarak muhafaza edilmiş geleneksel motiflerle bezenmiştir.

Depremi konu alan efsane ve memoratların içinde kahramanların acziyet içinde kurtuluş beklediği durumlarda kurtuluşun farklı kaynaklardan ve farklı biçimlerde gelebildiğine dair motifler görülmektedir. Göçük altında kurtuluşu bekleyen figürler bu anlatılarda çoğunlukla çocuk olarak belirginleşirler (E23, E32, M73, M78, M93, M96, E18, E23, M92). Kurtarılmayı bekleyen anlatı kahramanlarının çocuk olmalarına dair bu yaygın vurgu, acziyet fikrini pekiştirir. Göçük altında, açlık içinde, üşüyerek ve korkuyla kurtarılmayı bekleyen bu çocukların yardımına gelen bilinmeyen kurtarıcılar ise istisnasız biçimde kadındır. Anlatılarda kurtarılan çocukların büyük bir kısmı kendilerine yardıma

gelen bu kadınların yiyecek verdiğini vurgular (E16, E23, E32, M73, M78, M93, M96). Hatta bu anlatılardan iki tanesinde doktorlar kurtarılan çocukları muayene eder ve gerçekten de kurtarılmadan hemen önce bir şeyler yediklerini tasdik eder (E32, E73).

Göçük altında kurtarılmayı bekleyen çocukların o anda gereksinim duyduğu tek şey yiyecek değildir ve esrarengiz kadın yardımcılar bazı durumlarda çocukları teskin edici pratiklere de başvururlar. Örneğin bu konuyu ele alan efsanelerden ikisinde kadınlar çocukların korkularını bastırmak için onlara şefkatle ninni söyler (E18, E23). Bir anlatıda ise esrarengiz kurtarıcı kadın, çocuğa uyumamasını öğütler (M92). Başka bir anlatıda ise esrarengiz kadın çocuğa moral vermek için dua eder (E19). Bir anlatıda ise daha somut bir yardım dinamiği devreye girer ve gizemli kadının, göçük altındaki kişinin nasıl bir yolu takip ederek oradan çıkabileceğini tarif ettiği görülür (E20). Bu anlatılarda gizemli yardımcının istikrarlı biçimde kadın olarak tasarlanmış olması Jung tarafından formüle edilen arketiplerden biri olan "anne arketipi" ile açıklanabilir. Geçmişten devralınan kolektif düşünce biçimlerini ve kahraman kalıplarının varlığını ortaya koymaya çalışan Jung, kalıplaşmış davranış niteliklerini kendinde barındıran evrensel ve ilksel kahraman modelleri ortaya atar ve bunları arketip olarak tanımlar. Bu arketiplerden biri olan "anne"; doğuran, besleyen, koruyan ve büyüten bir kahramandır. Bu nitelikleri ile anne arketipi, mitlerde, masallarda ve diğer halk anlatı türlerinde hatta ritüellerde kendine yer edinmiştir (Jung, 2005: 21-24). Dolayısıyla bütün bu anlatılardaki esrarengiz kadın kurtarıcının

Jung'un işaret edip tanımladığı anne arketipi ile açıklanması mümkündür.

Anne arketipi ile biçimlenen kurtuluş anlatılarının dışında bazı anlatılarda kurtuluş için gelen yardımın kaynağı tamamen belirsizdir (M72, M79). Bir anlatıda ise kurtuluşun kaynağı evcil hayvandır. Göçük altında sahibini ısıtarak hayatta tutan bir köpek, havlamasıyla AFAD görevlilerinin kendilerini bulmalarını sağlar (M66).

Göçük altında kurtarılmayı bekleyen depremzedelerin duydukları sıra dışı sesler ve bu seslere yüklenen anlamlar da anlatılarda belirginleşen motiflerdendir. Bebeğin olmadığı bir yerde duyulan bebek ağlaması sesi (M64) ya da ezan okunmayan bir yerde duyulan ezan sesi (M65); anlatıcılar tarafından kurtuluş işareti olarak yorumlanmaktadır.

Göçük altında kurtarılmayı bekleyen depremzedelerin bazı temel ihtiyaçlarının gizemli ve açıklanamayan biçimlerde karşılanması da bir motif olarak hem efsanelerde hem de memoratlarda kendine yer bulmuştur. Anlatılarda kimsenin ulaşması mümkün olmayan yerlerde yapayalnız kurtarılmayı bekleyen depremzedelerin en çok ihtiyaç duyduğu nesnenin su olduğu görülmektedir. Bu anlatılardan ikisinde depremzedeler yanlarında şişe içinde su bulurlar ve bu şişeleri kimin getirdiğine anlam veremezler (E24, E94), birinde ise su, depremzedeye "beyaz bir el" tarafından uzatılır ve suyu uzatan el kaybolur (M95). İhtiyaç nesnesinin kalp ilacı (E24) ya da donmaktan önleyecek bir battaniye

(M95) olduğu örneklerde de tanımlanamayan yardımcılar aracılığıyla bu nesnelerin depremzedelere ulaştırıldığı inancını gösteren anlatılar mevcuttur.

Kutsal nesneye gösterilen hürmet ile kurtuluşun gelmesi arasında sıkı bir ilişkinin kurulduğu ve bu ilişkinin anlatılara yansıdığı görülmektedir. Bu temayı içeren iki memorat örneği bulunmaktadır. Örneklerden birinde hürmet edilen kutsal nesne bir Türk bayrağıdır, diğerinde ise Kuran'dır. Birbirine çok benzeyen bu iki anlatıda göçüğün üstünde arama kurtarma çalışmaları devam ederken iş makinaları da kullanılmaktadır. Dolayısıyla kurtarılmaya çalışılan insanlara zarar verilmemesi için dikkatli olunması gerekmektedir. Her iki anlatıda da makinaları, aşağıda onları yönlendiren kişilerin direktifleriyle hareket ettiği vurgulanır. Anlatılardan birinde yerdeki bayrağı almak için eğilen kişi, bayrağın altında bir ayak görür. Bu onun kurtarılmayı bekleyen annesinin ayağıdır (M84). M85 künye numaralı memoratta ise yerdeki Kuran'ı görüp saygısından dolayı eğilip onu almaya çalışan kişi bu sayede henüz ölmemiş olan yakınına ulaşır. M84'te yerde duran bayrağı kaldırmak için eğilen kişi, annesine; M85'te ise yine yerdeki Kuran'ı kaldırmak için eğilen kişi ise eşine kavuşur. Her iki anlatıda da kurtuluş, kutsallığına inanılan nesneye duyulan hürmetin ifade edilmesi pratiğine verilen bir yanıt olarak takdim edilmektedir.

Dahası bu iki anlatıda da tabunun ihlal edilmesi ile ortaya çıkacak cezanın bireysel değil de toplumsal olacağına dair arkaik kabuller kendini göstermektedir. Çünkü her iki anlatıda da kutsal

nesneye hürmet eden kişiler değil, onların yakınları kurtulmaktadır. Özellikle bayraklı anlatıda (M84), kutsal nesneye hürmetin ihlal edilmesi, doğrudan ölümü getirecek bir detay olarak sunulur. Kurtuluş getirme detayı barındırmasa da Kuran'ın kutsallığına dair fikirler farklı anlatılarda da vurgulanmaktadır. Bu örneklerden birinde yıkıntıların oluşturduğu tozun içinde bulunan ve üzerinde "bir tane bile toz parçası" olmayan Kuran yer almaktadır (M83). Anlatıcı, bu Kuran'ın dedesinden kaldığını vurgulayarak Kuran'a folklorda yüklenen kanonik anlama, atalar fikri üzerinden yaptığı vurgu ile dikkat çeker.

Mucizevi kurtuluş öykülerinin bir kısmının biçimlenmesinde eski Türk inancındaki atalar kültünün yansıması olarak değerlendirilebilecek detaylar kendini göstermektedir. Deprem sonrasındaki kurtarma çalışmaları; çoğunlukla kurtarılmayı bekleyen kişilerin tam olarak nerelerde mevcut olduğu konusundaki enformasyon akışı ile mümkün olabilmektedir. Tamamen yıkılmış bir sokakta depremden saatler sonra çalışmalarını sürdüren iki ekibin hangi yıkıntıların hangi kısımlarında çalışmalarını yürüteceği konusundaki seçim, göçüklerin altından gelen sesler ya da dışarıdan gelen enformasyon doğrultusunda belirginleşmektedir. Sahadan derlenen 4 efsane ve 5 memoratta bu bilginin, daha önce ölmüş olan kimselerden geldiği görülür (E14, E26, E30, E31, M68, M85, M89, M90, M91). Bu 9 anlatının tamamında kurtarılmayı bekleyen kişiler çocuktur ve çocukların lokasyonları, arama kurtarma ekipleri ile paylaşılır. Ekipler bir şekilde işaret edilen yerde çalışmaya başlarlar. Kurtarma gerçekleşir ve daha sonra ekipleri

yönlendiren kişilerin daha önce vefat etmiş olan kişiler olduğu hakikati ortaya çıkar. Bu anlatılardan ikisinde yardımı getiren kişiler, yıllar önce şehit olmuş kimselerdir (E14, M85). Bunlardan birinde şehit, aynı zamanda kurtarılan çocuğun da babasıdır. Bu anlatılardan 6 tanesinde ise yardıma gelen kişi, yıllar önce ölmüş olan annedir (E26, E30, E31, M68, M89, M90). Anlatıların sonunda gelenin gerçekten daha önce ölmüş olan anne olduğunu kanıtlamak maksadıyla çocuklar kurtarma ekiplerine annelerinin fotoğraflarını göstererek teyit alırlar (M89). Yukarıda Jung'un "anne arketipi" üzerine yapılan açıklamalar, bu anlatı kalıbını destekleyici niteliktedir.

Atalar kültünün yansıması çoğunlukla bir enformasyon aktarımı şeklinde olsa da bazı anlatılarda daha önce ölmüş olan aile büyüklerinin kurtarma esnasında gelerek fiziksel bir güçle yardım ettikleri de dile getirilmektedir (E28, E29). Olağanüstü nitelikleri olan yardımcı kahramanın gerçekten yaşamış bir insan olduğu durumlarda kurtulan kişi, şükranlarını sunmak için gizemli kahramanın peşine düşer. Örneğin kurtarmaya gelen şehitlerin kimliği tespit edilirse, kurtulan kişiler tarafından daha sonra onların mezarları ziyaret edilir. (E27).

Deprem öncesine dair işaretlerin gösterilmesinde etkin bir işlev üstlenen rüya motifi, deprem öncesindeki anlatılar kadar yaygın olmamakla birlikte depremden sonraki kurtuluş anlatılarında da görülmektedir. Bu konuyu işleyen memoratlardan birinde deprem esnasında kurtarılan kişiler, kendilerini kurtaracak olan kişileri rüyalarında görmüşlerdir (M62). Bir anlatıda ise kur-

tarılmayı bekleyen kişi, bir başkasının rüyasına girerek yerini söyler ve bu şekilde kurtulur (M81).

Yaygın olmamakla birlikte kurtuluş anlatılarında uyku motifi de kendine yer bulmuştur. Bu motifi içeren bir memoratta, göçük altında kurtarılmayı bekleyen kişi, deprem olduğunu hiç duymamıştır ve kurtarılana kadar da bir deprem olduğundan haberi yoktur, çünkü derin bir uykudadır (M69). Geleneksel halk anlatılarında uykunun bir tür inisiasyon ögesi olarak belirginleştiğine yukarıda değinildiği için bu konu burada daha fazla detaylandırılmayacaktır.

Deprem sonrası kurtarma çalışmalarında teknik ekipmanla birlikte kas gücünün de önem taşıdığı bilinmektedir. Demirlerin kesilmesi, kolonların kaldırılması, devasa blokların çekilmesinde gereken kas gücü, bazı anlatılarda gizemli bir kaynaktan gelir. Bu temayı işleyen bir efsanede kaldırılması mümkün olmayan bir kolon, bir deli tarafından kaldırılır, kurtuluş gerçekleşir ve deli hemen kaybolur (E25). Aynı konuyu işleyen iki farklı memoratta ise kaldırılması mümkün olmayan kolonları, hiç kimsenin tanımadığı kişiler gelir kaldırır, kurtuluş gerçekleşir ve yardımcılar hemen kaybolurlar (M71, M87). Deli ve gizemli yabancı figürlerinin Hızır kültüyle ilişkili oldukları anlaşılmaktadır.

Eski Türk inançlarında kendine yer bulan Boz Atlı Yol Tanrısı'nın Semitik gelenekteki anlatılarla harmanlanması sonucunda ortaya çıkan senkretik bir figür olarak Hızır'ın etrafında oluşan anlatı, inanç ve pratikler, günümüz Türk folklorunda aktif olarak

yaşamaktadır. Tasavvufi bir figür olarak, ritmik mevsimsel döngülerde icra edilen bayramlarla bağdaştırılarak, sonsuza kadar yaşayacağına dair inançlarla kendini gösteren Hızır, özelde sözlü edebiyat geleneğinde genelde ise folklorda geniş bir yaşam alanı yakalamıştır (Ocak, 2007: 217-220). Masallarda, halk hikâyelerinde, Türkistan'daki kahramanlık destanlarında belirginleşen Hızır'ın en temel niteliğinin zorda kalanlara yardım etmesi olduğuna inanılmaktadır. Sahadan elde edilen anlatılarda Hızır bazen doğrudan bazen de yukarıda olduğu gibi dolaylı çağrışımlarla belirginleşir.

Deprem esnasında kurtarıcılık işleviyle belirginleşmesine ek olarak bir memoratta ise Hızır, depremden sonra bir hastanenin ameliyathane kısmına gelerek yardımda bulunur. Söz konusu memoratta göçük altından çıkarılıp hastaneye götürülen ve öleceğine kesin gözle bakılan bir çocuk, ameliyata alınır, daha sonra ameliyathaneye Hızır girer ve ameliyat bittiğinde annesi, çocuğunun kurtulduğu haberini alır (M80). Bu memoratta Hızır, zor durumda olana yetişip yardım etmesi ve sonrasında açıklanamayan biçimde kaybolmasıyla gelenekteki tasarımların açık bir yansıması niteliğinde belirginleşmektedir.

Deprem sonrası anlatıların bir kısmında ise ölenlerin olağanüstü nitelikleri ile belirginleştiklerine dair motifler kendini gösterir. Türk folklorunda destanlardan efsanelere kadar yaygın biçimde işlenmiş olan "kesik baş" motifine (Ocak, 2013) benzer şekilde ölen kahramanla özdeşleşen sıra dışı bedensel durumlar deprem anlatılarında kendine yer bulmuştur. İki memoratta aynı

ailenin bireyleri birbirlerine kenetlenerek ölmüşlerdir ve ayrılamadıkları için o şekilde defnedilirler (M63, M75). Bir efsanede ise ölen iki kardeş yan yana yatırılmalarına rağmen daha sonra birbirlerine sarılmış şekilde bulunurlar, onları bulanlar ayırıp gitmelerine rağmen daha sonra döndüklerinde yine birbirlerine sarıldıklarını görürler (E15). Bazı anlatılarda ise ölmeden önce ibadet eden kişilerin ölümden sonra da aynı şekilde kaldıkları vurgulanır. İki efsanede Kuran okurken vefat eden kahramanların ellerindeki Kuran düşmez (E5, E17), bir başka anlatıda ise namaz kılarken vefat eden kişinin naaşı secde pozisyonundadır (M74). Bir memoratta ise duş alırken ölen kadının naaşı, banyoda kendi kendine kefenlenmiş biçimde bulunur (M76). Bu anlatıların tamamında kahramanların bedenlerine yapılan müdahaleler sonuç vermez ve hepsi öldüğü şekilde defnedilir. Bütün bu veriler, yaşayan deprem anlatılarının kurgulanmasında gelenekten güçlü biçimde beslenildiğini göstermektedir.

Sonuç

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle vurgulanması gereken ilk husus, afet folkloru konusunda Türkiye'nin son derece canlı bir laboratuvar niteliği taşıdığı gerçeğidir. Yalnızca Elbistan ve Pazarcık gibi nüfusları çok yoğun olmayan iki ilçede yürütülen saha araştırmasından derlenen 129 farklı efsane, memorat ve menkıbe metninin niceliği, Türkiye'nin tamamını kapsayacak çalışmalarda çok yoğun bir malzeme ile karşılaşılma potansiyelini göstermektedir. Özellikle anlatılarda, kısmense inanç ve ritüellerde kendini gösteren bu yaygınlık, Türk toplumunun güçlü bir sözlü kültür dinamiğine sahip olmasıyla olduğu kadar depremlerin kitleyi düşürdüğü çaresizlikle de ilişkilidir. Bu açıdan günümüz dünyasında ortaya çıkan ve kısa sürede yayılan deprem anlatılarını üreten zihin ile ilkel dönemlerde hastalıkları tedavi etmek için icra edilen bir şaman ritüeli ya da ava çıkmadan önce edilen dua arasında sıkı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Depremden sonra üretilen anlatılar, depreme dair halk inançları ya da topluca icra edilen ritüeller genel olarak üretici ve tüketicilerin sahip olduğu çaresizlik fikrini bastırmalarına, olup biten yıkımın anlamlı ve kavranabilir açıklamalarının mevcut olduğuna dair fikirlere ikna olmalarına hizmet etmektedir. Bu açıdan bir halkbilimcinin gündeminde söz konusu anlatıların aktar-

dığı olayların hakikat olup olmadığını tartışmak yer almamalıdır. Halkbilimci, bu metinlerin içeriklerindeki motiflerin geleneksel köklerine odaklanmalı, bu ürünlerin içeriklerindeki sembollerin ifade ettiği anlamlara eğilmeli; anlatıların yapısı, işlevi, aktarım süreçleri üzerinde durmalıdır.

Yukarıdaki öncelikler göz önüne alınarak yaklaşıldığında ilk sorgulanması gereken husus, deprem-suç-ceza ilişkisine dair toplumsal fikirlerdir. Mitolojik verilerin ele alındığı kısımda kapsamlı biçimde tartışıldığı üzere bu ilişkilendirme hemen hemen tüm mitolojilerde yaygın biçimde görülmektedir. Bununla birlikte sahada yürütülen araştırmalardan elde edilen 129 anlatı örneği içinde bu fikrin az sayıda örneğe yansımış olması, bu mitolojik tasarımların en azından anlatı formunda günümüzde güçlü bir dolaşıma sahip olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte halk inançlarına dair elde edilen bulgular; depremin, toplumların ahlaki normları ihlal etmelerine verilen bir ceza olarak kabul edildiğine dair daha güçlü işaretlere sahiptir.

Yürütülen derlemelerde deprem-suç-ceza ilişkisine dair halk inançları mevcut olmakla birlikte bu inançların anlatılara yansıması sınırlı düzeyde kalmıştır. Mitolojide var olan bu anlatıların günümüzde etkisini kaybetmiş olması, doğa bilimlerindeki araştırmaların artması ve araştırmaların sonuçlarının çağdaş medya araçları ile kısa sürede kitlelere yayılabilmesiyle açıklanabilir. Özellikle televizyonlara çıkıp demeçler veren jeoloji profesörlerinin yaydığı bilginin, mitolojik kaynaklara kadar götürülen deprem-suç-ceza ilişkilendirmesine dair kitlesel tutumu azalttığı

anlaşılmaktadır. Halk inançları başlığı altında ele alındığı üzere deprem-suç-ceza ilişkilendirmesinin yapıldığı durumlarda suç kavramının genellikle cinsel bir paranteze alınarak sunulduğu görülür.

Mitolojik tasarımlara olduğu kadar çağdaş anlatılara da yansıyan ortak temalardan biri, depremin büyük bir kıyamet paketinin içinde sunulmasıdır. Mitolojik anlatılarda volkanik patlamalar, denizlerin yükselmesi, hastalıkların ve kıtlığın artması gibi bir dizi yıkımla birlikte anılan deprem, çağdaş anlatılarda da benzer şekilde kavranmaktadır. Bu kavrayışın izleri halk inançlarında, halk anlatı ve şiir örneklerinde kendini gösterir. Söz konusu kıyamet senaryosunun tetikleyici ögesi olarak ise insanların davranışları ve sosyal normları unutmaları işaret edilmektedir.

Sahadan derlenen 129 anlatının tip kataloğunun oluşturulması esnasında ortaya çıkan üçlü tasnif, söz konusu anlatılarda özellikle deprem öncesi işaretlerinin ve deprem sonrası kurtuluş fikrinin yaygınlığını göstermektedir. Evrenin ritmik işleyişindeki aksaklık, depremin yaygın ön işaretlerinden biri olarak kabul edilir ki bu fikir mitolojideki tasarımlara dayanmaktadır. Deprem işareti olarak kabul edilen ritmik bozukluk, başlangıçta genel bir felaket işaretidir, onun özel bir afet biçimi olarak depremi işaret ettiğine çoğunlukla depremden sonra kanaat getirilir.

Deprem işareti olarak kabul edilen evrenin ritmik akışındaki bozukluk, anlatılarda çoğunlukla hayvanlar üzerinden gösterilir. Evcil hayvanların çıkardıkları sesler ve bazı vahşi hayvanla-

rın görünmesi, bu kapsamda değerlendirilen durumlardır. Anlatılarda belirginleşen hayvanların Türk mitolojisindeki anlamlarının izleri takip edildiğinde güçlü bir süreklilik göze çarpar. Hayvanlar gibi yaygın bir kehanet aracı da rüyalardır ve deprem anlatılarındaki rüyaların da aynı süreklilik fikrini yansıttığı görülür. Bazen doğrudan bazense sembollerle istikbaldeki depremi haber verdiğine inanılan rüya, Türk kültüründeki yaygın ve geleneksel işlevi ile afet folkloruna yansımıştır.

Mitolojik bilincin deprem anlatılarına yansımaları bazı durumlarda ise mitolojik kültlerin bu çağdaş anlatılardaki görünümü ile gerçekleşmektedir. Türk mitolojisindeki mevcudiyetleri ile demir, eşik ve atalar kültü, bazen bir kehanet bazense kurtuluşla bağlantılı bir işlevle deprem anlatılarında kendine yer bulmuştur. Bu kültlerden biri olan Hızır, tamamen gelenekteki işlevleri olan kurtarıcılık ve zor durumda olana yetişip yardım etme işleviyle anlatılarda kendini gösteren bir başka detaydır. Hızır'a ek olarak cin tasarımları, menkıbelerde yaygın olarak görülen tayyimekân (aynı anda birden fazla yerde olabilmek), ecelden kurtuluşun olmadığına dair düşünceler, Yedi Uyurlar, şehitler kültü, koruyucu kollayıcı anne arketipi ve ışık gibi motifler de kaynağını mitolojiden alır. Sıralanan bu örnekler, anonim deprem anlatılarının kuşaklar öncesinden devralınarak muhafaza edilmiş olan bilgi setlerine dayanılarak üretildiğini göstermektedir. Depremin HAARP gibi popüler kültürde komplo teorisi olarak tanımlanan gelenekten kopuk yaklaşımlarla anlamlandırılması da mevcuttur ancak yaygın değildir.

Deprem sonrası anlatılarının çoğunluğu, kurtuluş temasına odaklanır. Çaresizliğin bu zirve noktası, irrasyonel anlatıların üretilmesine çok elverişlidir. Bu kapsamdaki çoğu anlatı örneğinde kurtarılmayı bekleyen pasif kahramanların çocuk olması, bu fikri pekiştirir. Yardımın ninni, oyun, öğüt, yiyecek, su, ilaç gibi farklı biçimleri mevcut olsa da yardımın kaynağı çoğunlukla anne arketipini temsil eden gizemli bir kadındır.

Krizin ve çaresizliğin yoğunluk düzeyi ile inançların yaygınlığı arasında doğru orantı vardır. İlk depremlerden sonra devam eden artçıları önlemek maksadıyla bazı ritüellere başvurulması ve artçıların azalması ile söz konusu uygulamaların da azaldığının saptanması bu ilişkiyi göstermektedir. Artçıları durdurmak amacıyla kurban kesilmesi, topluca Kuran okunması gibi uygulamalar, arkaik dönemlerde kutsallığına inanılan sözcükler ya da ritüellerle doğayı kontrol altına alma eğiliminin doğal bir yansımasıdır. Bu veriler, çaresizlik esnasında folklorun güvenilir bir bilgi olarak hatırlandığını ve hızlıca üretilip tüketildiğini göstermektedir.

Bu anlatıların ve halk inançlarının işlevlerinden biri, kontrol illüzyonu yaratmasıdır. Böylelikle bu bilgileri üretip tüketenler olup bitenin anlamlı bir akışın parçası olduğuna ikna olup ruhsal açıdan teskin olurlar. Ek olarak bu alandaki folklorik bilgi, birey ve toplum arasındaki sınırları muğlaklaştırır, sosyal normları hatırlatarak bireyi toplumsal entegrasyona davet eder. Örneğin bayrağa ya da Kuran'a gösterilen hürmetin hızlı bir şekilde kurtuluş getirdiğine dair fikirler, anlatıların tüketicilerine ortak değer-

ler etrafında birleşmeyi önerir. Birleşmek, örgütlenebilmek, iş birliği yapabilmek; bir canlı türü olarak insanı, diğer türlere karşı ayrıcalıklı kılan ve doğada egemen tür haline getiren en önemli meziyettir.

Sahadan elde edilen verilerin niceliği, afet temalı ulusal folklor envanterinin yoğunluğuna işaret ettiği için bu yöndeki belgeleme çalışmalarının artırılması önem taşımaktadır. Oluşturulacak dijital arşivlerin, araştırmacıların kullanımına açılması ulusal ölçekteki kolektif deprem kavrayışlarının saptanabilmesine hizmet edecektir. Bu adımlar sayesinde elde edilecek bulgular, afetlere dair farkındalık eğitimi programlarının geliştirilmesinde kullanılma potansiyeline sahiptir.

Bu alanda üretilen folklorik bilgi, afet sonrası psikososyal desteklerin organize edilmesinde de kullanılabilme potansiyeline sahiptir. Deprem bölgelerinde görev alan psikolog, psikiyatr ya da sosyal hizmet uzmanlarına geleneksel motiflerle biçimlenen anonim deprem anlatıları konusunda halkbilimsel eğitim programları hazırlanıp sertifikalar verilmesi, söz konusu uzmanların danışanlarını daha sağlıklı değerlendirmelerine katkı sunacaktır. Hızır, şehitlerin yardımı, geleneksel kültürdeki doğayı kavrama biçimleri gibi hususlarda bilgilerin verilmesiyle şekillenecek bu olası eğitimler, uzmanların travma sonrası stres bozukluğu gibi hastalıklara yönelik geliştirecekleri etkili tedavi programlarında kullanabilecekleri yeni yaklaşımlara zemin hazırlayacaktır.

Deprem teması etrafında oluşan müzelerde deprem folkloruna dair verilerin de sergilenmesi, bu konuda oluşan somut olmayan kültürel mirasın aktarımında farkındalığı artıracak bir adım olabilir. Örneğin Adapazarı Deprem ve Kültür Müzesi gibi müzelerde jeolojik veriler ve yaşanan acıları temsil eden fotoğraflara ek olarak sahadan derlenen efsanelere de yer verilmesi, ziyaretçilerin afetle girişilen toplumsal ve kültürel mücadeleyi daha iyi kavramalarına katkı sağlayacaktır.

Yazılı Kaynaklar

Açа, M., Ekici, M., Yılmaz, A. M. 2014. "Anonim Halk Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Editörler: Oğuz, M. Ö. vd. Ankara: Grafiker Yayınları.

Açа, M. 2015. "Meslek Folkloru Araştırmaları Tarihine Bir Bakış", *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 111-137.

Açа, M. 2023. "Mitik, Epik ve Dinsel Anlatıların Kurgusal Gerçekliğinde Gizlenen Ekolojik Krizler", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,13, 585-601.

Akman, E. 2012. "Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde 'Sarı/Kızıl Öküz' İnancı", *Journal of Turkology*, 22(1), 1-16.

Aksoy-Sheridan, R. A. 2007. "Kentte Mitsel Korku: Fısıltı Depremleri", *Millî Folklor*, 19(75), 126-133.

Altun, I. ve Çelik, E. 2015. "17 Ağustos Depremine Ait İnanışlar ve Memoratlar", *5. Uluslararası Deprem Sempozyumu*. Editör: Tok, K. K. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Altun, I. ve Çınaroğlu, M. 2020. "Tarihin Sonu Olgusu ve Eskatologya Mitleri", *Millî Folklor*, 16(128), 28-40.

Andersen, D. M. 1974. "The Los Angeles Earthquake and the Folklore of Disaster", *Western Folklore*, 33(4), 331-336.

Anohin, A. V. 2006. *Altay Şamanlığına Ait Materyaller* (1. Basım). Konya: Kömen Yayınları.

Arslantaş, N. 2003. *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri* (1. Basım). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Aslan, E. 2022. *UFO Mitleri: UFO'lar, Uzaylılar, UFO Dinî Akımları ve Medya Sektörü Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme* (1. Basım). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Aslan, E. 2023. "Kent Folkloru Nedir?", *Kuramsal Yaklaşımlar Işığında Kent Folkloru*. Editör: E. Aslan. İstanbul: Çizgi Kitabevi. 49-54.

Bakırcı, N. 2023. "Âşıkların Dilinde Kahramanmaraş Merkezli Depremler", *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 25-74.

Baki, Z. S. 2014. *İnternet Folkloru/Netlore Bağlamında Sözlü Kültürün Dönüşümüne Netnografik Yaklaşımlar: Katılımcı Sözlük Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Balaban, T. 2013. *Amasya Efsane Menkıbe ve Memoratları* (Derleme İnceleme Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Barber, E. W., and Barber, P. T. 2012. *When They Severed Earth from Sky: How the Human Mind Shapes Myth* (1st Edition). Princeton: Princeton University Press.

Bascom, W. 2010. "Folklorun Dört İşlevi", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Editörler: M. Ö. Oğuz vd., Ankara: Geleneksel Yayınevi.

Başaran, U. 2022. "Kültürel Süreklilik Bağlamında Türk Âşıklık Geleneğinde Geçiş/Kırırlma Dönemleri: Tespitler ve Öneriler", *Prof. Dr. Metin Ekici Armağanı*, Editörler: S. Fedakar vd., İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Başaran, U. 2025. "Sivas Efsaneleri", *Sivas Halk Kültürü Araştırmaları*, Editör: Fuzuli Bayat vd. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Ben-Amos, D. 2003. "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru" *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Editörler: G. Öğüt Eker vd. Ankara: Millî Folklor Yayınları.

Bendix, R. 1990. "Reflections on Earthquake Narratives", *Western Folklore*, 49(4), 331-347.

Berberian, M. 2014. "Earthquake Folklore and Legends", *Developments in Earth Surface Processes*, Editör: Berberian, M. New York: Elsevier.

Birkalan-Gedik, H. 2024. "Putting Folklore to Use: Reflections on Masal Evi, Halıdere-Türkiye 1999-2000", *folklor/edebiyat*, 30(4/1), 1257-1272.

Black, J. ve Green, A. 2003. *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar İfritler Semboller* (1. Basım). İstanbul: Aram Yayıncılık.

Boratav, P. N. 1994. *100 Soruda Türk Folkloru* (3. Basım). İstanbul: Gerçek Yayınevi

Boratav, P. N. 1995. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (7. Basım), İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bottero, J. 2000. "Kötülük Sorunu", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Boyer, R. 2000. "Loki", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Bozkurt, V. 1999. *Deprem ve Toplum: Bursa'da Deprem Olursa Paneli İzleyicileri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma* (1. Basım). İstanbul: Alfa Yayınevi.

Brunvand, J. H. 1996. *American Folklore: An Encyclopedia* (1. Basım). New York & London: Routledge.

Bulut, M. 2024, "Earthquake in Mythological Narratives", *folklor/edebiyat*, 30(4/1), 1273-1286.

Campbell, J., Moyers, B. 2007. *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikayeler* (1. Basım). İstanbul: MediCat Kitapları.

Can, İ (ed). 2020. *Afet Sosyolojisi* (1. Basım). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Can, Ş. 2025. "Yas, İnanç, Direniş: Yıkımın Ardından Somut Olmayan Mirası Yeniden Düşünmek", *Deprem Sonrası Antakya: Tanıklıklar, Miras ve Gelecek*. Derleyenler: J. R. M. Coelho ve A. M. Beylunioğlu. İstanbul: İstos Yayınları.

Cashman, K. V., and Cronin, S. J. 2008. "Welcoming a Monster to the World: Myths, Oral Tradition, and Modern Societal Response to Volcanic Disasters in Volcanic Hazards, Risks, and Disasters," *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 176(3), 407-418.

Cengiz, A. K. 2024. "6 Şubat Sonrası Hatay ve Hafıza Kaybı", *Antropoloji ve Kültürel Bakış*, 2, 77-79.

Charachidze, G. 2000. "Gürcistan: Dağlı Gürcülerin Dinleri ve Mitleri", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Clark, C. E. 1965. "Science, Reason, and an Angry God: The Literature of an Earthquake", *The New England Quarterly*, 38(3), 340-362.

Clastres, P. 2000. "Andlar: And Toplumlarının Dinleri ve Kültleri (Güney Amerika)", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Coelho, J. R. M. ve Beylunioğlu, A. M. (der.). 2025. *Deprem Sonrası Antakya: Tanıklıklar, Miras ve Gelecek* (1. Basım). İstanbul: İstos Yayınları.

Crossley-Holland, K. 2011. *İskandinav Mitolojisi: Viking Mitlerinde Tanrılar, Kahramanlar, Canavarlar* (1. Basım). İstanbul: Say Yayınları.

Çapcıoğlu, İ., Çınar, R. 2023. "İnanç, Dil ve Kültür Ekseninde Depremin Toplumsal Yansımaları", *Afet ve Toplum: İnsan-Doğa İlişkisi*, Editör: A. Kasapoğlu, Ankara: Töz Yayınları.

Çelepi, M. S. 2017. *Türk Halk Kültüründe Rüya* (1. Basım). Konya: Kömen Yayınları.

Çelik, A. 2018. "Türk Toplumunun Sözel Belleğindeki Al Karısı Tasarımları", *Doğaüstü Güçler ve Anlatılar Üzerine İncelemeler*, Editör: A. Ortakcı, İstanbul: Kesit Yayınevi.

Çelik, A. 2020. *Kırgız Arkaik Destanları ve Mitoloji* (1. Basım). Çanakkale: Paradigma Akademi.

Çelik, A. 2021. "Ateşin Mitolojik Kökeni: Türk ve Yunan Mitolojilerindeki Tasarımların Karşılaştırılması", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 304-318.

Çelik, A. 2022. "İnsan-Doğa Bütünselliğinin Türk Mitolojisindeki Kökleri", *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*, Editör: M. A. Yolcu, Çanakkale: Paradigma Akademi.

Çelik, A. 2025a. "Mitolojiden Efsaneye Deprem Anlatıları: Kahramanmaraş Örneği", *Millî Folklor*, 148, 53-64.

Çelik, A. 2025b. "Mitolojik Tasarımlarda Deprem", *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları-IV*,

Editörler: M. A. Yolcu vd., Çanakkale: Paradigma Akademi.

Çelik, A. 2025c. "Mitolojik Bilginin Aktarımı ve Sürekliliği", *Türk Edebiyatı Dergisi*, 621, 30-34.

Çelik, A. ve Özalp, G. 2025. "Folklorik Deprem Anlatılarında Rüya", *7. Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu (10-12 Ekim 2025) Tam Metin Bildiriler Kitabı*, Editör: M. Dinç, Çanakkale: TOKÜAD Yayınları.

Çelik, A. 2026. "Deprem ve Folklor İlişkisine Dair Literatürün Eleştirel Bir Analizi", *Türklük Biliminin İmrençesi: Prof. Dr. Ali Torun'a Armağan*, Editörler: M. Çeribaş, E. Aday, Ankara: Günce Yayınları.

Çelik, A. ve Köse, S. 2026. "Afet Folkloru: Tanım, Tasnif, İşlev ve Anlam", *folklor/edebiyat*, 32(127), 663-682.

Çelik, A. ve Samur, Ş. 2025. "Büyücülük Folkloru", *Folklor Akademi Dergisi*. 8(4), 1061-1079.

Çelik, E., Altun, I. 2021. "17 Ağustos Depremine Ait İnanışlar ve Memoratlar", *XV. International Scientific and Practical Conference*. Editör: E. Abiev vd. Nur Sultan: Bobek.

Çeribaş, M. 2007. "Türklerde Demirciler ve Şamanlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 42, 113-121.

Çevirme, H. 2020. "A Cultural Approach to EarthQuake Coping Strategies: Examples of Turkish Folk Poems And Memorates", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(31), 1073-1087.

Çevirme, H. 2024. "Türkiye'de 2019-2023 Yılları Arasında Sosyal Bilimler Alanında Yazılmış Bilimsel Makalelerde Afet ve Kültür İlişkisi", *TYB Akademi*, 40, 50-72.

Çobanoğlu, Ö. 2000. *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü* (1. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. 2003. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları* (1. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. 2005. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (3. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Dante Alighieri 2020. *İlahi Komedya: Cehennem* (1. Basım). İstanbul: Alfa Yayınevi.

De Vos, F. A. 2018. "Folklor ve İnternet: Netlore", *İnternet Folkloru, Netlore ve Netnografi*. Hazırlayan: M. Ö. Oğuz vd. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Dilek, Y. ve Kahya, Ö. 2023. "Flood and Earthquake as Punishment of Gods in Antiquity", *Journal of Disaster and Risk*, 6(3), 2023, (819-828).

Diktaş-Yerli, G. 2023. "Sosyal Bilimler Alanında Afet Konulu Lisansüstü Çalışmaların Bibliyometrik ve Tematik Analizi", *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 961-976.

Dorson, R. 2011. *Günümüz Folklor Kuramları* (2. Basım). Ankara: Geleneksel Yayınevi.

Dorson, R. 2014. "Folklor ve Fake Lore", *Folklorun Sahtesi: Fake Lore*, Hazırlayan: S. Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayınevi.

Dölek, İ. 2021. *Afetler ve Afet Yönetimi* (1. Basım). İstanbul: Pegem Akademi.

Duman, M. 2013. "Türkiye'de 2000-2012 Yılları Arasında Halk Bilimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Millî Folklor*. 99, 159-174.

Dundes, A. 2007. "Fakelore Fabrikasyonu", *Folklorun Sahtesi: Fake Lore*, Hazırlayan: S. Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayınevi.

Dundes, A. 2003. "Halk Kimdir?", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Editörler: G. Öğüt-Eker vd. Ankara: Geleneksel Yayınevi.

Ekici, M. 2004. *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri* (1. Basım). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Ekici, M., vd. 2024. "Anonim Halk Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Editörler: M. Ö. Oğuz vd., Ankara: Grafiker Yayınları.

Eliade, M. 1991. *Kutsal ve Dindışı* (1. Basım). İstanbul: Gece Kitabevi.

Eliade, M. 2001. *Mitlerin Özellikleri* (1. Basım), İstanbul: Om Yayıncılık.

Eliade, M. 2003. *Demirciler ve Simyacılar* (1. Basım), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Erdal, T. 2024. "6 Şubat 2023 Depremlerinin Mitik, Teolojik ve Psiko-Sosyal Yansımaları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, 262-284.

Ergin, M. 2004. *Dede Korkut Kitabı 1: Giriş – Metin – Faksimile* (5. Basım). Ankara: TDK Yayınları.

Erhat, A. 2007. *Mitoloji Sözlüğü* (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ersoy, R. 2012. "Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak Alan Araştırması Kavramını Yeniden Düşünmek", *Millî Folklor*, 24(94), 5-13.

Esin, E. 2001. *Türk Kozmogonisine Giriş* (1. Basım), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Evren, F. B. ve Kanlı, İ. 2022. "Folklorun Dijitalleşmesine İlişkin Temel Sorunlar ve Sınırlılıklar". *Millî Folklor*, 17(136), 126-139.

Eyuboğlu, İ. Z. 2004. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (4. Basım). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Fidan, A. 2020. "Afet, Din ve Toplum", *Afet Sosyolojisi*, Editör: İ. Can. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Fidan, S. 2017. *Âşıklık Geleneği ve Medya Endüstrisi: Geleneksel Müziğin Medyadaki Serüveni* (1. Basım). Ankara: Grafiker Yayınevi.

Florinsky, I. V. 2016. "Earthquake Lights in Legends of the Greek Orthodoxy", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 6(1), 159-168.

Fox, W. S. 1980. "Folklore and Fakelore: Some Sociological Considerations", *Journal of the Folklore Institute*. 17(2/3), 244-261.

Frazer, J. G. 1991. *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri I* (1. Basım), İstanbul: Payel Yayıncılık.

Frazer, J. G. 2020. *Büyük Tufan: Dünya Tufan Mitleri Üzerine Bir Başvuru Kitabı* (1. Basım). İstanbul: Kanon Kitap.

Freud, S. 2021. *Rüyaların Yorumu* (8. Basım). İstanbul: Say Yayınları.

Gergen, K. J. 2015. *An Invitation to Social Construction* (2nd Edition). Los Angeles: Sage Publications.

Girard, R. 2005. *Günah Keçisi* (1. Basım). İstanbul: Kanat Kitap.

Goldstein, K. S. 1983. *Sahada Folklor Derleme Metotları* (2. Basım). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gonzalez, A., Barlow, D. H. ve Allen, K. 2021. "The Impact of Therapeutic Questioning on Client Outcomes: A Systematic Review", *Psychotherapy*, 58(2), 254-265.

Goody, J. 2013. *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim: Okur-Yazarlık, Aile, Kültür ve Devlet Üzerine İncelemeler* (1. Basım). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Göde, H. A. 2010. *Isparta Efsaneleri* (1. Basım). Isparta: Fakülte Kitabevi.

Gönen, S. 2007. "Tayyimekân ve Tayyizaman Bağlamında Ladikli Ahmet Ağa ile İlgili Efsanelerin Çözümlenmesi", *Millî Folklor*, 76, 173-176.

Görkem, İ. 2001. *Türk Edebiyatında Ağıtlar: Çukurova Ağıtları* (1. Basım). Ankara: Akçağ Yayınevi.

Gulbenkian Komisyonu 2003. *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (1. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.

Günay, U. 2007. *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi* (5. Basım). Ankara: Akçağ Yayınevi.

Gürkan, E. S. 2022. *Ezbere Yaşayanlar: Vazgeçemediğimiz Alışkanlıklarımızın Kökenleri* (1. Basım). İstanbul: Kronik Kitap.

Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber (1. Basım). 1928. Hazırlayan: Halk Bilgisi Derneği, İstanbul: İktisat Matbaası.

Harmancı, M. ve Arıcan, S. 2024. "Earthquake and the Breakdown of Silence: The Trauma-Lamentation Interaction", *Türkbilig*, 48, 330-346.

Harva, U. 2015. *Altay Panteonu: Mitler Ritüeller İnançlar ve Tanrılar* (1. Basım), İstanbul: Doğukütüphanesi Yayınları.

Hesiodos. 2017. *Theogonia - İşler ve Günler* (2. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Hobsbawm, E. 2006. "Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, Derleyen: E. Hobsbawm ve T. Ranger, İstanbul: Agorakitaplığı.

Hocaoğlu-Alagöz, K ve Baysal-Yurdakul, N. 2023. "Eskatoloji Mitlerinden Kıyametnâmelere Geleneksel Türk Dünya Görüşünde Kıyamet Olgusu: Dâsitân-ı Mahşer-nâme Örneği", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 563-586.

Homeros. 2014. *Odysseia* (1. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Hudson, A. P. 1947. "A Ballad of the New Madrid Earthquake", *The Journal of American Folklore*, 60(236), 147-150.

Hutchinson, H.N. 1908. "Earthquakes", *Folklore*, 19(4), 472-473.

İnan, A. 2000. *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar* (2. Basım). Ankara: TTK Yayınları.

James, W. 1912. On Some Mental Effects of the Earthquake (1906), *Memories and Studies*, Editor: W. James, London: Langmans, Green & Co.

Jannel, R. vd. 2022. "The Human-Made Aspect of Disasters: a Philosophical Perspective from Japan", *Filosofia Revista da Faculdade de Letras da Universidade do Porto*, 39, 147-172.

Jean, G. 2006. *Yazı: İnsanlığın Belleği* (4. Basım). İstanbul: YKY.

Jung, C. G. 2005. *Dört Arketip* (5. Basım). İstanbul: Metis Yayınevi.

Kadıoğlu, M. (2013). *Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek* (1. Basım). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.

Kaltenmark, M. 2000. "Krallık", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Kapferer, J. 1992. *Dedikodu ve Söylenti: Dünyanın En Eski Medyası* (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Kara, R. 1994. *Erzincan'ın Gözyaşları (Deprem, Ağıt ve Destanları)* (2. Basım). Erzincan: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.

Karaosmanoğlu, Y. K. 1966. *Sodom ve Gomore*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kasapoğlu, M. A. (ed). 2023. *Afet ve Toplum: İnsan-Doğa İlişkisi* (1. Basım). Ankara: Töz Yayınları.

Kaval, Y. 2021. "Tunceli Halk Kültürü ve İnancında Güneş", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 27, 278-285.

Kaval, Y. (2024). "Yukarı Fırat Havzası Folklorunda Doğal Afetlerin İzleri", *Türkbilig*, 48, 347-376.

Kaya, D. 1991. *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî*. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi.

Kaya, D. 2007. "Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi ile İlgili Destanları", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri 10-15 Nisan 2006 Cil I*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.

Kaya, D. 2015. "Dede Korkut'ta, Türk Destanları ve Halk Hikâyelerinde Oğuz Uykusu", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi Dede Korkut ve Türk Dünyası Sempozyumu: 19-23 Ekim 2015*, Çeşme, İzmir/Türkiye Bildiriler Kitabı. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Kayabaşı, O. A. 2016. "Türk Mitolojisinde Eskatoloji Mitleri", *folklor/edebiyat*, 22(86), 167-180.

Kıran, E. 2025. *Doğal Afetlerin Kültürlerarası İletişim Aracı Olan Gastronomiye Etkileri: Antakya Mutfağı Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi.

Kızıldağ, H. 2023. *Âşık ve Ozanların Dilinden Deprem Ağıtları* (1. Basım). Ankara: Nobel Bilimsel.

Kirshenblatt-Gimblett, B. 2007. "Hatalı İkilikler", *Folklorun Sahtesi: Fakelore*, Hazırlayan: S. Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Köse, S. 2016. "Mitoloji ve Şiir: Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında Ziya Gökalp'ın Şiirlerinde Türk Mitik Tasarımı", *Prof. Dr. İsmail Çetişli Hatıra Kitabı*, Editör: M. S. Çelepi, Ankara: Akçağ Yayınevi.

Köse, S. 2019. "Türk Kültüründe Baykuş", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 288-301.

Köse, S. 2022. "Batıl İnanç Kavramı Üzerine Eleştiri", *Metin Ekici Armağanı*. Editör: Selami Fedakar vd. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Köse, S. 2026. "Afet, Travma ve Anlatı: Kültürel Bellekte Deprem Memoratları", *Folklor Akademi Dergisi*, 9(2), 171-179.

Kvale, S. 2007. *Doing Interviews* (1st Edition). Los Angeles: Sage Publications.

Kvideland, R., Sehmsdorf, H. K. 1991. *Scandinavian Folk Blief and Legend* (1. Basım). Oslo: Norwegian University Press.

Laçin, H. 2011. *Doğal Afetler Tanrısal Bir Uyarı mı?* (1. Basım). İstanbul: Bilge Karınca.

Ludwin, R. S., Smits, G. J., Carver, D., James, K., Jonientz-Trisler, C., McMillan, A. D., Losey, R., Dennis, R., Rasmussen, J., De Los Angeles, A., Buerge, D., Thrush, C. P.,

Clague, J., Bowechop, J., & Wray, J. 2007. "Folklore and Earthquakes: Native American Oral Traditions From Cascadia Compared with Written Traditions from Japan". *Geological Society*, London, Special Publications.

Mission Archeologique et Ethnologique Française au Mexique. 2000. "Yaratılış", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Munch, P. A. 2020. *İskandinav Mitolojisi: Tanrıların ve Kahramanların Efsaneleri* (1. Basım). İstanbul: Maya Kitap.

Ocak, A. Y. 2007. *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü* (1. Basım). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ocak, A. Y. 2013. *Türk Folklorunda Kesik Baş* (1. Basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Oğuz, M. Ö. 2006. "Çağdaş Kentte Mitin Gerçekliği ve İşlevselliği Açısından Marmara Depremi Anlatıları", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*. Kocaeli: Kocaeli BBY.

Oğuz, M. Ö. 2009. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* (1. Basım). Ankara: Geleneksel Yayınevi.

Okutan, A. 2020. *Afetlere Dini Bir Bakış* (1. Basım). İstanbul: Rağbet Yayınları.

Oliver-Smith, A. (1996). "Anthropoliogical Research on Hazards and Disaster", *Annual Review of Anthropology*, 25, 303-328.

Olrik, A. 2003. "Halk Anlatılarının Epik Kuralları", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Editörler: G. Öğüt-Eker, vd., Ankara: Millî Folklor Yayınları.

Ong, W. J. 2014. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi* (5. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.

Ottino, P. 2000. "Madagaskar: Yukarı Yerleşimlerde Madagaskar Mitolojisi ve Andriambahoakaların Siyasal Yönetim Dönemi", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy) Ankara: Dost Kitabevi.

Ögel, B. 1989. *Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar I. Cilt* (1. Basım). Ankara: TTK Yayınları.

Ögel, B. 1995. *Türk Mitolojisi: Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar II. Cilt* (İkinci Basım). Ankara: TTK Yayınevi.

Önal, M. N. 2013. *Muğla Efsaneleri (Araştırma İnceleme)* (1. Basım), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.

Örnek, S. V. 1971. *Anadolu Folklorunda Ölüm* (1. Basım). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Örnek, S. V. 2000. *Türk Halkbilimi* (1. Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özbaş, M. 2010. "Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü", *Millî Folklor*, 88, 57-65.

Özdal, A. 2023a. *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Deprem Memoratları* (1. Basım). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Özdal, A. 2023b. "06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Ağıt-Destanlarının İşlevsel Analizi", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(11), 390-406.

Özdemir, C. 2023a. "Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Deprem Destanları", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 230-255.

Özdemir, C. 2023b. "Bir Deprem Destanında Tarihin İzleri: Mürefte ve Civarı Büyük Zelzele ve Yangını Garib Destanı", *Folklor Akademi Dergisi*, 6(2), 560 – 574.

Özdemir, N. 2008. *Medya, Kültür ve Edebiyat* (1. Basım). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Özmen, F. 2023. "Depremlerin Âşık Tarzı Türk Şiirindeki Görünümü: Kahramanmaraş Merkezli 11 İli Etkileyen 2023 Depremi Örneği", *Turkish Studies-Language & Literature*, 18(3). 1950-1960.

Öztürk, A. O. 1999, "Erzincan Depremleri Üzerine Destanlar", *Millî Folklor*, 39, 141-142.

Parlak, İ. ve Tangün, Y. A. 2021. "Bir Bilme Hali Olarak Komplo Teorilerinin Serencamı: Komplocu Motiflerin Mübadelesi ve Sorumluluk Alma Pratikleri", *Cogito*, 103, 3-6.

Polat, İ. 2020. *Memorat: Yapı, Tasavvur ve Metinler* (1. Basım). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Polat, K. 2005, "Lût Kıssasına Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 147-165.

Proust, M. 2025. *Kayıp Zamanın İzinde: Sodom ve Gomorra* (26. Basım). İstanbul: YKY.

Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk Atasözleri Sözlüğü* (1. Basım). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Radloff, W. 1951. *Sibirya'dan I* (1. Basım). İstanbul: Maarif Basımevi.

Rayman, H. 2001. *Bayburt Efsaneleri*, Bayburt: Bayburt Belediyesi Kültür Yayınları.

Roux, J. P. 1999. *Altay Türklerinde Ölüm* (1. Basım), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, J. P. 2000. "Kozmogoni ve Kozmografi", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Editör: Y. Bonnefoy, Ankara: Dost Kitabevi.

Roux, J. P. 2001. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, J. P. 2005. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (1. Basım), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sakaoğlu, S. 1980. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu* (1. Basım). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sakaoğlu, S. 1989. *101 Anadolu Efsanesi* (1. Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sarpkaya, S. 2018. "Câmasbname'den Masallara Şahmaran: Türkiye Sahası Masallarında Şahmaran Tipi ve Anlatıları", *Doğaüstü Varlıklar ve Anlatılar Üzerine İncelemeler*, Editör: A. Ortakcı, İstanbul: Kesit Yayınevi.

Seemann, O. 2020. *Yunan ve Roma Mitolojisi: Tanrılar, Titanlar ve Kahramanlar* (1. Basım). İstanbul: Maya Kitap.

Seyidoğlu, B. 2005. *Erzurum Efsaneleri* (1. Basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Seyidoğlu, B. 2017. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar: Metinler ve Tahliller* (Sekizinci Basım). İstanbul: Dergâh yayınları.

Sezgin, R. 2021. "Türk Folklorunda Erkek Dedikodusu", *Yazıt: Kültür Bilimleri Dergisi*, 1(2), 134-156.

Sezgin, R. 2023. "Yeni Bir Halkbilimi Türü Olarak 'Yalan'". *Turcology Research*, 78, 367-376.

Sezgin, R. 2024. "Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Dedikodunun Yeri ve Önemi", *Millî Folklor*, 144, 64-75.

Şenocak, E. 2006. "İnsanlık Tarihinde Depremle İlgili İnanışlar ve Marmara Depreminin Eşzamanlılık Boyutu", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli: Kocaeli BBY.

Şimşek, E. 2016. "Türk Kültüründe Kaplumbağalarla İlgili Efsaneler Üzerine Bir Değerlendirme", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 10, 51-63.

Tanyu, H. 1976. "Dinî Folklor veya Dinî Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 123-142.

Tek, A. 2018. "Felâketin Belleği: 66 Varto Depremi ve Etrafında Oluşan Hafıza*", Kebikeç İnsan Bilimleri ve Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 45, 145-170.

Tepeköylü, İ. 2016. "Türkiye'de Futbol, Taraftar Olgusu ve Beşiktaş Çarşı Grubu", *Akademik Bakış*, 56, 380-390.

Tezcan, S. Boeschoten, H. 2000. *Dede Korkut Oğuznameleri* (1. Basım). İstanbul: YKY.

Thompson, S.1955-1958. *Motif-Index of Folk Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends. Volume 6.1 Index A-K* (1. Basım). Bloomington: Indiana University Press.

Troll, V. R. vd. 2015. "Ancient Oral Tradition Discribes Volcano–Earthquake Interaction at Merapi Volcano, Indonesia", *Physical Geography*, 97(1), 137-166.

Turgut, S. 2024. *Yıkımdan Umut Çıkarmak: Deprem, Hatay, Dayanışma* (1. Basım). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Turner, V. 2018. *Ritüeller: Yapı ve Anti-Yapı* (1. Basım). İstanbul: İthaki Yayınları.

Türkan, H. K. 2023. *Ozanların Dilinden Kahramanmaraş Merkezli Depremler: Hatay Örneği*), Asya Studies, 7(24), 153-180.

Uğur-Çerikan, F. 2018. *Türk Kültüründe Demir* (1. Basım). Ankara: Grafiker Yayınları.

Uğureli, A. 2017. *Kültür ve Mekân Etkileşiminin Halk Bilimsel Çözümlemesi: Türkiye'deki Yedi Uyurlar Mağaraları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

URL1: Türkiye İstatistik Kurumu, "Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri: 2023", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2023-53709 Son Erişim Tarihi. 09.06.2025.

URL2: Türk Dil Kurumu, "afet", https://sozluk.gov.tr/?ara=afet Son Erişim Tarihi: 20.06.2025.

URL3: Ekşisözlük, "Güneş Tutulması Deprem İlişkisi", https://eksisozluk.com/gunes-tutulmasi-deprem-iliskisi--642901 Son Erişim Tarihi: 06.03.2026.

URL4: Euronews, "Volcanic Paintings: When Mount Etna Erupts, Some Residents Use the Ash to Make Art" https://www.euronews.com/culture/2024/08/09/volcanic-paintings-when-mount-etna-erupts-some-residents-use-the-ash-to-make-art Son Erişim Tarihi: 20.06.2025.

van Gennep, A. 2022. *Geçiş Ritleri: Tabular, Batıl İnançlar, Büyüler, Ayinler ve Törenler* (1. Basım). İstanbul: Nora Kitap.

Viitanen, W. 1973. "Folklore and Fakelore of an Earthquake", *Kentucky Folklore Record*, 19, 99-111.

Yalçın, A. Sağır, A. 2024. *Bir Yas Etnografisi: Hatay'da Deprem Anlatıları* (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yavuz, M. H. 2013. *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri* (1. Basım), İstanbul: Cumhuriyet Kitap.

Yıldırım, N. 2012. *İran Mitolojisi* (1. Basım). İstanbul: Pinhan Yayınları.

Yıldırım, N. ve Arısoy, Ş. 2021. *Sorularla İran Mitolojisi* (1. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Yıldız Altın, K. 2020. *Türk Kültüründe Atalar Kültü* (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.

Yılmaz, S. S. 2019. "Kültürel Belleğin Aktarımında Vaazların Rolü: Vaaz-Folklor İlişkisi", *Folklor Akademi Dergisi*. 2(3), 387-421.

Yılmaz, Y., Güleç, S. ve Sarıçam, H. 2024. "Posttraumatic Stress Disorder in the Aftermath of the Turkey Earthquake: Exploring the Role of Demographics, Level of Exposure, and Personality Traits", *Anxiety, Stress, & Coping*, 37, 1-12.

Yolcu, M. A. 2025. "The Association of Natural Disasters with Divine Punishment in Traditional Culture", *Çağdaş Yaklaşımlar Odağında Toplum ve Kültür Araştırmaları-IV*, Editörler: M. A. Yolcu vd., Çanakkale: Paradigma Akademi.

Young, K. 2003, "Beden Folkloru", *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Editörler: G. Öğüt-Eker vd., Ankara: Geleneksel.

Yusifova, I. A. 2022. "Written and Oral Evidence of Natural Phenomena in Azerbaijan Folklore", *Studia Humanitatis*, 2, 17-26.

Ziya Gökalp. 1976. *Türk Medeniyeti Tarihi* (1. Basım). Hazırlayanlar: K. Y. Kopraman ve A. İ. Aka, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ziya Gökalp, (2024). "Halk Medeniyeti", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Editörler: M. Ö. Oğuz vd., Ankara: Grafiker Yayınevi,

Zozani, A. 2023. "Arkaik İnsan Davranışı Olarak Doğal Afetin Tanrıya Fatura Edilmesi", *Afet ve Toplum: İnsan-Doğa İlişkisi,* Editör: M. A. Kasapoğlu, Ankara: Töz Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK1: 1972 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK2: 2003 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 11.06.2025.

KK3: 2003 doğumlu, kadın, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 28.06.2025.

KK4: 1964 doğumlu, erkek, lise, imam, Kahramanmaraş/Elbistan, 05.06.2025.

KK5: 1974 doğumlu, kadın, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 19.06.2025.

KK6: 1979 doğumlu, erkek, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 25.06.2025.

KK7: 1991 doğumlu, erkek, ilkokul, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 23.06.2025.

KK8: 1958 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Pazarcık, 16.06.2025.

KK9: 1982 doğumlu, erkek, ilkokul, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 08.06.2025.

KK10: 2007 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK11: 2007 doğumlu, erkek, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK12: 2004 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 25.06.2025.

KK13: 1989 doğumlu, kadın, lise mezunu, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 20.06.2025.

KK14: 2002 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK15: 1959 doğumlu, erkek, ilkokul, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 25.06.2025.

KK16: 1980 doğumlu, kadın, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK17: 2003 doğumlu, erkek, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 19.06.2025.

KK18: 2004 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 08.06.2025.

KK19: 1972 doğumlu, kadın, lise mezunu, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Pazarcık, 17.06.2025.

KK20: 2003 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 17.06.2025.

KK21: 1982 doğumlu, kadın, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 17.06.2025.

KK22: 1951 doğumlu, erkek, okuma yazma biliyor, çiftçi emeklisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK23: 1998 doğumlu, erkek, lisans, sağlık personeli, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK24: 1998 doğumlu, erkek, lisans, astsubay, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK25: 1995 doğumlu, kadın, ön lisans, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 05.06.2025.

KK26: 1993 doğumlu, erkek, lisans, öğretmen, Kahramanmaraş/Elbistan, 06.06.2025.

KK27: 1989 doğumlu, erkek, lisans, mühendis, Kahramanmaraş/Pazarcık, 15.06.2025.

KK28: 2000 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 17.06.2025.

KK29: 1993 doğumlu, erkek, ön lisans, tekniker, Kahramanmaraş/Elbistan, 25.06.2025.

KK30: 1998 doğumlu, kadın, ön lisans, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK31: 1989 doğumlu, kadın, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK32: 2007 doğumlu, kadın, lise öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK33: 1965 doğumlu, kadın, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK34: 2008 doğumlu, kadın, lise öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 09.06.2025.

KK35: 1993 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK36: 1962 doğumlu, erkek, ilkokul, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK37: 1977 doğumlu, erkek, ortaokul, esnaf, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK38: 1989 doğumlu, erkek, lisans, öğretmen, Kahramanmaraş/Elbistan, 08.06.2025.

KK39: 1970 doğumlu, kadın, ortaokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK40: 2001 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 13.06.2025.

KK41: 2003 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK42: 2005 doğumlu, kadın, ön lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK43: 1998 doğumlu, kadın, ön lisans, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 21.06.2025.

KK44: 1973 doğumlu, kadın, ortaokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 28.06.2025.

KK45: 1995 doğumlu, erkek, lise, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK46: 1989 doğumlu, erkek, lise, esnaf, Kahramanmaraş/Pazarcık, 15.06.2025.

KK47: 1994 doğumlu, erkek, lise, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK48: 1988 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK49: 1969 doğumlu, kadın, ortaokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 08.06.2025.

KK50: 1972 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK51: 1988 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK52: 1986 doğumlu, erkek, lise, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK53: 1988 doğumlu, erkek, lise, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 05.06.2025.

KK54: 1977 doğumlu, erkek, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 13.06.2025.

KK55: 2001 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 23.06.2025.

KK56: 1994 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK57: 1997 doğumlu, kadın, lise, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK58: 1980 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 03.06.2025.

KK59: 1963 doğumlu, kadın, ilkokul, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 29.06.2025.

KK60: 1967 doğumlu, erkek, ortaokul, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 25.06.2025.

KK61: 2006 doğumlu, erkek, ön lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK62: 2001 doğumlu, erkek, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 03.06.2025.

KK63: 2001 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 27.06.2025.

KK64: 1989 doğumlu, kadın, ortaokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK65: 1991 doğumlu, kadın, lisans, öğretmen, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK66: 1977 doğumlu, kadın, ortaokul, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK67: 1967 doğumlu, kadın, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 21.06.2025.

KK68: 1991 doğumlu, erkek, ön lisans, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK69: 2000 doğumlu, erkek, lisans, bankacı, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK70: 1972 doğumlu, erkek, ortaokul, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK71: 1980 doğumlu, kadın, lisans, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK72: 1978 doğumlu, kadın, ortaokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK73: 1977 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 14.06.2025.

KK74: 1977 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK75: 1967 doğumlu, erkek, lise, esnaf, Kahramanmaraş/Pazarcık, 16.06.2025.

KK76: 1977 doğumlu, kadın, ortaokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 27.06.2025.

KK77: 1986 doğumlu, erkek, lise, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 27.06.2025.

KK78: 1977 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 25.06.2025.

KK79: 2001 doğumlu, erkek, ön lisans, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 23.06.2025.

KK80: 1981 doğumlu, erkek, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK81: 1970 doğumlu, erkek, ortaokul, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 23.06.2025.

KK82: 1954 doğumlu, kadın, ilkokul, emekli çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK83: 1997 doğumlu, erkek, lisans, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK84: 1989 doğumlu, erkek, doktora öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 18.06.2025.

KK85: 1994 doğumlu, erkek, lisans, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 09.06.2025.

KK86: 1994 doğumlu, erkek, ön lisans mezunu, sağlık çalışanı, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK87: 2003 doğumlu, erkek, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK88: 1981 doğumlu, kadın, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 09.06.2025.

KK89: 1994 doğumlu, erkek, ön lisans, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 05.06.2025.

KK90: 1994 doğumlu, erkek, lisans, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK91: 1981 doğumlu, erkek, ortaokul, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 28.06.2025.

KK92: 1959 doğumlu, kadın, okuma yazma biliyor, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK93: 1977 doğumlu, erkek, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK94: 1981 doğumlu, kadın, lise, hemşire, Kahramanmaraş/Pazarcık, 20.06.2025.

KK95: 1964 doğumlu, erkek, ortaokul, tır şoförü, Kahramanmaraş/Elbistan, 29.06.2025.

KK96: 1946 doğumlu, kadın, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK97: 1980 doğumlu, erkek, ortaokul, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 08.06.2025.

KK98: 1994 doğumlu, erkek, ön lisans, kepçe operatörü, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK99: 1977 doğumlu, erkek, ortaokul, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 12.06.2025.

KK100: 1980 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK101: 1976 doğumlu, erkek, ortaokul, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 21.06.2025.

KK102: 1964 doğumlu, kadın, ön lisans, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 03.06.2025.

KK103: 1976 doğumlu, erkek, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 16.06.2025.

KK104: 2004 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 20.06.2025.

KK105: 1967 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK106: 1967 doğumlu, erkek, ilkokul, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 28.06.2025.

KK107: 1976 doğumlu, kadın, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 09.06.2025.

KK108: 1967 doğumlu, kadın, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 14.06.2025.

KK109: 1956 doğumlu, kadın, okuma yazma bilmiyor, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Pazarcık, 11.06.2025.

KK110: 1981 doğumlu, kadın, lise, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 12.06.2025.

KK111: 1992 doğumlu, erkek, lisans, sağlık personeli, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK112: 1994 doğumlu, erkek, lise, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK113: 1989 doğumlu, erkek, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 06.06.2025.

KK114: 1988 doğumlu, erkek, ön lisans, kamu personeli, Kahramanmaraş/Elbistan, 01.06.2025.

KK115: 1980 doğumlu, erkek, lise, kepçe operatörü, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK116: 1963 doğumlu, erkek, ilkokul, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 03.06.2025.

KK117: 2001 doğumlu, erkek, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 19.06.2025.

KK118: 1994 doğumlu, kadın, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK119: 1989 doğumlu, kadın, lisans, öğretmen, Kahramanmaraş/Pazarcık, 09.06.2025.

KK120: 2001 doğumlu, erkek, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 12.06.2025.

KK121: 1988 doğumlu, kadın, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 10.06.2025.

KK122: 1997 doğumlu, erkek, lisans, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK123: 1990 doğumlu, erkek, lisans, AFAD çalışanı, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK124: 1985 doğumlu, kadın, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 06.06.2025.

KK125: 1988 doğumlu, erkek, ön lisans, tekniker, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK126: 1977 doğumlu, kadın, lise, işçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 20.06.2025.

KK127: 1967 doğumlu, erkek, ortaokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 19.06.2025.

KK128: 2001 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK129: 1997 doğumlu, erkek, lisans, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 05.06.2025.

KK130: 1969 doğumlu, erkek, ortaokul, esnaf, Kahramanmaraş/Pazarcık, 11.06.2025.

KK131: 1962 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK132: 1960 doğumlu, erkek, ön lisans, teknisyen, Kahramanmaraş/Elbistan, 06.06.2025.

KK133: 1986 doğumlu, erkek, ön lisans, çiftçi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 17.06.2025.

KK134: 1959 doğumlu, erkek, ortaokul, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 02.06.2025.

KK135: 1989 doğumlu, erkek, lise, esnaf, Kahramanmaraş/Elbistan, 07.06.2025.

KK136: 1954 doğumlu, kadın, okuma yazma bilmiyor, emekli, Kahramanmaraş/Elbistan, 04.06.2025.

KK137: 2002 doğumlu, kadın, lise, işçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

KK138: 1989 doğumlu, erkek, lisans, kamu personeli, Kahramanmaraş/Pazarcık, 19.06.2025.

KK139: 2005 doğumlu, kadın, lisans öğrencisi, Kahramanmaraş/Pazarcık, 09.06.2025.

KK140: 1967 doğumlu, erkek, ilkokul, çiftçi, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.

KK141: 1958 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Pazarcık, 22.06.2025.

KK142: 1955 doğumlu, kadın, ilkokul, çalışmıyor, Kahramanmaraş/Elbistan, 24.06.2025.

Dizin

A

Âd Kavmi, 165
adak, 70
Adapazarı Deprem ve Kültür Müzesi, 217
Adıyaman, 28, 117, 124, 143, 146
AFAD, 116, 121, 137, 147, 204
afet alt kültürü, 34
afet folkloru, 15, 43, 45, 50, 55, 57, 59, 61–63, 68–76, 211, 214
ağıt, 19, 24–25, 27–28, 34, 62–63, 69, 72–73, 75, 93–95, 99, 120
ahlak, 23, 29, 31–32, 61, 66, 74, 166–168, 212
Ahura Mazda, 88
Al Karısı, 188
Alevi, 46
alp uykusu, 197
And toplumlarının mitolojisi, 78, 90
Ansei Depremi (1855), 16
anne arketipi, 203–204, 207, 214–215
anonim anlatı, 9, 41, 63, 164
Antakya, 38, 61
antropogoni, 60
arketip, 203–204, 207, 214–215
artçı deprem, 70, 173–174
Ashab-ı Kehf, 198
âşık, 9, 27–30, 68–69, 93–101, 183, 197
âşıklık geleneği, 28–29, 41, 68–69, 94, 101, 183
atalar kültü, 187, 206–207, 214
atasözü, 19, 34, 68
Avesta, 88
Azrail, 200–201
Aztek mitolojisi, 78, 89

B

bade, 184, 197
balad, 12
Balder, 87
batıl inanç, 163
Battara Guru, 90
bayrak, 67, 146, 159, 205, 215
bereket, 179, 195
bıçak, 125–126, 153, 187–188
Boğaç Han, 178
Boz Atlı Hızır, 192
Boz Atlı Yol Tanrısı, 208
Büyük Kanto Depremi, 36

C

cenaze namazı, 70
ceza, 6, 12, 15, 22, 24, 26, 29, 31–33, 35, 40, 61, 66, 68, 77, 89, 91, 95, 97, 101, 155, 167–168, 194–196, 205, 212–213

ciğer, 125, 188
cin, 6, 23, 71, 126, 153, 189–190, 214

Ç

çaresizlik, 57, 63, 72, 99, 186, 201–202, 211, 215
çekirge, 129, 152, 171, 176–177, 181, 184–185
çığ, 56, 60

D

Deccal, 169
Dede Korkut, 79, 178, 200
dedikodu, 20–22, 70
defin, 39, 157
deli, 95, 114, 161, 208
demir kültü, 187–188, 214
deprem esnası, 26, 51, 103, 108, 135, 137, 148, 155–157, 161, 174–175, 193–194, 196, 198–200, 207, 209
deprem folkloru, 16–17, 40, 217
deprem ışığı, 18, 129, 155, 194
deprem öncesi, 26, 51, 103, 151, 153, 175–176, 183, 198, 207, 213
deprem sonrası, 15, 26, 28, 37–38, 51, 58, 63, 67, 70, 72, 74, 100, 103, 157–159, 175, 201–202, 206, 208–209, 213, 215
depremzede, 39, 49, 67, 158–161, 204–205
destan, 2, 27–30, 52, 64, 68, 79, 85–86, 93, 95–96, 179, 183, 197, 209
deyim, 34, 68, 163
difüzyon, 94, 164, 173
dilenci, 154, 192
Dirse Han, 178
doğal afet, 19, 21, 25–26, 34–35, 56, 58, 64, 66, 91
dolunay, 71, 170
dua, 28, 62, 106–108, 112, 126, 141, 158, 179, 197, 203, 211
düğün, 127–128, 131, 152, 185
Düzce Depremi, 9, 20

E

Ebrar Sitesi, 115, 124, 137
ecel, 106, 109, 155, 157, 193, 214
efsane, 7–10, 15–20, 22, 36, 41, 43, 49–52, 58, 62–64, 66–67, 72–73, 75, 78, 80, 105, 164, 171, 175–176, 180, 183, 190, 192, 194–195, 197–200, 202–204, 206, 208–211, 217
Ehrimen, 88
Elazığ Depremi, 126, 191
Elbistan, 1, 8, 10, 45–46, 66, 173, 211
Elbruz Dağı, 88

enkaz, 22, 61, 105, 108–116, 123, 132, 134, 136–144, 146, 161–162

Enlil, 89
epik yasalar, 195
Er Töştük, 179
Erzincan Depremi (1939, 1992), 26–27, 29, 69, 94, 98–99
eskatoloji, 12, 60, 84, 91, 169
eşik kültü, 187, 189, 214
Etna, 72
ezan, 125, 136, 159, 169, 204

F

fakelore, 13–14
fal, 70, 173, 175
felaket, 5, 16–17, 36, 68, 71, 89, 91, 97, 99, 101, 130, 150, 165, 170–171, 174–176, 181–184, 187, 213
Fenrir, 88
fırtına, 18–19, 56, 60, 62, 80, 82, 84, 89
fısıltı depremi, 20–21
Fin mitolojisi, 65, 79

G

Gâv-i Zemîn, 88
geleneğin icadı, 13
gelenek, 4–6, 12–13, 16–17, 20, 28–29, 32, 36, 38–39, 41, 48, 63–64, 68–69, 71–72, 75, 93–94, 101, 167, 173, 178–181, 183, 188, 191, 195–196, 201, 208–210, 214
göçük, 67, 72, 114, 143, 145, 147, 149, 157–161, 200, 202–206, 208–209
Gök Tanrı, 178
Gölcük Depremi, 3, 22, 66, 107, 109
gösteri sanatları, 63, 68
günah, 61, 97–98, 171, 173
günah keçisi, 97–98, 171, 173
Gürcü mitolojisi, 78

H

HAARP, 172–173, 214
Hz. Ömer, 150, 196
halk bilgisi, 2–4, 9, 13, 15, 17, 31, 45, 55–56, 61, 63, 175
halk edebiyatı, 3, 64, 93
halk hekimliği, 62
halk hikâyesi, 2, 4, 52, 64, 183, 197, 209
halk inancı, 1, 3, 7–9, 11, 15, 17, 19, 24, 32, 45, 50, 52, 57–58, 63, 71, 73, 75, 89, 163–165, 167–171, 173–175, 180, 191, 194, 196, 199, 211–213, 215

halk şiiri, 25, 27–29, 41, 43–44, 69, 83, 93–94, 100–101
halkbilimi, 1–7, 11, 13, 18–20, 25, 30, 36, 40–41, 45–49, 59, 64, 93, 163, 190
Hatay, 28, 36–37, 110, 132
helak, 106, 110, 165
heyelan, 15, 56–57, 85
Hızır, 5, 22–23, 26, 63, 72, 133, 136, 144, 157, 161, 192, 197–198, 208–209, 214, 216
hurafe, 163

İ

ibadet, 107, 153–154, 157, 193, 199, 210
İbonia, 85
İlahi Komedya, 166
ilahi bir yardım, 72, 115
İlyada, 79
inisiasyon, 197, 208
İsa, 169
İskandinav mitolojisi, 44, 78, 87, 90
İstanbul Depremi (1766), 29, 94
işaret, 7, 14, 19, 21–22, 50–51, 68, 84–85, 89, 91, 95, 97–98, 116, 120, 125, 127–130, 135, 142, 148, 151–155, 158–159, 161, 168–172, 175–177, 179–182, 185, 188–191, 193–194, 200–201, 204, 206–207, 212–213, 216
İşler ve Günler, 79, 87

J

Japon mitolojisi, 12, 78, 89–91
jeomitoloji, 17

K

kader, 35, 86, 96–97, 100–101, 187
Kaf Dağı, 82
kahin, 67, 154–155, 183, 191–192
Kahramanmaraş depremleri (6 Şubat 2023), 3, 23–26, 28, 35–38, 45, 57, 61, 69–70, 78, 94, 97, 99, 126, 191, 194
Kalevala, 79
Kandilli Rasathanesi, 21
karga, 71, 119, 129, 152, 171, 176–181
karınca, 71, 117, 151, 171, 176–177, 179–181
kasırga, 56, 60, 91
Katay Han, 79–80
kedi, 15, 127, 130–131, 151, 171, 176, 181–182
kehanet, 63, 70, 154, 173, 175, 177, 181, 183–185, 187–188, 191, 198, 214
kent efsanesi, 8, 15, 49
kent folkloru, 7, 15, 58–59
kesik baş, 209
kıtlık, 25, 62, 85, 129, 181, 185, 195, 201, 213

kıyamet, 13, 31, 96, 166, 168–169, 213
kolektif bellek, 28, 40, 61–62, 78
komplo teorisi, 32, 171, 214
kontrol illüzyonu, 15, 184, 215
koşma, 28, 68, 93–95
kozmik düzen, 83–84, 91
kozmogoni, 60, 83–84, 174
köpek, 15, 71, 81, 119, 121–122, 124, 129–131, 137, 151, 171, 176, 181–182, 204
Körfez Depremi, 9, 33
kuraklık, 25, 56, 60, 62, 75
kurban, 70, 90, 174, 186, 215
kurtarma çalışmaları, 28, 33, 67, 70, 111, 115–116, 136, 141, 146–148, 159–161, 205–206, 208
kurtuluş, 63, 67, 74, 137, 155–156, 159, 185–186, 188, 193–197, 202, 204–208, 213–215
kutsal nesne, 67, 159, 205–206
kültürel miras, 5, 14, 38–39, 70, 76, 217

L

Loki, 44, 65–66, 87–88
Loma Prieta Depremi (1989), 16
Los Angeles Depremi (1971), 15, 62
Lut Kavmi, 165–167

M

Marmara Depremi (17 Ağustos 1999), 19–22, 25, 27, 32, 35, 69, 94–95, 97–99, 170, 190
medya, 14, 30, 33, 70, 93–94, 166, 173, 176, 212
medyum, 173
memorat, 3, 7–9, 14, 22–26, 34–35, 41, 49–51, 63–64, 117, 164, 171, 175, 183, 189–190, 194, 198–199, 202, 204–211
menkıbe, 7, 49–51, 150, 164, 175, 191, 196, 198, 200–201, 211, 214
Merapi Yanardağı, 17
mit, 3, 8, 11, 17, 19, 49–50, 52, 59–60, 63–65, 77–78, 84, 91, 96, 169, 201, 203
mitoloji, 3, 8, 12, 19, 24, 26, 34, 43–44, 65, 78–79, 83–91, 178, 187–188, 212–214
modern mit, 8, 49
motif, 3, 5, 44, 51–52, 58, 72, 84, 92, 151, 167, 169–171, 175, 177–179, 181, 183–184, 187–188, 191, 194–200, 202, 204, 207–209, 212, 214, 216

Motif İndeks, 3, 44, 51–52, 151, 167, 175, 183
mucize, 63, 139, 146, 159, 161, 206
muska, 107–108, 157, 195, 197–198
mülakat, 16, 31, 38, 44–46, 48–49, 76, 164

N

namaz, 70, 105–107, 119, 125, 128, 132, 162, 193, 199, 210
Namazu, 12, 16, 89
Nega Padoha, 90
Neptün, 87
Nergal (Erra), 89
netlore, 59
New Madrid depremleri (1811-1812), 12–13
Nidhogg, 88
ninni, 111, 158, 203, 215
norm ihlali, 66, 68, 155, 166–168, 190, 196, 212
Nuh, 180
Nurdağı, 137

O

Odysseia, 79
Odysseus, 86
Oğuz Kağan, 79
Oğuz Kağan Destanı, 79
olağanüstü anlatı, 1, 8, 23
Opak Fay Hattı, 17

Ö

ödül, 67, 157, 195–196
öküz, 65–66, 69, 80, 83, 88
ölüm, 1, 24, 56, 85, 87, 107, 131, 141, 155–157, 174, 178, 185, 187, 193, 195–196, 199–201, 206, 210

P

papağan, 123–124, 152, 176, 181
Pazarcık, 1, 8, 10, 45–46, 66, 129, 173, 211
Pers mitolojisi, 78–79, 88, 90–91
Polyphemos, 86
Poseidon, 44, 65–66, 86–87

R

ritüel, 12, 36, 38, 46, 50, 62–64, 70, 73, 90, 170, 188–189, 193, 203, 211, 215
Roma mitolojisi, 87
rüya, 23, 26, 63, 105, 107, 109, 118–120, 125, 127–131, 136, 144, 149, 152–153, 157, 160, 176–177, 181, 183–187, 190, 193, 196–197, 207–208, 214
rüya tabiri, 129

S

saha araştırması, 3, 22–24, 37, 44–46, 48–49, 66, 76, 211
salavat, 174
Saltukname, 181

San Francisco Depremi (1906), 13
Sarı Saltuk, 181
Satuk Buğra Han, 85
secde, 132–133, 140, 144, 155, 162, 199, 210
sel, 15, 19, 25, 56–57, 60, 62, 68, 73, 75, 163
semai, 28, 68–69, 93–95
sembol, 17, 24, 50–52, 63, 73–74, 92, 167, 180, 183–185, 188, 193, 212, 214
Sigyn, 87
Sodom ve Gomore, 166–167
SOKÜM Sözleşmesi, 45, 63
somut olmayan kültürel miras, 5, 14, 38–39, 70, 76, 217
sosyal medya, 14, 70, 173
söylenti, 20–22, 170
sözlü kültür, 1, 16, 20–22, 26, 40–41, 51, 79, 85, 94, 179, 202, 211
sözlü tarih, 22, 74
Sugawara no Michizane, 89
Sumatra yerlilerinin mitolojisi, 78, 90–91
Süleyman, 179
Sümer mitolojisi, 78, 89–90
süreklilik, 4, 13, 26, 44, 53, 68, 73, 101, 164, 175, 189, 201, 214

Ş

Şahmaran, 180
şaman, 188, 197, 211
Şarköy-Mürefte Depremi (1912), 29, 69, 94
şehit, 22, 26, 67, 99, 110, 115, 127, 146, 148, 152, 160, 183, 207, 214, 216
şehitler kültü, 214
Şehname, 79

T

tabu, 63, 71, 188–189, 197, 205
Takemikazuchi, 89
tanrısal ceza, 12, 15, 26, 29, 31–32, 40, 68, 89, 97, 101, 167, 196
tasnif, 4, 18, 23–24, 26, 43, 45, 49–52, 55, 63–64, 68, 70, 85, 164, 171, 175, 194, 213
tayyimekân, 198, 214
teodise, 34
terapi, 26, 48–49, 57, 72, 74–75
tip kataloğu, 51–52, 103, 175, 213
toplumsal bellek, 1, 3–4, 11, 30, 47, 53, 55, 63, 72, 93, 183
travma, 12, 15, 19, 24, 26, 48–49, 57, 62–64, 72–75, 100, 184, 216
tufan, 65, 80, 84, 89, 91
Tuila, 81
Türk Halk Bilgisi Derneği, 45

Türk mitolojisi, 34, 43, 65, 78–79, 83–85, 91, 178, 187–188, 214
türkü, 62, 73–75, 93

U

uğursuzluk, 85, 119, 174, 178, 180–181
umut, 27, 38, 74, 99–101, 113
UNESCO, 14
Ural dağları, 82
uygulamalı halkbilimi, 5, 13, 25
uyku, 82, 109, 122–123, 125, 127, 133, 156, 196–199, 208

V

Varto Depremi (1966), 30–31, 94
volkanik patlama, 17, 60, 213

Y

yangın, 15, 29, 56–57, 60, 62, 68, 73, 75, 84, 107, 164
yedi sayısı, 84
Yedi Uyurlar, 198, 214
yeraltı, 82, 85, 87–91, 153, 187, 191
Yggdrasill, 88
yılan, 87, 90–91, 118, 152, 171, 176–177, 180–181, 184–185
yıldırım, 60, 64–65, 71, 77–78, 88, 90
Yunan mitolojisi, 43, 65, 78–79, 86, 90

Z

zelzele, 29, 150
Zeus, 65